İpekyolu Kalkınma Ajansı
Silkroad Development Agency

İPEKYOLU
KALKINMA AJANSI

ORTA DOĞU DURUM RAPORU

Ocak, 2011

ORTADOĞU HARİTASI

BÖLGE VİZYONUMUZ

"Bölgenin üretken faktörlerini ve dinamiklerini bir araya getirerek; üretim ve istihdamı artırmak, sahip olduğu kültürel miras ile turizm zenginliği yaratmak, geçmişten gelen ticaret birikimiyle Orta Doğu'da lojistik merkezi haline gelmek, tarımdaki çeşitliliği ve sanayideki rekabet gücünü geliştirerek sürdürülebilir kalkınmanın öncüsü olmak"

AJANS MİSYONUMUZ

"Bölge dinamiklerini ve insan kaynaklarını harekete geçirmek, birimler arası koordinasyonu en etkin şekilde sağlayarak bölgenin ekonomik potansiyelini artırmak, kalkınma yolunda gelir ve istihdam özellikle olmak üzere ajans kaynaklarının azami şekilde kullanılmasını sağlamak, bölgesel kalkınmayı amaçlayan proje ve faaliyetlere öncülük etmek ve sürdürülebilir kalkınmanın lokomotifi olmak"

SUNUŞ

Dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan Orta Doğu, dünya sahnesinde isminden oldukça fazla söz ettiren bir bölgedir. Jeopolitik açıdan önemli bir konumda bulunmanın getirmiş olduğu fırsatlar, bölgenin her dönemde göz önünde olmasını sağlamış ve bölgeyi dünyada ilgi alanı haline getirmiştir. Coğrafi ve kültürel yakınlığı sebebiyle bölgedeki gelişmelerden zaman zaman etkilenebilen Türkiye, Orta Doğu ile ilişkilerine her daim önem vermiş ve Orta Doğu ülkeleri ile arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesine özen göstermiştir. Kültürel zenginlikleri, jeostratejik konumu, geçmişten gelen ticari birikimi ve gelişmiş sanayisiyle TRC1 Bölgesi (Gaziantep – Adıyaman – Kilis) Türkiye'nin, Orta Doğu'ya açılan önemli bir kapısı niteliğindedir. Bu kapsamda, ülke ve TRC1 Bölgesi olarak Orta Doğu ile işbirliğinin geliştirilmesi, bölgesel kalkınmaya hizmet edebilecek önemli stratejilerden biri olarak görülmektedir.

TRC1 Bölgesi'nin ekonomik ve sosyal anlamda kalkınması amacıyla 2010 yılında faaliyete geçen İpekyolu Kalkınma Ajansı çalışmalarına hızla devam etmektedir. Bölgesel kalkınma çalışmaları kapsamında geliştirilen stratejilerin en önemlilerinden biri, TRC1 Bölgesi'nin Orta Doğu'da lojistik merkezi haline getirilmesidir. Bu bağlamda, Orta Doğu'yu hem ülkeler bazında tanıyabilmek hem de karşılıklı yatırım fırsatlarının değerlendirilmesini sağlayabilmek amacıyla bölgenin genel olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmuştur. Söz konusu ihtiyaç çerçevesinde yürütülen bu çalışmanın amacı, ülkemiz ve TRC1 Bölgesi'ndeki girişimcilere Orta Doğu'da yapacakları yatırımlar ve gerçekleştirecekleri ticari faaliyetlere yön verecek genel nitelikte bilgiler vermektir.

İpekyolu Kalkınma Ajansı uzmanları tarafından hazırlanan "Orta Doğu Durum Raporu", TRC1 Bölgesi sanayici, girişimcileri ve yatırımcıları için büyük bir pazar niteliğinde olan Orta Doğu'ya açılma ve var olan pazar paylarını artırma çabalarına destek olabilecek nitelikte bilgiler içermektedir. Bu anlamda rapor, yerli yatırımcıların hem Orta Doğu'yu hem de Orta Doğu'daki yatırım olanaklarını daha yakından tanıyabilme imkânını ortaya koymaktadır. Bu raporun, ülkemiz ve bölgemiz için faydalı olması temennisi ile çalışmada emeği geçenleri tebrik ederim.

Ramazan SODAN
Adıyaman Valisi
İpekyolu Kalkınma Ajansı
Yönetim Kurulu Başkanı

ÖNSÖZ

Kalkınma ajansları, 25.01.2006 tarih ve 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun"da belirtildiği üzere, bölgesel düzeyde kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak amacıyla kurulmuştur. Bu amaç kapsamında ajanslar, bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak ve yerel kapasitenin artırılmasını sağlamak adına faaliyetlerini gerçekleştirmektedirler.

İpekyolu Kalkınma Ajansı, TRC1 Bölgesi'nin kalkınması adına yürüttüğü faaliyetlerin başında hazırladığı TRC1 Bölgesi 2010-2013 Bölge Planı'nda, bölgenin gelişme stratejisine yön verecek vizyona yer vermiştir. Planda ifade edildiği üzere bölgenin gelişme vizyonu; "Bölgenin üretken faktörleri ve dinamiklerini bir araya getirerek üretim ve istihdamı artırmak; sahip olduğu kültürel miras ile turizm zenginliği yaratmak, geçmişten gelen ticaret birikimiyle Orta Doğu'da lojistik merkezi haline gelmek, tarımdaki çeşitliliği ve sanayideki rekabet gücünü geliştirerek sürdürülebilir kalkınmanın öncüsü olmak" şeklinde belirlenmiştir. Bu bağlamda, bölge vizyonunda belirtilen Orta Doğu'da lojistik merkezi olma amacı, başta sınırdaş ülkeleri kapsayacak şekilde geliştirilebilecek stratejik bir yönelimdir. Orta Doğu pazarını yakından ilgilendirecek olan bu stratejik amaç, bölgeye yönelik uygulanacak aktif politikalar açısından ve ekonomik anlamda bölgesel işbirliğinin geliştirilmesi adına oldukça önemlidir. Bu kapsamda, Orta Doğu bölgesinin daha yakından tanınması ve bölgenin ekonomik anlamdaki potansiyelinin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Özellikle Suriye ve Irak gibi TRC1 Bölgesi'nin ticari pazar potansiyelinin oldukça fazla hissedildiği ülkeler başta olmak üzere, tüm Orta Doğu Bölgesi'ne TRC1 Bölgesi'nden gerçekleştirilen ihracatın artırılması, TRC1 Bölgesi'nin kalkınması adına hayati önem taşımaktadır.

Bu amaç ve stratejiler çerçevesinde Ajansımız tarafından "Orta Doğu Durum Raporu" hazırlanarak, tüm potansiyel yararlanıcıların istifadesine sunulmuştur. Bu rapor, Orta Doğu pazarında yer alan potansiyellerin ve fırsatların genel olarak ortaya konulması amacıyla hazırlanmıştır. Raporun hazırlanmasında ve basılmasında katkısı olan tüm ajans personeline teşekkür eder, raporun tüm faydalanıcılara katkı sağlamasını ümit ederim.

Dr. Bülent ÖZKAN
İpekyolu Kalkınma Ajansı Genel Sekreteri

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ....3
ÖNSÖZ....4
İÇİNDEKİLER....5
TABLO DİZİNİ....7
ŞEKİL DİZİNİ....9
KISALTMALAR....11
1. GİRİŞ....13
2. ORTA DOĞU ÜLKELERİNE GENEL BAKIŞ....15
2.1. BAHREYN KRALLIĞI....18
2.1.1. Ülkenin Genel Profili....18
2.1.2. Ekonomik Özellikler....18
2.1.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....19
2.2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ....21
2.2.1. Ülkenin Genel Profili....21
2.2.2. Ekonomik Özellikler....22
2.2.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....23
2.3. FİLİSTİN ULUSAL YÖNETİMİ....25
2.3.1. Ülkenin Genel Profili....25
2.3.2. Ekonomik Özellikler....26
2.3.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....28
2.4. IRAK CUMHURİYETİ....29
2.4.1. Ülkenin Genel Profili....29
2.4.2. Ekonomik Özellikler....30
2.4.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....31
2.5. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ....32
2.5.1. Ülkenin Genel Profili....32
2.5.2. Ekonomik Özellikler....33
2.5.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....34
2.6. İSRAİL DEVLETİ....35
2.6.1. Ülkenin Genel Profili....35
2.6.2. Ekonomik Özellikler....35
2.6.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....37
2.7. KATAR EMİRLİĞİ....39
2.7.1. Ülkenin Genel Profili....39
2.7.2. Ekonomik Özellikler....39
2.7.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....41
2.8. KUVEYT DEVLETİ....43
2.8.1. Ülkenin Genel Profili....43
2.8.2. Ekonomik Özellikler....43
2.8.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....44
2.9. LÜBNAN DEVLETİ....46
2.9.1. Ülkenin Genel Profili....46
2.9.2. Ekonomik Özellikler....46
2.9.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler....47
2.10. MISIR ARAP CUMHURİYETİ....48

2.10.1. Ülkenin Genel Profili 48
2.10.2. Ekonomik Özellikler 49
2.10.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 50
2.11. SURİYE CUMHURİYETİ 51
2.11.1. Ülkenin Genel Profili 51
2.11.2. Ekonomik Özellikler 51
2.11.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 52
2.12. SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI 54
2.12.1. Ülkenin Genel Profili 54
2.12.2. Ekonomik Özellikler 54
2.12.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 56
2.13. TÜRKİYE CUMHURİYETİ 57
2.13.1. Ülkenin Genel Profili 57
2.13.2. Ekonomik Özellikler 57
2.14. UMMAN DEVLETİ 59
2.14.1. Ülkenin Genel Profili 59
2.14.2. Ekonomik Özellikler 59
2.14.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 61
2.15. ÜRDÜN HAŞİMİ KRALLIĞI 62
2.15.1. Ülkenin Genel Profili 62
2.15.2. Ekonomik Özellikler 62
2.15.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 63
2.16. YEMEN CUMHURİYETİ 64
2.16.1. Ülkenin Genel Profili 64
2.16.2. Ekonomik Özellikler 65
2.16.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler 66
3. ORTA DOĞU'YA SEKTÖREL BAKIŞ 69
3.1. Orta Doğu'da Sanayi Sektörü 69
3.2. Orta Doğu'da Turizm Sektörü 77
3.3. Orta Doğu'da Tarım ve Hayvancılık Sektörü 83
3.4. Orta Doğu'da Enerji Sektörü 88
3.5. Orta Doğu'da Finansal Hizmetler Sektörü 92
3.6. Orta Doğu'da İnşaat Sektörü 94
3.7. Alt Sektörler Düzeyinde Türkiye-Orta Doğu Ticari İlişkileri 96
4. ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN TRC1 BÖLGESİ İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ 122
4.1. TRC1 Bölgesi – Orta Doğu Ticareti 124
5. GENEL DEĞERLENDİRME 131
KAYNAKLAR 134

TABLO DİZİNİ

Tablo 1: Orta Doğu Ülkelerinin Genel Profili....17
Tablo 2: Türkiye-Bahreyn Dış Ticareti (Bin Dolar)....20
Tablo 3: Türkiye-BAE Dış Ticareti (Milyon Dolar)....24
Tablo 4 : Türkiye-Filistin Dış Ticaret (Bin Dolar)....28
Tablo 5: Türkiye-Irak Dış Ticareti (Milyon Dolar)....31
Tablo 6: Türkiye-İran Dış Ticareti (Bin Dolar)....34
Tablo 7: Türkiye-İsrail Dış Ticareti (Bin Dolar)....38
Tablo 8: Türkiye-Katar Dış Ticareti (Bin Dolar)....41
Tablo 9: Türkiye-Kuveyt Dış Ticareti (Bin Dolar)....45
Tablo 10: Türkiye-Lübnan Dış Ticareti (Bin Dolar)....47
Tablo 11: Türkiye-Mısır Dış Ticareti (Bin Dolar)....50
Tablo 12: Türkiye-Suriye Dış Ticareti (Bin Dolar)....53
Tablo 13: Türkiye-S.Arabistan Dış Ticareti (Bin Dolar)....56
Tablo 14: Türkiye-Umman Dış Ticareti (Bin Dolar)....61
Tablo 15 : Türkiye-Ürdün Dış Ticareti (Bin Dolar)....63
Tablo 16: Türkiye-Yemen Dış Ticareti (Dolar)....66
Tablo 17: Orta Doğu Ülkelerinin Uluslararası Organizasyonlara Üyelikleri....67
Tablo 18: Orta Doğu Ülkelerinin Bölgesel Ölçekli Organizasyonlara Üyelikleri....68
Tablo 19: Orta Doğu Ülkelerinde Sanayi Sektörünün GSYİH Payı (%)....70
Tablo 20: Orta Doğu Ülkelerinin Endüstriyel Üretim Verileri....70
Tablo 21: 2007–2008 Yılları Arası Orta Doğu Ülkelerine
Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin)....79
Tablo 22: Dünya Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri....79
Tablo 23: Türkiye'ye Orta Doğu Ülkelerinden
Gelen Ziyaretçilerin Karşılaştırılması (2008-2010)....80
Tablo 24: Orta Doğu Ülkelerinde Tarım Sektörünün
Ülke GSYİH'leri içindeki payı (%)....84
Tablo 25: Orta Doğu Ülkelerindeki Tarımın İstihdam İçindeki Payı (%)....84
Tablo 26: 100 km2'ye Düşen Tarımsal Makine ve Traktör Sayısı....85
Tablo 27: Dünya Mal Ticareti İçinde Tarımsal Ürünlerin Oranı....85
Tablo 28: Orta Doğu Ülkelerinde Tarımsal Alanlarının Toplam Alana Oranı (%)....86
Tablo 29: Orta Doğu Ülkelerinde
Sulu Tarım Alanlarının Toplam Tarım Alanlarına Oranı (%)....86
Tablo 30: Orta Doğu Ülkelerinin Hayvansal ve Tarımsal Üretim Endeksleri....87
Tablo 31: Orta Doğu Ülkelerinin Tarımsal Büyüme Oranları (%)....88
Tablo 32: Orta Doğu Ülkelerinin Günlük Petrol Üretimi (Bin Varil)....89
Tablo 33: Orta Doğu Ülkelerinin
Net Enerji İthalatının Toplam Kullanım İçindeki Payı (%)....90
Tablo 34: Orta Doğu Ülkelerinin Doğal Gaz Rezerv ve Üretim Miktarları (2009)....90
Tablo 35: Orta Doğu Ülkelerinde
Alternatif Enerji Kullanımının Toplam Enerji Kullanımına Oranı (%)....91
Tablo 36: Orta Doğu Ülkelerinde
Bankalar Tarafından Kullandırılan Kredilerin GSYİH'ye Oranı (%)....93
Tablo 37: Orta Doğu Ülkelerinde Yıllık Ortalama Borç Verme Faizi....94
Tablo 38: TRC1 Bölgesi Nüfus Göstergeleri....123

Tablo 39: İl Düzeyinde Toplam İhracat (Milyon Dolar).....124
Tablo 40: Gaziantep İlinin Yıllara Göre İhracat ve İthalatı (Milyon Dolar).....125
Tablo 41: TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu Ülkelerine Yapılan İhracat (Bin Dolar) 126
Tablo 42: 2009 Yılında TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu Ülkelerine
Yapılan İhracat ve Sektör Payları (Bin Dolar).....129

ŞEKİL DİZİNİ

Şekil 1: Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektörlere Göre Dağılımı 27
Şekil 2: Uluslararası Turist Gelişleri 78
Şekil 3: Orta Doğu Ülkelerinde Toplam Banka Sayıları 93
Şekil 4: Yıllar İtibarıyla Gaziantep İli Dış Ticareti 125
Şekil 5: Irak'a Yapılan İhracatın İllere Göre Dağılımı 127
Şekil 6: Gaziantep İli Halı İhracatı ve
Türkiye Toplam Halı İhracatı İçindeki Payı 130

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency (Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı)
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇVÖ	Çifte Vergilemeyi Önleme
DTM	Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	European Free Trade Association (Avrupa Serbest Ticaret Birliği)
EIU	Economist Intelligence Unit (Economist Dergisi İstihbarat Birimi)
GAFTA	Greater Arab Free Trade Area (Genişletilmiş Arap Serbest Ticaret Bölgesi)
GAİB	Güneydoğu Anadolu İhracatçılar Birliği
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HDI	Human Development Index (İnsani Gelişmişlik Endeksi)
ITC	International Trade Center (Uluslararası Ticaret Merkezi)
IMF	International Money Fund (Uluslararası Para Fonu)
İGEME	İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İMMİB	İstanbul Maden ve Metaller İhracatçı Birlikleri
İTO	İstanbul Ticaret Odası
KDV	Katma Değer Vergisi
KEK	Karma Ekonomik Komisyon
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KİYA	Gümrük İdarelerinin Karşılıklı Yardımlaşma Anlaşması
KTB	Kültür ve Turizm Bakanlığı
LNG	Liquefied Natural Gas (Sıvılaştırılmış Doğal Daz)
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)
OPEC	The Organization of the Petroleum Exporting Countries (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü)
PAFTA	Pan Arab Free Trade Area (Pan Arap Serbest Ticaret Bölgesi)
SGP	Satınalma Gücü Paritesi
STA	Serbest Ticaret Anlaşması
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TAMA	İsrail'de Uygulanan Katma Oran Uygulaması
TİM	Türkiye İhracatçılar Meclisi
TL	Türk Lirası
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TS-BİP	Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
YKTK	Yatırımların Karşılıklı Teşvik ve Korunması Anlaşması

1. GİRİŞ

Dünya tarihinde medeniyetlerin beşiği olarak kabul edilen Orta Doğu, geniş coğrafyası, önemli ticaret yolları üzerinde olması ve mevcut yeraltı kaynaklarıyla dünya sahnesinde önemli bir role sahiptir. Sahip olduğu bu jeostratejik konumu nedeniyle sürekli olarak güç mücadelelerinin merkezinde yer alan bölge, sosyal ve ekonomik ilişkilerin tam kesişme noktasında bulunmaktadır. Bu bakımdan bölge, tarihinin ilk dönemlerinden bu yana dünya siyasetindeki gelişmelere yön veren en önemli rekabet sahalarından birisi olma ünvanını taşımaktadır.

Orta Doğu'nun sınırlarının ne olduğuna karar verilmesi, bölge belirgin bir coğrafi birim olarak tanımlanamadığı için zordur. Bununla birlikte Orta Doğu kavramı, coğrafi değil daha çok siyasal ve kültürel unsurları ifade etmektedir. Coğrafi anlamda en dar kapsamlı tanım ile Orta Doğu; Türkiye, İran ve Mısır üçgeninin içinde kalan coğrafyayı kapsar. Daha geniş kapsamlı tanımlanacak olursa, Orta Doğu, bu devletleri ve onlara komşu olan çevre Müslüman ülkeleri, yani Kuzey Afrika, Sudan, Somali ve Afganistan'ı içerir. Konunun uzmanları arasında üzerinde en çok anlaşmaya varılan tanım, Orta Doğu'nun, Arap devletlerine Türkiye, İran ve İsrail'in eklenmesiyle elde edilen bölge olduğudur[1]. Bölge içinde iki ayrı alan vardır. Bunlardan "merkez" olarak nitelendirilen alana Mısır, İsrail, Doğu Akdeniz'in Arap devletleri, Arap yarımadası ve Türkiye dahildir. "Çevre" olarak kabul edilen ve merkezin çeper kısmını kapsayan alana ise, Kuzey Afrika'nın geriye kalan bölümü, Sudan, İran, bazen Pakistan ve Afganistan'la birlikte Güney Asya'nın uzantısı da dahil olabilmektedir[2]. Bölge devletlerinin nüfusu, Lübnan ve İsrail dışında çoğunlukla Müslüman'dır. Bölgenin etnik yapısına bakıldığında, Türkiye, İran ve İsrail dışında diğer Orta Doğu ülkelerinin çoğunluğunun Arap olduğu söylenebilir.

Orta Doğu'nun dünya politikasındaki tarihî rolü, Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kültürel ve ekonomik bir köprü olmasından kaynaklanır. Tarihin ilk dönemlerinden itibaren Orta Doğu Bölgesi, eski Grek, Hindu ve Çin'in felsefe ve bilimsel düşüncelerini korumuş, geliştirmiş ve Avrupa'ya aktarmıştır. Bölge aynı zamanda Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın doğuş yeri olduğu için üç büyük dinin ana yurdu sayılmaktadır. Ticari anlamda da önemli bir konuma sahip olan bölgede; ipek, şeker, narenciye, kağıt, barut ve pusula gibi Uzak Doğu malları, Orta Doğu kanalıyla Avrupa'ya ulaşmıştır. Dolayısıyla, dünyanın eski zamanlardan itibaren küresel bir nitelik almaya başlaması sürecinde, bu bölgenin yerinin büyük olduğu söylenebilir. On beşinci yüzyılda deniz yollarının bulunmasıyla, bölgenin kıtalar arası ulaşımdaki azalan önemi, modern zamanlarda Süveyş Kanalı'nın açılması ve hava yollarının ortaya çıkması ile yeniden eski konumunu elde etmiştir. Dünyanın en önemli su yolları olan Türk Boğazları, Süveyş Kanalı, Kızıldeniz, Hürmüz Boğazı ve Basra Körfezi de Orta Doğu'da yer almaktadır.

1 Tayyar Arı, 'Geçmişten Günümüze Orta Doğu', Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005, s. 25.
2 Tayyar Arı, a.g.e., s.25.

Orta Doğu Bölgesi'nin sahip olduğu önem, yirminci yüzyılda artan petrol üretimi ile daha çok belirginleşmiştir. Orta Doğu petrolü günümüzde, Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyaçlarının büyük bölümünü karşılamaktadır. Rakamlara bakıldığında, Batı Avrupa'da tüketilen petrolün % 75'inin, Japonya'da tüketilenin de % 90'ının Orta Doğu'dan geldiği söylenebilir. Bu ham maddenin zenginliğinden dolayı bölge, büyük devletlerin rekabet sahasına dönüşmüştür. Bölge aynı zamanda, 1960'lardan 1990'lara kadar önemli etkiler yapacak olan "Üçüncü Dünya Politikası" açısından da önde gelen merkezler arasında sayılmaktadır. Orta Doğu, özellikle 1980 sonrası yaşanan İran-Irak Savaşı, Kuveyt'in işgali ve Arap-İsrail anlaşmazlıkları gibi gelişmelerden dolayı 1980'lerden sonra dünyada, uluslararası ilişkilerin kilit noktası haline gelmiştir.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Orta Doğu, başta ekonomik ilişkiler olmak üzere birçok açıdan önemli bir bölge konumundadır. Bu sebeple, bölge coğrafyasının incelenerek, bölgenin genel ekonomik kimliğini ortaya çıkarmak için hazırlanan bu çalışma, giriş ve genel değerlendirme dışında 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, on altı Orta Doğu ülkesi incelenerek bu ülkelerin genel yapısı hakkında çeşitli bilgiler verilmiş, Türkiye-Orta Doğu ilişkileri ülkeler bazında incelenmiş ve yapılan anlaşma ve protokoller ele alınarak ekonomik ilişkiler irdelenmiştir. İkinci bölümde ise Orta Doğu'da yer alan önemli sektörler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, TRC1 Bölgesi ile Orta Doğu ilişkileri ekonomik açıdan incelenmiş olup çalışma, genel değerlendirme bölümüyle sonlandırılmıştır.

2. ORTA DOĞU ÜLKELERİNE GENEL BAKIŞ

İklimsel koşullardan dolayı geniş çöl alanlarıyla kaplı olan Orta Doğu, temel gıda ihtiyaçları bakımından dışa bağımlıdır. Gelişmekte olan çok sayıda ülkeye ev sahipliği yapan Orta Doğu'nun temel gelir kaynağı, petrol ve petrol ürünleridir. 2008 yılı itibarıyla dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 60'ı Orta Doğu ülkelerindedir. Tarımsal üretimin azlığı ve petrolden elde edilen yüksek gelir, bölgede yoğun bir tüketici nüfusun oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Bu bölümün amacı, Dünya Bankası, Dış Ticaret Müsteşarlığı, TÜİK, İGEME, UNDP, ITC, CIA World Factbook Ülkeler Rehberi gibi kaynaklardan yararlanarak son dönemlere ilişkin verilerin derlenmesiyle birlikte 16 Orta Doğu ülkesinin genel itibarıyla tanıtılmasıdır. İncelenen 16 ülke; Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Filistin, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Lübnan, Mısır, Suriye, Suudi Arabistan, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen olarak alfabetik şekilde sıralanmıştır. Bu bölümde ülkeler, "Ülkenin Genel Profili", "Ekonomik Özellikler" ve "Ülkenin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri" isimli 3 alt başlık altında incelenmişlerdir. "Ülkenin Genel Profili" başlığı altında, incelenen ülkenin coğrafi yapısı, stratejik konumu, yüzölçümü, iklim yapısı, demografik özellikleri, yönetim biçimi, dini ve etnik yapısı hakkında genel bilgiler verilmektedir. "Ekonomik Özellikler" başlığı altında ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı, hangi ülkelerle ne tür ticari ilişkiler içinde olduğu, genel ekonomik aktiviteler, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla değerleri, ön plana çıkan sektörler ve özellikle dış ticaret yapısı incelenmektedir. Son alt başlık olarak adlandırılan "Ülkenin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri" bölümünde ise, incelenen ülkenin Türkiye ile yaptığı anlaşmalar, protokoller, Türkiye ile ticari ilişkileri ve vize uygulamaları gibi konulara yer verilmiştir.

Orta Doğu ülkeleri hakkında genel bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur. Tablo 1'den yola çıkılarak, Orta Doğu ülkelerine ilişkin genel bir değerlendirme yapılırsa, incelenen 16 Orta Doğu ülkesinden 13 tanesinin resmî dilinin Arapça olduğu görülebilir. Ayrıca, İsrail hariç, tüm Orta Doğu ülkelerinde Müslüman nüfus yoğunluktadır. Bu ülkeler içinde, nüfusu en yüksek olan ülke yaklaşık 83 milyonla Mısır Arap Cumhuriyeti'dir (Dünya Bankası, 2009). Nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ülke km^2 başına 1114,7 kişi ile Bahreyn Krallığı; en düşük olduğu ülke ise km^2 başına 9,2 kişi ile Umman'dır. Yüzölçümü bakımından en geniş ülke 2.149.690 km^2 ile Suudi Arabistan Krallığı, en küçük ülke ise 741 km^2 ile Bahreyn Krallığı'dır.

Raporda ele alınan 16 ülkenin 8 tanesi monarşi, 8 tanesi ise cumhuriyet rejimiyle yönetilmektedir. On altı ülkeden kişi başına düşen milli geliri yıllık 20.000 Dolar ve üzerinde olan ülke sayısı yedidir. Bunlar içinde kişi başına düşen milli geliri en yüksek olan ülke 62.754 Dolar ile Katar Emirliği'dir. Bu devleti, 53.890 Dolar ile Kuveyt Emirliği takip etmektedir. Kişi başına düşen milli geliri en düşük olan ülkeler ise 1.529 Dolar ile Filistin ve 2.330 Dolar ile Yemen olmuştur. Ülkelerin

refah seviyesinin bir göstergesi olan HDI (insani gelişmişlik endeksi) sıralamasında ise; 4 ülke yüksek (İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Bahreyn), 6 ülke orta (Kuveyt, Suudi Arabistan, İran, Ürdün, Türkiye, Mısır), 2 ülke ise düşük (Suriye ve Yemen) değerlere sahiptir. 4 ülkenin insani gelişmişlik endeksi ise ölçülmemiştir (Filistin, Irak, Lübnan ve Umman). Vize uygulamalarına bakıldığı zaman, 16 Orta Doğu ülkesinden 9 tanesinin Umuma Mahsus Pasaport hamili Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygularken 5 tanesinin (Filistin, İran, Lübnan, Suriye, Ürdün) Türk vatandaşlarını vizeden muaf tutmakta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Yemen ile Türkiye arasında vize uygulamasını kaldıran anlaşma imzalanmış olup bu anlaşmanın ilerleyen günlerde yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Tablo 1: Orta Doğu Ülkelerinin Genel Profili

Ülke	Nüfus	Nüfus Yoğunluğu (kişi/km²)	Para Birimi	Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dolar)	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GDP) (Dolar)	İnsani Gelişmişlik Endeksi/ Sıralama	Toplam İhracat (Milyar Dolar)	Toplam İthalat (Milyar Dolar)	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı
Bahreyn	791.473	1114,7	Dinar	33.690**	20.594.899.946	0,801/39	15,7	11,2	113.711.624	24.288.958	8289
B.A.E.	4.598.600	55	BAE Dirhemi	26.370****	230.252.000.000	0,815/32	202,3	187,5	2.898.839.389	667.856.747	25.628
Filistin	4.043.000*	65,52*	İ.Şekeli/M. Poundu	1.529*	6.117.000	-	0,5*	3,7*	29.522.519	274.108	-
Irak	31.494.287	72	Dinar	3.330	65.837.434.656	-	41,3	54,5	5.123.510.293	952.261.704	224.457
İran	72.903.921	44,7	Riyal	11.470	331.015.000.000	0,702/70	87,1	75,4	2.024.863.314	3.405.985.565	1.649.148
İsrail	7.441.700	343,8	İsrail Şekeli	27110	195.392.000.000	0,872/15	48^	47^	1.528.459.300	1.074.726.958	97.140
Katar	1.409.423	121,6	Katar Riyali	62.754	98.313.183.980	0,803/38	53,3	33,3	289.363.056	85.652.388	5390
Kuveyt	2.794.706	156,8	Dinar	53.890***	148.024.000.000	0,771/47	61,9	30,8	211.293.021	184.219.139	24.145
Lübnan	4.223.553	412,8	Pound	13.400	34.528.145.455	-	22,8	28,4	685.925.456	108.800.190	113.212
Mısır	82.999.393	83,3	Pound	5.680	188.413.000.000	0,620/101	47,0	59,9	2.618.193.267	641.551.791	51.772
Suriye	21.092.262	114,8	Suriye Poundu	4620	52.176.788.110	0,589/111	16,7	19,1	1.425.110.683	327.845.977	748.035
S.Arabistan	25.391.100	12,6	Riyal	24.150**	369.179.000.000	0,752/55	202,5	163,6	1.771.191.654	1.686.742.672	76.152
Türkiye	72.561.000	94,2	Türk Lirası	13.710	614.603.000.000	0,679/83	132	201	-	-	-
Umman	2.845.415	9,2	Umman Riyali	24.530**	46.114.434.702	-	29,4	21,6	105.540.532	16.583.892	-
Ürdün	5.951.000	67,4	Dinar	5.730	25.092.339.119	0,681/82	10,9	16,3	455.656.203	20.354.128	85.988
Yemen	23.580.220	44,6	Yemen Riyali	2330	26.365.156.990	0,439/133	7, 1	10,1	379.496.079	310.158	5.455

Açıklamalar

* CIA web sitesinden alınmıştır.
** 2008
*** 2007
**** 2004
^ Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC), 2009

Tabloda Yer Alan Göstergeler ve Kaynakları:

- Nüfus (Dünya Bankası, 2009)
- Nüfus Yoğunluğu (Dünya Bankası, 2009)
- Kişi Başına Düşen Milli Gelir (Dünya Bankası, 2009)
- GSYİH (Dünya Bankası, 2009)
- İnsani Gelişmişlik Endeksi (2010, UNDP)
- Toplam İhracat (IMF, 2009, Regional Economic Outlook 2010)
- Toplam İthalat (IMF, 2009, Regional Economic Outlook 2010)
- Türkiye'ye Yapılan İhracat (TÜİK, 2009)
- Türkiye'den Yapılan İthalat (TÜİK, 2009)
- EU Country Report September 10

2.1. BAHREYN KRALLIĞI

2.1.1. Ülkenin Genel Profili

Arapça'da 'iki deniz' anlamına gelen Bahreyn, Basra Körfezi'nin batısında irili ufaklı 33 adadan oluşan bir takımada ülkesi olup, Suudi Arabistan'a 24, Katar'a 45 km uzaklıktadır. Toplam yüzölçümü 718 km^2 olan Bahreyn'i oluşturan en büyük ada, ülkeye adını veren ve 13-25 km genişliğinde, 50 km uzunluğunda olan Al-Bahrain'dir. Başkent Manama da bu adadadır. 6 km genişliğindeki Muharraq adası ise ikinci büyük adadır. Diğer adaların çok azında yerleşim bulunmakta olup adalar, deniz üzerinden inşa edilen karayolu ve köprülerle birbirine bağlanmıştır.

Bahreyn'in iklimi genel olarak oldukça sıcak ve rutubetli iken, az yağışlı kış ayları ise daha ılık geçmektedir. En sıcak ay olan Ağustos ayında ortalama sıcaklıklar 38-45 derece, en ılık ay olan Ocak ayında ise 15-20 derece civarındadır. Kasım, Aralık ve Şubat aylarında yağan yağmurlar yıllık ortalama 53 mm^3/m^2 su bırakmaktadır. Yer altı sularının aşırı derecede kullanımına bağlı olarak Bahreyn'de herhangi bir akarsu veya göl bulunmamaktadır. Ülke topraklarının % 5'i tarım arazisi, % 7'si otlak alandır. Adalar arasında bazı yerlerde suyun derinliği az olduğundan buralar toprakla doldurulmak suretiyle tarım arazisi veya meskun yer haline getirilmiştir.

Ülkenin yönetim biçimi meşruti monarşi olup, Bahreyn 1971 yılında bağımsızlığını Birleşik Krallık'tan ayrılarak kazanmıştır. Demografik yapı incelendiğinde, Bahreyn nüfusunun % 97'sinin Arap olduğu, nüfusun yaklaşık % 80'inin de Bahreyn asıllı olduğu söylenebilir. Dünya Bankası istatistiklerine göre 2009 yılındaki toplam nüfus 791.473 kişi olup, 2009 yılı km^2'ye düşen nüfus yoğunluğu 1114,7 kişidir. Bugün itibarıyla nüfusun 3'te 1'i Bahreyn'e gelen göçmen ve çalışma amaçlı yabancılardan oluşmaktadır. Ülkenin resmî dini İslam olup, etnik yapısının % 81,2'sini Müslümanlar, % 9'unu Hristiyanlar ve % 9,8'ini ise diğer dinlere mensup Bahreynliler oluşturmaktadır. Bahreyn'in nüfus artış oranı yıllık % 1,29'dur. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 Haziran verilerine göre 169 ülke arasında Bahreyn 0.801 oranıyla 39. sırada bulunmaktadır.

2.1.2. Ekonomik Özellikler

Dünya Bankası 2009 yılı verilerine göre Bahreyn'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 20.594.899.946 Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise 33.690 Dolar'dır. IMF verilerine göre enflasyon oranı 2009 yılı için % 2,8'dir. 2009 yılı Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Büyüme Oranı % 3,1 olarak gerçekleşen Bahreyn ekonomisi, 2003 yılından itibaren istikrarlı büyüme kaydetmiştir. İşsizlik oranlarına bakıldığında 2005 yılı başında % 16,5 olarak hesaplanan işsizlik oranı (15-24 yaş arasındaki Bahreynliler arasında % 41), dünyadaki en yüksek oranlardan birisi olarak kayda geçmiştir. Ancak son yıllarda hayata geçirilen meslek edindirme projeleri ve

işgücünün "Bahreynlileştirilmesi" projeleri sayesinde 2009 yılı başlarında işsizlik oranının % 3,7 oranına gerilediği ifade edilmektedir. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında Bahreyn 183 ülke arasında 28. sırada yer almaktadır.

Bahreyn'in ihraç ettiği başlıca ürünler, petrol ve petrol ürünleri, tekstil ve alüminyum; ithal ettiği başlıca ürünler ise ham petrol, gıda, inşaat malzemesi, motorlu araçlar ve tekstil ürünleridir. Bahreyn'in en çok ihracat yaptığı ülkeler, Suudi Arabistan, Avrupa Birliği ülkeleri, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Singapur olurken, en çok ithalat yaptığı ülkeler Avrupa Birliği ülkeleri, Japonya, Suudi Arabistan ve Çin'dir. Bahreyn'in ihracatında ilk sıraları 2009 rakamlarına göre, Japonya (525,6 milyon Dolar), ABD (502,7 milyon Dolar), Kore Cumhuriyeti (318 milyon Dolar), Singapur (294,9 milyon Dolar) ve Tayvan (274,7 milyon Dolar) almaktadır. Türkiye ise 24,2 milyon Dolar ihracat değeriyle 16. sırada yer almaktadır.

Ülkenin genel ticari yapısına bakıldığında, Bahreyn'in dış ticaretinin çoğu Körfez ülkesinde olduğu gibi, petrole bağımlılık gösterdiği açıkça görülebilir. İhracat içindeki petrol ve petrol ürünlerinin payı, 2007 yılında % 79, 2008 yılında % 80,6 olurken, petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak 2009 yılında % 74,62'ye gerilemiştir. Petrol dışı ihraç ürünlerinin büyük bir kısmını petrokimya tesislerinde üretilen ürünler, alüminyum ürünleri, kimyasallar ve tekstil ürünleri oluşturmaktadır. Petrol dışı ana ithalat kalemlerinde makine ve aksamı, ham ve yarı işlenmiş madenler ile taşıt araçları yer almaktadır. IMF verilerine göre Bahreyn'in 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 5 milyar Dolar düşerek 15,7 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3,3 milyar Dolar düşerek 11,2 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Bahreyn 4,5 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 26,9 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Bahreyn'in ithal ettiği başlıca ürünler ise otomobil ve steyşın vagonlardır. İthalatının % 12'sini otomobil ve steyşın vagonlar oluşturmaktadır. Kaldırım, döşeme ve kaldırım kenar taşları (tabii taşlardan), kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevher eşyası, demir cevherleri ve konsantreleri, demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş) ithalatında önemli yere sahip diğer ürünlerdir. Bahreyn'in ithalatında ilk sıraları ise, yine 2009 rakamlarına göre, Fransa (812.308 bin Dolar), ABD (668.597 bin Dolar), Çin (476.051 bin Dolar), Japonya (436.161 bin Dolar) ve İngiltere (376.386 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise 113.741 bin Dolar ile 11. sırada yer almaktadır. Coğrafi yakınlık göz önüne alındığında bu rakamın oldukça düşük olduğu söylenebilir.

2.1.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Bahreyn 70'li yıllardan beri uygulanan serbest ekonomi politikaları ve gerçekleştirilen yapısal reformlar sayesinde günümüzde Orta Doğu bölgesinin bankacılık

ve finans merkezi haline gelmiştir. Bahreyn'deki Türk yatırımları bankacılık-finans ve müteahhitlik sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Bahreyn'de toptan bankacılık şubesi olarak faaliyet gösteren 11 Türk bankasının, 2008 sonu itibarıyla 35 milyar Dolar'a ulaşan işlem hacmi, bu ülkenin 252 milyar Dolarlık toptan bankacılık sektörünün yaklaşık % 14'ünü oluşturmaktadır (İTO, 2008). Bahreyn'de tüketime yönelik imalat sanayi gelişmemiş olduğundan, tüm temel tüketim maddeleri ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülke nüfusu az olmakla beraber, Suudi Arabistan ile kara bağlantısı sağlayan King Fahd Deniz Yolu geçidini kullanarak ülkeyi ziyaret eden yaklaşık 8,5 milyon turist, gıda ve işlenmiş gıda maddeleri alanında ciddi bir pazar yaratmaktadır.

Tablo 2: Türkiye-Bahreyn Dış Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	41.915	18.929	22.986	60.844
2006	35.303	44.852	-9.549	80.155
2007	76.651	119.423	-42.772	196.074
2008	308.223	95.516	212.707	403.739
2009	113.712	24.289	89.423	138.001
2010*	171.795	71.682	100.113	243.477

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan verilere göre, Bahreyn ve Türkiye arasındaki dış ticaret ilişkilerine bakıldığında, 2007 yılında 196 milyon Dolar olan iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin, 2008 yılında 403 milyon Dolar'a ulaştıktan sonra 2009 yılında 138 milyon Dolar'a düştüğü görülmektedir. 2010 yılında ise, ticari ilişkiler toparlanma göstermiş ve iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi, bir önceki yıla göre % 76 oranında artarak 243 milyon Dolar seviyesini aşmıştır. 2009 yılı verilerine göre, ülkemizin dış ticaret hacminde Bahreyn'in payı binde yarım civarında olup, ihracatımızdaki payı binde 1 seviyesindedir.

Uzun yıllar, Türkiye'nin Bahreyn'e ihracatı 35 milyon Dolar seviyesinde seyrederken, gerçekleştirilen karşılıklı ziyaretlerin de yardımıyla bu rakam, 2007 yılında 76,6 milyon Dolar'a ve 2008 yılında 308 milyon Dolar'a yükselmiş, 2009 yılında ise küresel krizin etkisiyle 113,7 milyon Dolar seviyesinde kalmıştır. Bahreyn'e ihracatımızda 2008 yılında kaydedilen artışın inşaat demirleri ürünlerinde olduğu ve bunun sebebinin de Bahreyn'de altyapı ve gayrimenkul alanlarında başlatılan çok sayıda inşaat projesinin olduğu söylenebilir. Bu ürünlerde önceki yıllarda 7-10 milyon Dolar civarında olan ihracat, 2008 yılının Ağustos ve Aralık ayları arasında 149,8 milyon Dolar'a, yılın tamamında ise 235 milyon Dolar'a ulaşmıştır. 2009 yılında ise hem küresel kriz hem de Suudi Arabistan'ın demir çelik ihracatını serbest bırakması sebebiyle ihracatımızda düşüş gözlenmiştir. Türkiye'nin Bahreyn'e ihraç ettiği ürünlerin başında, 2009 yılı verilerine göre toplam ihracat içindeki % 40 pay ile elektrik transformatörleri, statik konvertisörler ve endüktörler gelmektedir.

Bu ürünlerin 2009 yılı ihracat değeri 45 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Toplam ihracat içindeki % 8 pay ile ikinci sırada yer alan demir-alaşımsız çelikten yarı mamuller ihracatı ise 9,3 milyon Dolar'dır.

2006 yılında 44,8 milyon Dolar olan ithalatımız ise 2007'de 119,6 milyon Dolar'a ulaşmış, 2008 yılında bu ülkeden yapılan alüminyum ithalatının azalması ile ithalatımız 95,5 milyon Dolar'a, 2009 yılında ise 24,3 milyon Dolar'a gerilemiştir. Türkiye'nin, Bahreyn'den gerçekleştirdiği ithalatta işlenmemiş alüminyum, pamuklu mensucat, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar ve paslanmaz çelikten yassı hadde mamulü ilk sıralarda yer almaktadır.

Küresel krizin baş gösterdiği 2008 yılı sonlarından itibaren altyapı ve gayrimenkul sektörlerinde ciddi bir duraklama ve erteleme gözlemlenmekle birlikte, inşaatına başlanılan projelerin zaman içerisinde tamamlanması gerekmektedir. Bu durum, başta temel inşaat malzemeleri (demir çelik, yapı malzemeleri ve kimyasallar vs.) ve ev tekstili olmak üzere, mobilya-dekorasyon ve vitrifiye ürünlerinde ihracatçılarımız için önemli fırsatlar ortaya çıkaracaktır. Yine altyapı geliştirme projelerinin devam edeceği öngörüldüğünden, bu alandaki elektrik transformatörleri, kablolar ve diğer altyapı malzemeleri ihracatının devam edeceği tahmin edilmektedir.

Bahreyn'e yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürü şu şekildedir: Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri 90 güne kadar seyahatlerinde vizeden muaftır. Umuma Mahsus Pasaport hamilleri ise vizelerini sınır kapılarında alabilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre Türkiye'ye Bahreyn'den gelen yabancı sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 8.289 kişidir.

2.2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

2.2.1. Ülkenin Genel Profili

Birleşik Arap Emirlikleri 1971 yılında bağımsızlığına kavuşmuş olup, mevcut yönetim biçimi federal monarşidir. Emirliğin Devlet Başkanı 2004 yılından beri Khalıfa bin Zayid al-Nuhayyan, hükümet başkanı ise 2006 yılından beri Muhammad bin Rashid al-Maktum'dur. Başkenti Abu Dhabi olan emirliğin, 2009 Dünya Bankası yılı verilerine göre nüfusu 4.598.600'dür. Emirlikte bulunan büyük şehirler Dubai ve Abu Dhabi'dir. Yüzölçümü 83.600 km^2 olan emirlikte, nüfus yoğunluğu 55 kişi/km^2'dir (Dünya Bankası, 2009). Büyük kısmı çöllerle kaplı olan bölgenin iklimine bakılacak olursa, doğudaki yükseltilerde sıcaklığın düşük, diğer yerlerde ise sıcaklığın çok yüksek olduğu görülebilir.

Ülke halkının % 19'u Emirlik Halkı, % 23'ü diğer Arap ve İranlı, % 50'si Güney Asyalı ve % 8'i diğer halklardan oluşmaktadır. Ülkenin resmî dili Arapça olup

ana dilden sonra en çok konuşulan dil İngilizce'dir. Dinî yapıya bakılacak olursa, ülkede yer alan nüfusun % 96'sının Müslüman ve geri kalanların Hristiyan ve Hindu inançlarına mensup olduğu görülebilir. Ülkenin para birimi Birleşik Arap Emirlikleri Dirhemi (AED)'dir. 2010 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre 169 ülke arasında, Birleşik Arap Emirlikleri, 0,815'lik oran ile Orta Doğu Bölgesi'nin en yüksek gelişmişlik sıfatına sahipken, dünya sıralamasında 32. sırada yer almaktadır (UNDP,2010).

2.2.2. Ekonomik Özellikler

Orta Doğu'nun başlıca ticaret merkezi olan Birleşik Arap Emirlikleri, Körfez ülkeleri içinde en liberal dış ticaret rejimine sahip ülke olmakla birlikte, bölgenin en önemli reeksport (ithal edilen malların, çok fazla fiziki değişikliğe uğratılmaksızın başka ülkelere satılması) merkezidir. Emirlik kapsamında tarım ve sanayi sektörlerindeki üretimin yetersiz olmasından dolayı, ihtiyaçların büyük bir bölümü ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Ülke ekonomisi, Dubai gibi birkaç emirliğin ekonomiyi çeşitlendirme çabalarına rağmen, petrol ve doğal gaza dayalı olmayı sürdürmektedir.

2009 yılı Dünya Bankası verileri incelendiğinde, Birleşik Arap Emirlikleri'nin sahip olduğu GSYİH değerinin 230.252.000.000 Dolar olduğu görülebilir (Dünya Bankası, 2009). Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan ve EIU 2010 Yılı Ülke Raporu, Dünya Bankası 2011 yılı İş Raporu ile BAE Ekonomi Bakanlığı 2008 İşgücü Anketi kapsamında bir araya getirilmiş verilere göre, Birleşik Arap Emirlikleri'nin genel ekonomik durumuna bakıldığında kişi başına düşen GSYİH'nin (Nominal) 38.296 Dolar olduğu, GSYİH büyüme hızının % -2,7 olduğu görülebilir. 2009 yılı IMF verilerine göre ise ülke ihracat değeri 202,3 milyar Dolar ve ithalat değeri 187,5 milyar Dolar'dır. 2010 yılı iş yapma kolaylığı sıralamasında dünyada 183 ülke arasında 40. sırada yer alan Birleşik Arap Emirlikleri'nde 2009 yılı enflasyon oranı % -0,4 olup, 2008 yılı işsizlik oranı ise % 4'tür (DTM, Country Report Ekim'10, WorldBank Doing Business Report 2011, BAE Ekonomi Bakanlığı 2008 İşgücü Anketi).

Dünyada yer alan başlıca uluslararası kuruluşlar incelendiğinde, Emirliğin 1996 yılından bu yana Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduğu görülebilir. Bunun yanı sıra Emirlik, Körfez İşbirliği Konseyi'nin üyesi olup, üye ülkeler arasında 2003 yılında uygulamaya geçirilen Gümrük Birliği'ne de dahildir. Gümrük Birliği kapsamında Konsey'in altı üyesi Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ortak bir gümrük politikası uygulamakta ve % 5 oranında gümrük tarifesi üzerinden diğer ülkelerle dış ticaretlerini gerçekleştirmektedir. Birleşik Arap Emirlikleri, Arap ülkeleri arasındaki en önemli ekonomik hareketlerden birisi olan Pan Arap Serbest Ticaret Alanı ile 1998'den itibaren 17 Arap ülkesi (Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır, Irak, Ürdün, Kuveyt, Lübnan, Libya, Fas, Umman, Katar, Sudan, Suriye, Tunus, BAE, Yemen, Filistin) arasında Arap Ortak Pazarı yaratmak için

çalışmalar yapmaktadır. Söz konusu ticaret anlaşmasına göre üye ülkeler arasında karşılıklı ticarette gümrük vergisi oranları sıfırlanmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracatı petrole ve doğal gaza olan bağımlılık nedeniyle küresel fiyat hareketlerine ve OPEC'in üretim kotalarına çok duyarlıdır. 2009 yılı IMF verilerine göre Birleşik Arap Emirlikleri'nin 2009 yılı ihracatı önceki yıla göre 37 milyar Dolar gerileyerek 202,3 milyar Dolar, ithalatı ise 187,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (IMF, 2009). Bölge, her ne kadar dış ticaret rakamlarında son zamanlarda gerilemiş olsa da sanayileşmiş büyük ekonomilerin ihracat gelirlerine katkıları, Birleşik Arap Emirlikleri'ni yirmi yılı aşkın bir süredir dış ticaret fazlası veren bir ülke haline getirmiştir. Ülkenin dış ticaret fazlası yukarıdaki verilere göre, 2009 yılında 14,8 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Petrol ve petrol türevleri ihracat geliri ülkenin toplam ihracat gelirlerinin yaklaşık % 47'sini, reeksportlar dahil edildiğinde ise % 60'ını oluşturmaktadır. Petrol ve türevleri dışında özellikle İran, Hindistan, Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Pakistan ile gerçekleştirilen makine, ses kaydedici, inci-mücevherat, tekstil ürünleri ve taşıt araçları reeksportları ülke ihracatının diğer önemli kalemlerini oluşturmaktadır. Mevcut dış ticaret bünyesinde başlıca ihraç ürünleri petrol, doğal gaz, altın, elmas, otomobil, platin ve kıymetli metallerdir (DTM, CIA FactBook 2009). En çok ihracat yapılan ülkelere bakıldığında ise, Japonya (% 17,27), Güney Kore (% 10,49), Hindistan (% 9,96), İran (% 6,82) ve Tayland'ın (% 5,11) ön plana çıktıkları görülebilir (DTM, CIA FactBook, 2009). Birleşik Arap Emirlikleri ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere bakıldığında ise, % 0,34'lük oran ile Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nin ihracat yaptığı ilk 20 ülke içinde bulunmadığı görülebilir (ITC, 2009).

BAE'nin ithalat rakamlarına bakıldığında, ihracata göre daha istikrarlı olduğu ve 2009 yılına kadar düzenli bir artış sergilediği söylenebilir. Büyümedeki ve reeksport talebindeki artış, 2003 yılından sonra hız kazanmış olup, toplam ithalatın 2007 yılında % 32 artmasını sağlayarak ithalat değerini 132 milyar Dolar'a yükseltmiştir. 2009 yılı ithalat tutarı ise 187,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. En çok ithalatı yapılan ürünler arasında kıymetli madenler, otomobil ve elektronik cihazlar, telefonlar yer almaktadır. İthalatı yapılan ürünler yüksek gelir gruplarına hitap eden ve talep esnekliği yüksek mallar olmasına rağmen, ithalatın istikrarlı olması dikkat çekicidir (ITC, 2009). BAE'nin ithalatında ilk sıraları ise, 2008 yılı verilerine göre, Çin (17,4 milyar Dolar), Hindistan (16,9 milyar Dolar), ABD (12,2 milyar Dolar), Japonya (11,6 milyar Dolar) ve Almanya (10,1 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 7,5 milyar Dolarlık ithalat değeri ile 7. sırada yer almaktadır.

2.2.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

1980 sonrası geliştirilen Türkiye - Birleşik Arap Emirlikleri ilişkilerinde günü-

müzde siyasal ve ekonomik alanlarda herhangi bir sorun bulunmamaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri ile genel olarak 1984 yılında, "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması", 1986'de "Türkiye-Birleşik Arap Emirlikleri Hava Ulaştırma Anlaşması", 1993'te "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" ve 2005'te "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması" imzalanmıştır.

İki ülke arasındaki ikili ilişkiler, 2000 sonrası karşılıklı üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirilmesi sayesinde canlılık kazanmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'ne ihracatı 2002 yılından itibaren hızlı bir artış göstermiştir. 2002 yılında 457 milyon Dolar olan ihracatımız 2008 yılında 7,9 milyar Dolar'a çıkmıştır. Emirliğe ihraç edilen ürünler içinde 2008 yılı rakamlarına göre ihracatın % 60'ını oluşturan demir çelik çubuklar, kıymetli metaller ve altın, petrol yağları ve elektrik transformatörleri ile kondüktörler ilk sıralarda yer almaktadır (DTM, 2009). İki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2009 yılındaki küresel kriz dönemine kadar sürekli artmıştır. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, 2008 yılında 8,6 milyar Dolar olan dış ticaret hacmi, krizin etkisiyle 2009 yılında 3,5 milyar Dolar'a düşmüştür. 2010 yılı dış ticaret hacmi 4 milyar Dolar seviyesinin biraz üstünde gerçekleşmiştir.

Tablo 3: Türkiye-BAE Dış Ticaret (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	1.675	206	1.469	1.881
2006	1.986	352	1.634	2.338
2007	3.241	470	2.771	3.711
2008	7.975	691	7.284	8.666
2009	2.899	668	2.231	3.567
2010*	3.340	698	2.642	4.038

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden yaptığı ithalat da, geliştirilen ikili ilişkiler ile düzenli bir şekilde artmaktadır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde görüleceği üzere, 2005 yılı ithalat değeri 200 milyon Dolar civarındayken, 2008 ve 2009 değerleri sırasıyla 691 milyon Dolar ve 668 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir (DTM, 2010). Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri'nden ithal ettiği ürünler içinde de yine demir çelik çubuklar ilk sırada yer alırken, altın, kıymetli metaller ve petrol yağları bunu takip etmektedir. Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri ile dış ticaretine konu olan ürünler incelendiğinde, dış ticaretimizin endüstri içi ticaret örneği olduğu görülmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin genel itibarıyla, yapılacak çeşitli yatırımlar açısından ülkemize önemli fırsatlar sunabilecek bir pazar olduğu düşünülebilir. Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri içindeki serbest bölgeler, yatırımcılara çok geniş imkânlar ve avantajlar sunmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'ne yapılacak yatırımlarla hem Birleşik Arap Emirlikleri pazarına yönelik hem de başta Hindistan olmak üzere Gü-

ney Asya ülkelerine ve bölge ülkelerine yönelik ihracatımız açısından önemli bir avantaj kazanılacağı düşünülmektedir. Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri ticari ilişkileri 2005 yılında Dubai Ticaret Odası'na kayıt olan, ülkede faaliyet gösteren iş adamlarının oluşturduğu Türk İş Konseyi'nin çalışmalarıyla giderek güçlenmektedir. Konsey'in 2008 yılı rakamlarına göre 58 üyesi bulunmaktadır. Birleşik Arap Emirlikleri'nde 2008 yılı rakamlarına göre 150 Türk firması vardır ve firmaların çoğu Dubai'de halen faaliyet göstermektedir.

İki ülke arasındaki vize uygulamasına bakıldığında ise Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamillerinin 90 güne kadar seyahatlerinde vizeden muaf oldukları, Umuma Mahsus Pasaport hamillerinin ise vizeye tabi oldukları görülebilir. Birleşik Arap Emirlikleri'nden Türkiye'ye 2010 yılı içerisinde Ocak-Ekim ayları arasında gelen yabancı ziyaretçi sayısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre 25.628'dir.

2.3. FİLİSTİN ULUSAL YÖNETİMİ

2.3.1. Ülkenin Genel Profili

Tarihî Filistin, Akdeniz'in doğu kıyılarıyla Ürdün'ün batısı ve Lübnan'ın güneyini kapsamaktadır. Bu haliyle toplam yüzölçümü yaklaşık 27.000 km^2'dir. Sulak araziler Ölüdeniz bölgesi, kurumuş olan Huleh Gölü ve Tiberya Gölü çevresidir. Batı Şeria ve Gazze Şeridi olarak kabul edilen günümüz Filistin'i, Doğu Akdeniz'e kıyısı olan Mısır ile komşu Gazze Şeridi ile, Ürdün'ün batısında yer alan Batı Şeria'dan oluşmaktadır. Söz konusu topraklar fiziksel olarak ayrı olmakla birlikte, Haziran 2007 tarihi itibarıyla siyasi olarak da ayrılmış durumdadır. Batı Şeria ve Gazze topraklarının toplam yüzölçümü, 6.170 km^2'dir ve 1948 yılı öncesi toprakların % 23'üne, bugünkü İsrail topraklarının ise 1/3'üne tekabül etmektedir.

Siyasi açıdan, 2006 yılında Hamas'ın parlamentoda çoğunluğu alması ve sonrasında 2007 Haziran ayında Gazze Şeridi'ni ele geçirmesiyle başlayan kriz halen sürmekte, İsmail Haniye sonrası Mahmud Abbas'ın başkan olmasıyla Başbakan olan Selim Fayyad hükümeti göreve devam etmektedir. Gazze'de resmî din İslam olup, nüfusun % 99'unu Müslümanlar, % 1'ini Hristiyanlar oluşturmaktadır. Batı Şeria'da da resmî din İslam olup, nüfusun % 75'ini Müslümanlar, % 8'ini Hristiyanlar, % 17'sini de Yahudiler oluşturmaktadır.

Toplam olarak dünya genelinde 8 milyon olduğu tahmin edilen Filistinlilerin, yaklaşık 3,5 milyonunun mülteci olarak çevre ülkelerde olduğu iddia edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde yaşayan nüfusun toplamı ise yaklaşık 4 milyondur. Bu nüfusun yaklaşık 1,5 milyonu Gazze Şeridi'nde, 2,5 milyon kadarı da Batı Şeria topraklarında yaşamaktadır. Nüfus dağılımına bakıldığında, ülkenin en kalabalık yeri 1.533.000 nüfusuyla Gazze şehridir. Filistin'de

km^2 başına düşen insan sayısı 65,52 kişi olmakla birlikte, nüfus artış oranı % 5 olarak verilmektedir. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 yılı sıralamasında ülke kayıtlarına rastlanmamıştır.

2.3.2. Ekonomik Özellikler

Ülkenin genel ekonomik değerleri incelendiğinde, Filistin'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın 2008 ve 2009 yıllarında yaklaşık 6,1 milyar Dolar olarak gerçekleştiği görülebilir. Ülkenin ekonomik büyümesi 2008 yılında % 2,3, 2009 yılında ise % 6,8 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2008 yılı için % 9,9 olarak gerçekleşmiş olup 2009 yılı için bu oran % 2,8'e inmiştir. Kişi başına düşen GSYİH 1.529 Dolar'dır (Dış Ticaret Müsteşarlığı Verileri, 2009).

Filistin ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu en önemli sorunlar; iç ve dış pazarlara ulaşım sıkıntısı, işsizlik ve ekonomik anlamda tam bağımsız olunamamasıdır. 1990'lar sonrası ciddi sorun teşkil etmeye başlayan işsizlik, 1996 yılında tüm nüfusun % 24'üne ulaşmış ve 2002 yılında % 31 oranına yükselmiştir. 2006 yılının son çeyreğinde % 22 olarak gerçekleşen işsizlik, 2007 yılında Gazze'nin içine düştüğü politik durum sonrası çok ciddi oranlara ulaşmıştır. Gazze'de 2007 yılında karşılaşılan işsizlik oranı % 40'lara ulaşmıştır. CIA World Factbook verilerine göre, Filistin'de işsizlik oranı 2008 yılında % 17,7'lere düşmüş ve 2009 yılında ise % 19 olarak açıklanmıştır. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında, yaşadığı birçok olumsuz duruma rağmen Filistin, 183 ülke arasında 135. sırada yer almaktadır.

Ülke genelinde GSMH'nin sektörler bazındaki dağılımına bakılırsa, Hizmetler sektörünün % 21,9, Gümrük ve KDV'nin % 17,8, Kamu Hizmetleri ve Savunma Sanayi'nin % 13,8, Madencilik, İmalat ve Elektrik-Su'yun % 12,8, Ulaşım, Depolama ve İletişim'in % 11,6, Toptan-Perakende Satış'ın % 10 ve diğer sektörlerin % 12,1 olduğu görülebilir. Mevcut başlıca sanayi dalları arasında taşocağı, inşaat, hafif imalat ve altyapı hizmetleri bulunurken, başlıca tarımsal üretim alanları ise meyve, sebze, zeytin, kesme çiçek ve balıkçılıktır.

CIA verilerine göre Filistin'in toplam ihracatı 2008 yılında 529 milyon Dolar, toplam ithalatı ise yaklaşık 3,8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Filistin'in ihraç ürünlerinin % 57,3'ünü imalat ürünleri, % 16,8'ini tarım ürünleri, % 13'ünü ise kimyevi yan ürünler oluşturmaktadır. Filistin'in ithalatında akaryakıt ve yağlar % 39,5 ile ilk sırada yer alırken, imalat ürünleri % 15,7 ile ikinci sırada, tarım ürünleri % 14,9 ile son sırada yer almaktadır.

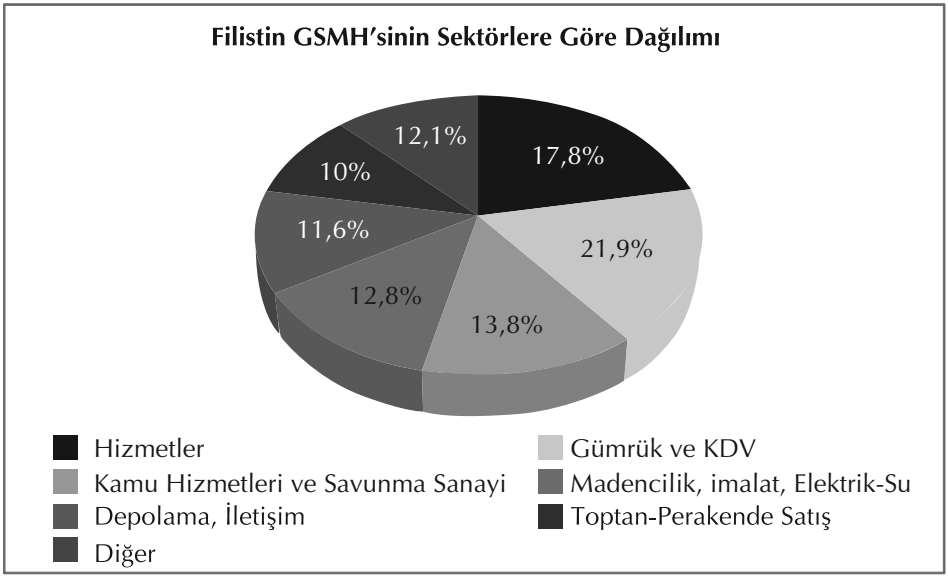

Şekil 1: Gayri Safi Milli Hasıla'nın Sektörlere Göre Dağılımı (2008)
Kaynak: Filistin Merkezi İstatistik Bürosu.

Filistin'in üretim kapasitesindeki düşüş ve dışarıdan gelecek gelire bağlılığı, ekonomik yapının hizmetler sektörü ağırlıklı olmasına yol açmıştır. 1994 yılında, ticaret ve hizmetler sektörü GSMH'nin % 48'ini oluşturmuş, bayındırlık hizmetleri % 26, tarım % 14 ve sanayi ise % 12 pay almıştır. Geniş ve tarıma elverişli topraklarıyla Hebron önemli bir tarım potansiyeline sahiptir. Topraklarının bir kısmı çöl bölgesinde olsa da tarımsal sulama açısından Ürdün Vadisi havzasına yakınlığı nedeniyle bir sıkıntı bulunmamaktadır. Bu kesimde yer alan düzlüklerde zeytin ağaçları ile Batı Şeria'nın kuzey kısmını oluşturan Jenin ve çevresinde meyve sebze tarımı geniş yer tutmaktadır. Güneyde Hebron'u da kapsayan coğrafya, toprak ve yağış özellikleri bakımından üzüm yetiştiriciliğine uygundur. Ölüdeniz çevresini kapsayan Eriha Bölgesi'nde, bölgenin deniz seviyesi altında ve çok nemli olması nedeniyle, ancak kış mevsimi sonuna doğru yazlık meyveler yetiştirilmektedir. Sulama ise yağmur suları ve Ölüdeniz'in imkânları çerçevesinde yapılabilmektedir.

Mermer atölyeleri ve üzüm bağları ekonomik faaliyetler arasında büyük yer tutmakla beraber, pazara erişme sıkıntısı söz konusu işletmelerin aile işletmeleri olarak devam ettirilmesi sonucunu getirmiştir. Atölyelerin üretim ölçeklerinin bu nedenle küçük oluşu ve işgücü talebinin kısıtlı olması, bölgede bu sektörler eliyle bir ekonomik canlanmanın gerçekleştirilmesine olanak tanımamıştır. Sanayi üretimi alanında ülkede ön planda olan sektörler, sabunculuk, mobilya, seramik, taş işçiliği, tekstil ve deri işlemedir.

Tüm Batı Şeria ekonomisinin % 40'ını oluşturan Hebron'da, tarım işletmeleri ve mermer sanayi dışında, ayakkabı ve deri işletmeleri de bulunmaktadır. Bölgenin kuzey tarafında ise ekonomik faaliyetler ağırlıklı olarak tarımdan oluşmaktadır. Kuzeydeki illerin ticari açıdan en canlılarından olan Nablus, tarımsal üretim ve mal ticareti açısından bir merkez konumundadır. Tarımsal üretim açısından, su kaynaklarına sahip topraklarıyla zeytin tarımı ve işlenmiş zeytin ürünleri açısından güçlü bir potansiyele sahiptir. Bunun dışında canlı hayvan üretimi ve tavuk ürünleri diğer bir geçim kaynağıdır.

İşgaller ve ulusal güvenlik sebebiyle sanayi ve hizmet sektöründe bir iyileşmeden çok gerileme yaşayan Filistin'in 2007 yılı ihracat değeri Filistin İstatistik Ofisi verilerine göre 513 milyon Dolar iken, 2008 yılında 63 milyon Dolar'a düşmüştür. Filistin'in başlıca ihraç ürünleri dış ticaretinin % 80'ini oluşturan yontulmaya elverişli inşaat taşları, zeytinyağı ve türevleri, işlenmiş et ürünleri ve hazır giyim ürünleridir. Filistin ihracatında ilk sıraları 2007 yılı rakamlarına göre İsrail (455,2 milyon Dolar), Ürdün (27,8 milyon Dolar), Hollanda (8,8 milyon Dolar), ABD (3,4 milyon Dolar) ve Birleşik Arap Emirlikleri (2,4 milyon Dolar) paylaşmaktadır. Türkiye ise 512.000 Dolar ile 15. sırada yer almaktadır.

Filistin'in ithal ettiği başlıca ürünler ise binek otomobiller, sanayi ham maddeleri ve ara malları, gıda maddeleri ve tedavide kullanılan ilaçlardır. Filistin'in ithalatında ilk sıraları ise 2008 yılı rakamlarına göre İsrail (2,3 milyar Dolar), Çin (143,9 milyon Dolar), Japonya(103 milyon Dolar), Türkiye (82 milyon Dolar) ve Almanya (57,3 milyon Dolar) almaktadır.

2.3.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan verilere göre, Türkiye'nin 2005 yılında gerçekleştirdiği yaklaşık 9,5 milyon Dolarlık ihracat, 2006 yılında yaklaşık % 225 artarak 21 milyon Dolar'a çıkmıştır. Buna benzer bir artış tüm dünyada küresel krizin etkilerinin şiddetli şekilde hissedildiği 2009 yılında yaşanmış ve ihracatımız % 43 artışla 29,5 milyon Dolar olmuştur. Bu artış eğilimi 2010 yılında da devam etmiş ve 2010 yılında Filistin'e gerçekleştirilen ihracat tutarı 40 milyon Dolar'ı aşmıştır.

Tablo 4 : Türkiye-Filistin Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	9.401	304	9.097	9.705
2006	21.154	501	20.653	21.655
2007	21.247	762	20.485	22.009
2008	20.690	429	20.261	21.119
2009	29.523	274	29.249	29.797
2010*	40.309	576	39.733	40.885

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Filistin'e ihraç ettiği ürünlerin başında ekmek, pasta, kek, bisküvi vb. yer almakla birlikte, diğer büyük bileşen ise buğday unudur. 2009 yılı buğday unu ihracat değerimiz yaklaşık 5 milyon Dolar'dır. İhracatımızda yer alan diğer ürünler ise binek otomobil, ay çiçeği, pamuk tohumu yağları, çikolata ve kakao içeren diğer gıda ürünleridir.

Türkiye'nin Filistin'den ithal ettiği ürünler ise, bu ülkeden ithalatımızın % 85'ini oluşturan koyun-kuzu ham derisi ile boyayıcı laklardır. 2009 yılı rakamlarına göre koyun-kuzu deri ithalatımız 233.000 Dolar, boyayıcı lak ithalatımız ise 41.000 Dolar'dır.

İki ülke arasındaki vize uygulamalarına bakıldığında, Filistin'in Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygulamadığı; ancak, sınır kontrolünün İsrail Devleti'ne ait olmasından kaynaklı, vize işlemlerinin İsrail Büyükelçiliği kanalıyla yapıldığı görülmektedir.

2.4. IRAK CUMHURİYETİ

2.4.1. Ülkenin Genel Profili

Basra Körfezi'ne oldukça küçük bir kıyısı (58 km) bulunmasına rağmen Körfez ülkelerinden birisi olarak da anılan Irak Cumhuriyeti toplamda 438.317 km^2'lik bir yüzölçüme sahip olup, kuzeyde Türkiye, batıda Ürdün, kuzeybatıda Suriye, doğuda İran, güneyde Suudi Arabistan ve Kuveyt ile komşudur. "Uygarlığın Beşiği" olarak gösterilen Mezopotamya topraklarının mirasçısı konumunda bulunan Irak, coğrafi konumu ve sahip olduğu petrol kaynakları ile Orta Doğu'da stratejik öneme sahip bir ülkedir. Şattülarap olarak adlandırılan Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan kısım yerleşmelerin yoğunlaştığı alan olarak göze çarpmaktadır. Ülkenin başkenti Bağdat da bu bölge içerisinde yer almaktadır. Ülkede yaz ayları çok sıcak ve kurak geçmekte olup, ülke genelinde çöl iklimi etkilidir. Kuzeydeki dağlık bölgelerde ise hava koşulları karasal özellik taşımaktadır. Bu bölgede kışlar çok daha sert geçmekte ve genellikle kar yağışlı olmaktadır. Irak'taki yaygın bitki örtüsü bozkırdır ve ülke topraklarının % 21,6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007).

Ülkede 1932 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığın kazanılmasıyla bir krallık kurulmuş, 1958 yılında cumhuriyet rejimine geçilmiştir. 2005 yılında Anayasa'nın kabul edilmesiyle parlamenter demokrasinin yerleşmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

1980'lerin başından beri Irak'ın içinde bulunduğu savaş hali, birçok kişinin ülkeden göç etmesine ya da hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Bu sebeple, sağlıklı bir nüfus verisine ulaşmak oldukça güçtür. Dünya Bankası istatistiklerine göre Irak'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 31.494.287 kişi olup, km^2'ye 72 kişi

düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,5 olarak ölçülmüştür. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Irak değerlendirmeye alınan 169 ülke arasına girememiştir. Etnik yapıya bakıldığında, Irak nüfusunun % 80'inin Arap, % 17'sinin ise Kürt olduğu görülebilir. Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 60'ının Şii Müslüman, % 37'sinin Sünni Müslüman, % 3'ünün ise Hristiyan ve diğer din mensuplarından oluştuğu görülmektedir.

2.4.2. Ekonomik Özellikler

1980'lerde Irak-İran Savaşı, 1990'larda I. Körfez Savaşı, 2003 yılında ABD'nin askeri müdahaleleri gibi güvenlik sorunları yaşayan Irak, bağımsız bir dış ticaret politikası izleyememiştir. Savaş ve askerî müdahale dönemlerinde uygulanan ekonomik ambargolar Irak'ın küresel ekonomiyle bütünleşmesini zorlaştırmıştır. Bölge içi ticareti düzenleyici pek çok anlaşma ve birlik dışı bırakılan Irak, son yıllarda yeniden yapılanmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Irak'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 65.837.434.656 Dolar, büyüme oranı ise % 4,2 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, sanayi sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Sanayinin GSYİH içindeki payı % 62,8 iken, hizmetler sektörünün payı % 27,6, tarım sektörünün payı ise % 9,6 olarak tahmin edilmektedir (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 3.330 Dolar (Dünya Bankası, 2007) olarak ölçüldüğü Irak'ta, 2009 yılı enflasyon oranı % -2,8 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2008 yılı işsizlik oranı % 15,2'dir, fakat gayriresmî tahminlerde bu oranın % 30'lar düzeyinde olduğu ifade edilmektedir. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Irak, 183 ülke arasında 166. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre Irak'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 22 milyar Dolar düşerek 41,3 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 6 milyar Dolar artarak 54,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Irak yaklaşık 13 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 96 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 115 milyar Dolar olması öngörülmektedir. Irak'ın ihracat gelirleri, ihracatının % 95'ini oluşturan ham petrole dayanmaktadır. 2003 yılında Birleşmiş Milletler ambargosunun kaldırılmasıyla petrol dışı ürünlerin ihracatına başlanmıştır. Buna rağmen Irak'ın 2008 yılı ihracatının % 98'ini ham petrol oluşturmaktadır. Irak'ın ham petrol dışındaki başlıca ihracat ürünleri radyo aktif kimyasal elementler ve bileşikler, petrol yağları ve hurma, incir, ananas gibi tarım ürünleridir.

Irak'ın ihracatının ilk sıralarında, ITC 2008 yılı verilerine göre, Amerika Birleşik Devletleri 23 milyar Dolar, Hindistan 9,5 milyar Dolar, İtalya 5,8 milyar Dolar,

Tayvan 2,2 milyar Dolar ve Fransa 2,1 milyar Dolar ile yer almaktadır. Türkiye ise 1,3 milyar Dolarlık ihracat değeri ile 10. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Irak'ın ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 27,62, Hindistan % 14,45, İtalya % 10,14, Güney Kore % 8,62, Tayvan % 5,61, Çin % 4,23, Hollanda % 4,13, Japonya % 3,99.

Yıllardır süregelen altyapı ve güvenlik sorunları sebebiyle Irak sanayisi henüz gelişimini tamamlayamamış olduğundan, Irak, her türlü ihtiyaç maddesini ithal etmektedir. Irak'ın ithal ettiği başlıca ürünler buğday ve gıda maddeleri, ilaç, çimento, demir ve çelik, telefon, telgraf, elektronik cihazlar ve binek otomobillerdir. Irak'ın ithalatının ilk sıralarında ise yine ITC 2008 yılı verilerine göre Türkiye 3,9 milyar Dolar, Birleşik Arap Emirlikleri 3 milyar Dolar, Amerika Birleşik Devletleri 2,1 milyar Dolar, Ürdün 1,2 milyar Dolar ve Çin 1,1 milyar Dolar ile yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Irak'ın ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Türkiye % 24,99, Suriye % 17,36, ABD % 8,66, Çin % 6,79, Ürdün % 4,17, İtalya % 3,98 ve Almanya % 3,97.

2.4.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye-Irak ikili ticari ilişkileri incelendiğinde, 1991 yılından beri uygulanan Birleşmiş Milletler ambargosunun 2003 yılında kaldırılmasıyla ilişkilerin hız kazandığı görülmektedir. Örneğin 2010 yılında Türkiye'nin Irak'la dış ticaret hacmi bir önceki yıla göre yaklaşık % 22 oranında artarak 7,4 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Tablo 5 : Türkiye-Irak Dış Ticareti (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	2.750	459	2.291	3.209
2006	2.589	376	2.213	2.965
2007	2.845	645	2.200	3.490
2008	3.917	1.321	2.596	5.238
2009	5.126	952	4.174	6.078
2010*	6.042	1.354	4.688	7.396

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği başlıca ürünler demir-çelik çubuklar, çimento, buğday unu, demir-çelik inşaat aksamı, kablo ve teller ile hayvansal ve bitkisel yağlardır. 2009 yılı verilerine göre Türkiye'nin Irak'tan gerçekleştirdiği 831.704 bin Dolar tutarındaki ham petrol ithalatı, Irak'tan ithal ettiğimiz ürünlerin % 98'ini oluşturmaktadır. Bunun dışında petrol yağları, altın ve kuru baklagiller ithal ettiğimiz diğer önemli ürünlerdir.

Irak coğrafi ve lojistik avantajlarının yanı sıra, yeniden yapılanma süreciyle birlikte Türk müteahhitlik firmaları için büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Ambar-

gonun da kalkmasıyla beraber, bölgede faaliyet gösteren Türk firma sayısı hızla artmaktadır. Türk müteahhitlik firmalarının Irak'taki faaliyetlerinin değeri 2005 yılında 1,3 milyar Dolar ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Türk ürünleri, Irak'ta olumlu bir imaja sahiptir ve özellikle tekstil ve hazır giyim sektörleri Irak pazarında kendine geniş bir ihracat pazarı bulabilmektedir. Petrol gelirlerini yeniden yapılanma ve altyapı yatırımlarına yönlendirmeye devam eden Irak, siyasi istikrarsızlıktan kurtulabildiği takdirde Türkiye için en önemli pazarlardan biri olacaktır.

Irak'a yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürü şu şekildedir: Diplomatik, Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamilleri vizeye tabidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, Türkiye'ye Irak'tan gelen yabancı sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 224.457 kişidir.

2.5. İRAN İSLAM CUMHURİYETİ

2.5.1. Ülkenin Genel Profili

Orta Doğu'nun Orta Asya ve Güneydoğu Asya ile bağlantı noktasında bulunan İran İslam Cumhuriyeti toplamda 1.648.195 km^2'lik bir yüzölçüme sahip olup, kuzeybatıda Azerbaycan ve Ermenistan, kuzeydoğuda Türkmenistan, doğuda Pakistan ve Afganistan, batıda Türkiye ve Irak ile komşudur. Ülke kuzeyde bir iç deniz olan Hazar Denizi'nde, güneyde ise Basra Körfezi ve Umman Körfezi'nde kıyılara sahiptir. Pers İmparatorluğu ve uygarlığının mirasçısı konumunda bulunan İran, coğrafi konumu ve sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile Orta Doğu'da, daha geniş olarak da Avrasya'da stratejik öneme sahip bir ülkedir. Başkent Tahran ülkenin politik, ekonomik ve kültürel merkezi konumundadır. Ülkenin resmî dili Farsça'dır. Tarihi boyunca bağımsız bir ülke durumunda bulunan İran'da 1906 yılında bir meşrutiyet kurulmuş, 1979 yılındaki İslam Devrimi neticesinde de ülke bir İslam Cumhuriyeti haline dönüşmüştür.

Ülkede kurak ve yarı kurak iklim koşulları hakim olup kuzeydeki Hazar Denizi kıyılarında subtropikal iklimin etkileri görülmektedir. Batıdaki dağlık bölgelerde ise hava koşulları karasal özellik taşımaktadır. Bu bölgede kışlar çok daha sert geçmekte ve genellikle kar yağışlı olmaktadır. İran'daki bitki örtüsü karmaşık bir yapı göstermektedir. Kuzeyde yağmur ormanları yoğunlukta olup, ülkenin geri kalan kısmı çöl ya da yarı çöl durumundadır. Ülke topraklarının % 29,5'i tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007).

Dünya Bankası istatistiklerine göre İran'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 72.903.921 kişi olup, km^2'ye 44,7 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 1,3 olarak ölçülmüştür. İran nüfusunun % 51'i Farisi, % 24'ü Azeri, % 8'i Gilaki ve Mazenderani, % 7'si Kürt, % 3'ü Arap, geriye kalanı ise Lur, Beluci ve Türkmen kişilerden oluşmaktadır. Şiilik ülkenin resmî dinî mezhebi olmakla

birlikte, İran nüfusunun % 98'i Müslüman (Şii % 89 ve Sünni % 9), % 2'si ise Hristiyan, Zerdüşt, Yahudi ve Bahai'dir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, İran 169 ülke arasında 0,702 gelişmişlik değeriyle 70. sırada yer almıştır.

2.5.2. Ekonomik Özellikler

İran son yıllarda ekonomi ve ticaret alanlarında dışa açılma politikası izlemektedir. Bu bağlamda, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyelik başvurusunu 19 Temmuz 1996'da gerçekleştirmiş, 26 Mayıs 2005 tarihinde de ortak bir çalışma grubu oluşturulmuştur. İran şu an örgütte gözlemci konumundadır. İran, Dünya Ticaret Örgütü üyelik hedefi kapsamında ithalat rejiminde de liberalizasyona gitmektedir. Yerli sanayiyi korumak amacıyla ithalatta uygulanan yüksek Ticari Kazanç Vergisi uygulaması 21 Mart 2005'te kaldırılmıştır. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda İran 183 ülke arasında 129. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre İran'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 331 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 1,8 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, sanayi ve hizmetler sektörlerinin başa baş olduğu gözlemlenmektedir. Sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYİH içindeki payları sırasıyla % 44,4 ve % 44,9 iken, tarım sektörü % 10,7 oranında paya sahiptir (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 11.470 Dolar (Dünya Bankası, 2009) olarak ölçüldüğü İran'da, 2009 yılı enflasyon oranı % 13,5 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 11,8'dir (CIA, 2009).

IMF verilerine göre İran'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 20 milyar Dolar düşerek 87,1 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 11 milyar Dolar düşerek 75,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, İran yaklaşık 12 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 162,5 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 175 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

İran'ın ihraç ettiği ürünler arasında, ihracatının % 80'ini oluşturan ham petrol, % 3'ünü oluşturan işlenmiş petrol ürünleri, işlenmiş madenler, demir cevherleri ve kabuklu meyveler bulunmaktadır. İran'ın ihracatında ilk sıraları, ITC 2009 yılı verilerine göre, Çin (13,3 milyar Dolar), Hindistan (10,5 milyar Dolar), Japonya (9,3 milyar Dolar), Güney Kore (5,7 milyar Dolar) ve Türkiye (3,4 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye'nin İran ihracatındaki payı, 2009 yılı verilerine göre, % 5 düzeyindedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise İran'ın ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Çin % 16,58, Japonya % 11,9, Hindistan % 10,54, Güney Kore % 7,54 ve Türkiye % 4,36.

Geliri ham petrol fiyatlarına çok duyarlı olan İran'ın ithalat rakamları yıldan yıla değişse de ithal ettiği başlıca ürünler genel olarak, sanayi ham maddeleri ve ara malları, sermaye malları ve gıda ürünleridir. Bu ürünler arasında binek otomobilleri % 3,2 payla ilk sırada yer almaktadır. Taşıt yedek parçaları % 2,8, demir ve alaşımsız çelikten yarı mamuller % 2,5, pirinç % 2,3 ve buğday % 1,7 payla diğer önemli ithalat ürünleridir. İran'ın ithalatında ilk sıraları, ITC 2009 yılı rakamlarına göre, Çin (7,1 milyar Dolar), Birleşik Arap Emirlikleri (7,6 milyar Dolar), Almanya (5,2 milyar Dolar), Güney Kore (3,4 milyar Dolar) ve İtalya (2,8 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 2 milyar Dolar ile 7. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise İran'ın ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: BAE % 15,14, Çin % 13,48, Almanya % 9,66, Güney Kore % 7,16, İtalya % 5,27, Rusya % 4,81 ve Hindistan % 4,12.

2.5.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Dışa kapalı ekonomik yapısı, uyguladığı dış ticaret kontrolleri, yüksek gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller, bankacılık ve ödemeye ilişkin sorunlar, iki ülke arasındaki ulaşım ağlarının yetersizliği ve sınır kapılarında karşılaşılan sorunlar nedeniyle 2003 yılına kadar Türkiye-İran ticari ilişkileri istenen düzeyde gerçekleşememiştir.

Tablo 6 : Türkiye-İran Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	912.940	3.469.706	-2.556.766	4.382.646
2006	1.066.902	5.626.610	-4.559.708	6.693.512
2007	1.441.190	6.615.394	-5.174.204	8.056.584
2008	2.029.760	8.199.689	-6.169.929	10.229.449
2009	2.024.778	3.405.985	-1.381.207	5.430.763
2010*	3.042.957	7.644.782	-4.601.825	10.687.739

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

İran ile yapılan dış ticaret rakamlarına bakıldığında, 2000 yılında 1 milyar Dolar civarında olan dış ticaret hacminin, 2008 yılı itibarıyla 10 milyar Dolar'ı aştığı görülmektedir. Türkiye aleyhinde seyreden dış ticaret dengesi, İran'dan doğal gaz ithalatı ile birlikte son yıllarda daha da artmış ve 2008 yılı itibarıyla 6 milyar Dolar'ın üzerinde gerçekleşmiştir. 2009 yılında, küresel ekonomik krizin etkisiyle iki ülke ticaret hacminin yaklaşık 5,5 milyar Dolar'a gerilediği, Türkiye aleyhine dış ticaret açığının ise önceki yıllara kıyasla önemli oranda azaldığı görülmektedir. TÜİK verilerine göre Türkiye 2009 yılında toplam 2.024.863.314 Dolar ihracat, 3.405.985.565 Dolar tutarında ithalat gerçekleştirmiştir. 2010 yılı verilerine göre, iki ülke arasındaki ticaret hacmi 10,7 milyar Dolar'a ulaşmıştır.

Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği ürünler arasında çelik profil, lif levha, otomotiv yan sanayi ürünleri, sentetik iplik, cam mutfak eşyası, mobilya ve beyaz eşya bu-

lunmaktadır. Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ürünler arasında ham petrol ve doğal gaz başta olmak üzere, etilen polimerleri, otomotiv, alüminyum önemli yer tutmaktadır.

İran'a yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürüne bakıldığında, Diplomatik, Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamillerinin vizeden muaf olduğu görülebilir. Türkiye'ye İran'dan gelen yabancı sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 1.649.148 kişidir (KTB, 2010).

2.6. İSRAİL DEVLETİ

2.6.1. Ülkenin Genel Profili

İsrail Devleti 14 Mayıs 1948 tarihinde kurulmuş olup parlamenter monarşi sistemi ile yönetilmektedir. Ülkenin devlet başkanlığı görevini 2007 yılından beri Shimon Perez, hükümet başkanlığı görevini ise 2009 yılından itibaren Benyamin Netanyahu yerine getirmektedir. Başkenti Tel Aviv olan ülkenin nüfusu, 2009 Dünya Bankası verilerine göre 7.441.700 olup nüfus yoğunluğu 343,8 kişi/km^2'dir. Yüzölçümü 22.072 km^2[22] olan ülkenin iklim yapısı genel itibarıyla çöl iklimi özelliğine sahiptir. Ülkenin resmî dili İbranice olup konuşulan diğer diller Arapça ve İngilizcedir. Ülkenin etnik ve dinî yapısı incelendiğinde halkın % 76,4'ünün Musevi, % 16'sının Müslüman, % 1,7'sinin Hristiyan Arap, % 0,4'nün diğer Hristiyan, % 1,6'sının Dürzi ve % 3,9'unun diğer millet ve inanç gruplarına mensup olduğu bilinmektedir. Ülkenin para birimi İsrail Şekeli'dir.

2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre İsrail'de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla 195.392.000.000 Dolar ve kişi başına düşen milli gelir ise 27.110 Dolar'dır (Dünya Bankası, 2009). 2009 yılı DTM verilerine göre, GSYİH büyüme hızı % 7 iken, İsrail ekonomisinde enflasyon oranı % 3,9 olup işsizlik % 7,4 oranındadır (DTM, 2009). Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel dağılımına bakılacak olursa, tarımın % 2, sanayinin % 16 ve hizmetler sektörünün ise % 82'lik oranlara sahip oldukları görülebilir. Ülkede yer alan başlıca endüstri alanları, havacılık, haberleşme, tıbbı elektronik cihazları ve fiber optik alanlarında yüksek teknoloji projeleri, kağıt ve kereste ürünleri, tütün, kimyasal ürünler, plastik ve elmas işlemeciliğidir. Başlıca tarımsal üretim ise narenciye, sebze ve pamuk ürünlerinde yapılmaktadır. Ülke genelinde yapılan toplam ihracat 48 milyar Dolar, ithalat ise 47 milyar Dolar'dır (ITC, 2009). Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda İsrail, 183 ülke arasında 29. sıradadır. Bununla birlikte İsrail, 2010 yılı İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre 169 ülke arasında 0,872'lik oran ile dünyada 15. sırada yer almaktadır.

2.6.2. Ekonomik Özellikler

Doğal kaynaklar açısından fakir bir ülke olan İsrail'in toplam ithalatının % 75'ini

ham madde ithalatı oluşturmaktadır. Bu doğrultuda İsrail'in ekonomik yapısı petrol ve sanayi ürünlerindeki fiyat hareketlerinden doğrudan etkilenmektedir. 1948 yılından bu yana açık ekonomi politikaları izleyen İsrail, bu doğrultuda ekonomik kuruluşlar ve gelişmiş ülkeler ile ticaret anlaşmaları imzalamıştır. İsrail 1962 yılında GATT'a, 1995 yılında da Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. 1975 yılında ise Avrupa Birliği ile imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması'nı, 1995 yılında yenilemiştir. İsrail'in Avrupa Birliği dışında ABD, Ürdün, Mısır, Kanada, Meksika, Türkiye, EFTA ülkeleri (İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, İzlanda) ve MERCOSUR ülkeleri (Arjantin, Brezilya, Uruguay ve Paraguay) ile de Serbest Ticaret Anlaşmaları mevcuttur.

İsrail, tarife dışı engeller kullanarak ithalatı sınırlamayı ve teşviklere ağırlık vererek ihracatı arttırmayı amaçlayan dış ticaret politikalarını, 90'lı yılların başında terk etmiştir. 1990 yılından itibaren uygulamaya geçirdiği liberalizasyon programı çerçevesinde, Doğu Avrupa ve Doğu Asya ülkelerinden ithal edilen mallar için istenilen izinleri kaldırmıştır. Bu dönemlerde, Arap ülkeleri tarafından İsrail'e yönelik uygulanan boykotun 1991 yılında kalkması ile birlikte, önceleri dış ticaretin büyük bir kısmını oluşturan Batı Avrupa ülkeleri ve ABD pazarına ihraç edilen İsrail ürünleri, eski Sovyetler Birliği ve Asya pazarlarına da girmeye başlamıştır. Asya piyasalarında 90'ların sonunda patlak veren ekonomik krizin ardından, Asya ülkelerinin İsrail ihracatındaki payı yeniden artış göstermiştir.

ITC verilerine göre İsrail'in 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 14 milyar Dolar düşerek 48 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 18 milyar Dolar düşerek 47 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, İsrail 573 milyon Dolar dış ticaret fazlası vermiş, toplam dış ticaret hacmi de yaklaşık % 25 oranında azalarak 95 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

İsrail'in başlıca ihraç ürünleri, toplam ihracatın % 25'ini oluşturan elmas, tedavi-koruma ilaçları, elektronik entegre devreler, telefon ve telgraf için elektrikli cihazlar ve kimyasallardır. İsrail'in elmastan sonra en büyük ihracatçısı olduğu sektör ise sanayi işçilerinin % 10'unun istihdam edildiği savunma sanayi olup ülke, dünyada en büyük 3. savunma sanayi ihracatçısı konumundadır. 2009 yılı rakamlarına göre İsrail'in ihracat yaptığı başlıca ülkeler, ABD (16,8 milyar Dolar), Hong Kong (2,9 milyar Dolar), Belçika (2,4 milyar Dolar), Hindistan (1,8 milyar Dolar) ve Hollanda (1,5 milyar Dolar)'dır. Türkiye ise yaklaşık 1 milyar Dolar ile ülkenin ihracat yaptığı ülke sıralamasında 10. sırada yer almaktadır (ITC, 2009).

İsrail'in ithal ettiği başlıca ürünler, % 11'lik pay ile ihracatta olduğu gibi ilk sırada yer alan elmas, % 10 paya sahip petrol yağları, % 5 paya sahip otomobillerdir. Telefon ve telgraf için elektrikli cihazlar, taşkömürü, ilaçlar, otomatik bilgi işlem makineleri ve elektronik entegre devreler ise ithalatında önemli yere sahip diğer ürünlerdir. 2009 rakamlarına göre İsrail'in ithalatında ilk sıraları ABD (5,8 milyar Dolar), Çin (3,5 milyar Dolar), Almanya (3,4 milyar Dolar), İsviçre (3,3 milyar Do-

lar) ve Belçika (2,6 milyar Dolar) almaktadır. Türkiye ise 1,4 milyar Dolar ile sıralamada 11. sırada yer almaktadır (ITC, 2009).

2.6.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

İsrail Devleti'ni ilk tanıyan devletler arasında yer alan Türkiye, 1948 yılında kurulan İsrail'i, 28 Mart 1949'da tanımış ve elçilik düzeyinde ilk diplomatik ilişkisini 1950 yılında kurmuştur. Türkiye ve İsrail arasında sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olan ilişkilerin geçmişinde, Yahudilerin ve Türklerin tarihsel birlikteliğinin önemli bir rol oynadığı bilinmektedir. İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin ve işbirliğinin, bölge barışına ve istikrarına katkı sağlayan bir yapısı olduğu söylenebilir. Bilimsel, ekonomik, teknolojik, siyasi ve askeri alanlarda kendine özgü yapısıyla istikrarlı şekilde gelişme gösteren bu ikili ilişkiler, Orta Doğu Barış Süreci'nde de kendisini göstermiştir. Bu noktada, Orta Doğu Barış Süreci'nde 1991 yılından itibaren kaydedilen gelişmeler kadar, iki ülkenin devlet yapılarının, siyasal sistemlerinin, askeri donanımlarının ve ekonomik yapılarının birbirini tamamlayıcı nitelikte olması da rol oynamıştır.

Çok yönlü bir gelişme gösteren Türkiye-İsrail ilişkileri, birçok üst düzey ziyaret ile pekiştirilmiş ve özellikle 1996 yılında yapılan antlaşmalarla birlikte ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi adına oldukça ilerleme kaydedilmiştir. 1996 yılında yapılan bu antlaşmalar; "Serbest Ticaret Anlaşması", "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması", "Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi", "Vergi Kaçakçılığının Engellenmesi Anlaşması", "Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması" ve "Gümrük İdarelerinin Yardımlaşmasına İlişkin Anlaşma" dır. Bunlar dışında, 8 Şubat 2000 tarihinde, "Türkiye-İsrail Karma Ekonomik Komisyon 1.Dönem Mutabakat Zaptı" , 14 Temmuz 2004 tarihinde "Türkiye-İsrail Karma Ekonomik Komisyon 2.Dönem Mutabakat Zaptı" ve 1 Mayıs 2005'te de iki ülke arasında ARGE Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye-İsrail ilişkilerine genel itibarıyla bakıldığında, özellikle ekonomik anlamda son on yıldır önemli gelişmelerin kaydedildiği söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte 1996 rakamlarına göre 450 milyon Dolar civarında seyreden dış ticaret hacmimiz büyük bir artış göstererek 2005'te 2,7 milyar Dolar ve 2008 yılı itibarıyla da 3,4 milyar Dolar seviyelerine ulaşmıştır. Sonrasında ise 2009 yılında yaşanan küresel mali krizden etkilenen Türkiye-İsrail dış ticareti, 2008 yılına oranla % 23'lük bir azalmayla 3,4 milyar Dolar'dan 2,6 milyar Dolar seviyelerine düşmüştür. Bu azalış oranı, Türkiye'den İsrail'e yapılan ihracatta % 21, ithalatta ise % 26'dır (Tablo 7). 2010 yılı verilerine bakıldığında, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2008 yılı seviyelerini aştığı görülmektedir.

Tablo 7 : Türkiye-İsrail Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	1.466.913	804.691	662.222	2.271.604
2006	1.529.158	782.149	747.009	2.311.307
2007	1.658.195	1.081.743	576.452	2.739.938
2008	1.935.215	1.447.919	487.296	3.383.134
2009	1.528.370	1.070.128	458.242	2.598.498
2010*	2.083.987	1.359.624	724.363	3.443.611

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin İsrail'e ihraç ettiği ürünlerin başında, toplam ihracat içindeki % 8 pay ile binek otomobiller gelmektedir. Ürünlerin 2009 yılı ihracat değeri 122 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Toplam ihracat içindeki % 6'lık payı ve 89 milyon Dolarlık değeri ile demir-çelik çubuklar ikinci sırada yer alırken, üçüncü sırada % 3'lük payı ve 53,5 milyon Dolarlık ihracat değeri ile izole edilmiş tel ve kablolar yer almaktadır. İthalat değerlerine bakıldığında, 2008 yılında yaklaşık 1,5 milyar Dolar olan ithalatımızın, 2009'da 1 milyar Dolar olarak gerçekleştiği görülebilir. Türkiye'nin İsrail'den gerçekleştirdiği ithalatta 200 milyon Dolar ve % 19'luk pay ile petrol ürünleri, 136 milyon Dolar ve % 13'lük pay ile propilen ve diğer olefinlerin polimerleri, 85,7 milyon Dolar ve % 8'lik pay ile tanklar ve diğer savaş taşıtları başı çeken ürünlerdir (DTM, 2010).

Savunma sanayi, turizm, müteahhitlik hizmetleri, karşılıklı yatırımlar ve ticaretin başı çektiği Türkiye-İsrail ekonomik ilişkileri, yüksek bir dış ticaret potansiyeline sahip olup bu potansiyel henüz tam kapasiteyle uygulama alanında değerlendirilmemektedir. Her iki ülkenin üstünlükleri karşılaştırıldığında ve ekonomilerin tamamlayıcı özellikleri ile coğrafi yakınlığın sağladığı avantajlar göz önüne alındığında, Türkiye ile İsrail arasında son derece geniş ekonomik işbirliği olanaklarının mevcut olduğu söylenebilir. İsrail pazarında Türkiye için potansiyeli olan başlıca sanayi ürünleri, ambalaj malzemeleri, beyaz eşya, cam, seramik ve inşaat malzemeleri, demir çelik, doğal taşlar, elektrikli makineler ve kablolar, elyaf ve iplik, ev tekstili, halı, hazır giyim, ısıtma-soğutma-havalandırma cihazları, inşaat malzemeleri, kağıt karton ürünler, kimya sanayi, kumaş, mobilya, otomotiv ve yan sanayisi ürünleridir. Tarım ürünlerinde ise bakliyat, bisküvi, bitkisel yağlar, hububat, kuru meyveler, makarnalar, sert kabuklu meyveler, şekerli ve çikolatalı mamuller ile yumurta ön plana çıkmaktadır. Bunlar dışında, pahalı işgücü sebebiyle İsrail tekstil sektörünün, günümüzde sıkıntı yaşadığı bilinmektedir. Türk firmalarının bu fırsatı değerlendirmesi kazançlı bir ticaret olanağı sunacaktır. Ancak, Türkiye-İsrail ilişkilerinin önündeki en büyük engel olan İsrail-Filistin sorunu ve bölgedeki savaş ile bunun getirdiği istikrarsızlık, İsrail ile planlanan uzun vadeli yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Buna rağmen Türkiye, İsrailli iş adamlarının ABD ve İngiltere'den sonra en fazla faaliyet gösterdiği ülke olarak yerini korumaktadır.

Türkiye ile İsrail arasında mevcut olan vize prosedüründe, tüm pasaport hamilleri vizeye tabidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre 2010 yılı Ocak-Ekim tarihleri arasında Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 97.140'tır.

2.7. KATAR EMİRLİĞİ

2.7.1. Ülkenin Genel Profili

1971 yılında bağımsızlığını İngiltere'den alan ve Basra Körfezi üzerinde bir yarımada olan Katar Emirliği, güneyden Suudi Arabistan ile, diğer yönlerden ise Basra Körfezi'yle çevrilidir. Ülkenin sahip olduğu batıdaki tepelik bölge dışında, kalan kısmı düzlük ve geneli çöldür. Bu sebeple yerleşim alanları daha çok kıyı bölgelerdedir. Ülkenin tarıma elverişli arazisi çok azdır. Ülkenin iklim yapısına bakıldığında, yaz döneminde sıcaklıkların çok yüksek olduğu ve Haziran - Eylül döneminde sıcaklık ortalamasının 50 derece civarında olduğu söylenebilir.

Katar Emirliği, mutlak monarşi yapısına sahip emirlik sistemi ile yönetilmektedir. Başkenti Doha olan ve yüzölçümü 83.600 km^2 olan bu ülkenin nüfusu 1.409.423, nüfus yoğunluğu ise 121,6 kişi/km^2'dir. Resmî dili Arapça olan ülkede İngilizce'nin en çok konuşulan yabancı dil olduğu bilinmektedir. Ülkenin % 77,5'i Müslüman, % 8,5'i Hristiyan ve % 14'ü diğer dinî inançlara sahiptir. Ülkenin etnik yapısına bakıldığında, % 40'nın Arap, % 18'inin Hintli , % 18'inin Pakistanlı, % 10'nun İranlı ve % 14'ünün diğer milletlere sahip olduğu görülmektedir. Ülkenin para birimi Katar Riyali'dir. İnsani Gelişmişlik Endeksi sıralamasında ülke 183 ülke arasında 0,803'lük oranla 38. sırada gelmektedir.

2.7.2. Ekonomik Özellikler

Katar doğal gaz rezervlerinin zenginliği, istikrarlı ve yüksek büyüme oranları ve kişi başına düşen milli gelir oranının yüksekliği ile diğer Körfez ülkeleri arasında ön plana çıkmaktadır. Dış ticaret politikasında genel olarak ülke, üye olduğu birliklerin standartlarına ve karşılıklı imzalanan anlaşmalara uygun hareket etmektedir. Dünya Ticaret Örgütü üyeliğinin yanı sıra Katar, Körfez İşbirliği Konseyi'nin bir üyesi olup üye ülkeler arasında 2003 yılında uygulamaya geçirilen Gümrük Birliği'ne de dahildir. Gümrük Birliği kapsamında Konsey'in altı üyesi (Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) ortak bir gümrük politikası uygulamakta ve % 5 oranında gümrük tarifesi üzerinden diğer ülkelerle dış ticaretlerini gerçekleştirmektedirler. Avrupa Birliği ile dış ticaretini ise Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) çerçevesinde yürütmekte olan devlet, AB-KİK Serbest Ticaret Anlaşması görüşmelerinde aktif rol oynamaktadır. Bunun dışında Katar, Arap Ülkeleri arasındaki en önemli ekonomik hareketlerden birisi olan "Pan Arab Serbest Ticaret Alanı" ile 1998'den itibaren 17 Arap ülkesi arasında Arap Ortak Pazarı yaratmak için çalışmalar yapmaktadır. Ülke genelinde ekonomi alanında yapılan bu anlaşmalar

ve liberal politikalar, Katar'ın petrole olan bağımlılığının azaltılması için yapılan tedbirler olarak algılanabilir.

Dünya Bankası 2009 yılı verilerine göre ülkenin GSYİH değeri 98.313.183.980 Dolar olmakla birlikte, 2008 EIU 2010 Yılı Ülke Raporu'na göre kişi başına düşen milli gelir 62.754 Dolar'dır. Ülkede enflasyon % -1,9 ve işsizlik oranı da % 0,5 dolaylarında seyretmektedir. Dış Ticaret Müsteşarlığı'ndan alınan ve EIU 2010 Yılı Ülke Raporu ile Dünya Bankası 2011 yılı İş Raporu kapsamında bir araya getirilmiş verilere göre, GSYİH büyüme hızı % 9,52'tir. 2010 yılı verilerine göre Katar'ın, İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda 169 ülke arasında 39. sırada yer aldığı görülmektedir.

OPEC ülkeleri içerisinde en yüksek kişi başına düşen yurtiçi hasılaya ve dünyanın en büyük üçüncü (% 9,2) doğal gaz rezervlerine sahip olan Katar, başta petrol ve petrokimya ürünleri dış satımına karşılık, ihtiyacı olan gıda ürünleri ile yarı dayanıklı ve dayanıklı her türlü tüketim malını ithalat yoluyla temin etmektedir. Bu sebeple Katar dış ticareti, uluslararası enerji fiyatlarına bağlı olarak şekillenmektedir. Diğer taraftan, tamamlanmış veya sürdürülmekte olan petrol ve gaz sektöründeki yatırımlar, altyapı geliştirme programı, sanayi, eğitim ve turizm sektöründeki yatırımlarla birlikte artan dış ticaret hacmi, son yıllarda katlanarak gelişmektedir. 2010 yılı IMF Regional Economic Outlook kaynağında belirtildiği üzere Katar'ın 2009 yılı ihracatı 53,3 milyar Dolar, ithalatı ise 33,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (IMF, Regional Economic Outlook, 2010). Yine 2009 yılı verilerine göre, Katar 20 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, toplam dış ticaret hacmi de yaklaşık 87 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Katar'ın ihracatı, yıllar içinde artan enerji ihtiyacı ile paralel olarak artış göstermektedir. Ham petrol, Katar ihracatının temelini oluşturmaktadır; ancak ham petrolün ülke ihracatındaki payının göreceli olarak giderek azalmakta olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, LNG, diğer petrol türevleri ve petrokimya ürünlerinin ihracattaki ağırlığı giderek artmaktadır. 2008 yılı toplam ihracat değeri 56 milyar Dolar olup, 26 milyar Dolar değeriyle ham petrol ihracatının, toplam ihracatın neredeyse % 50'sini oluşturduğu söylenebilir. Petrol dışı ihraç ürünlerinin büyük bir kısmını etilen polimerleri, gübre, demir çelik, otomobil ve hidrokarbonların halojenleşmiş türevleri oluşturmaktadır. Katar'ın ihracatında yer alan başlıca ülkeler Japonya (% 34,68), Güney Kore (% 22,44), Singapur (% 10,03), Hindistan (% 4,86), Türkiye (% 2,6)'dir. DTM verilerine göre Türkiye ise Katar'ın ihracat gerçekleştirdiği ülkeler arasında 85 milyon Dolar ile 34. sırada yer almaktadır (CIA Factbook, 2009).

Katar'ın ithalatı 2008 yılında 27 milyar Dolar'a ulaşmıştır. Katar'da sürdürülen kalkınma projeleri çerçevesinde ihtiyaç duyulan makine ekipman ve inşaat malzemeleri, söz konusu ithalat artışının temel nedenidir. Katar'ın ithal ettiği başlıca

ürünler ise otomobil, izole edilmiş tel, kablo, diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri, makine ve ulaştırma araçları, gıda ürünleri, kimyasallar, muslukçu/borucu eşyası, basınç düşürücü termostatik valf, demir/çelikten (dökme hariç) dikişsiz tüp, boru, içi boş profil ve demir çelik aksamlardır. Katar'ın ithalatındaki başlıca ülkeler 2009 yılı verilerine göre ABD (% 13,43), İtalya (% 8,34), Güney Kore (% 8,33), Japonya (% 8,04), Almanya (% 7,31), Fransa (% 6,26), İngiltere (% 5,59), Çin (% 5), BAE (% 4,67), Suudi Arabistan (% 3,96) ve Türkiye'dir (% 1,4) (CIA Factbook, 2009). Türkiye ise yaklaşık 1 milyar Dolarlık ithalat değeriyle 10. sırada yer almaktadır.

2.7.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye ve Katar arasında siyasi bir sorun bulunmamakta, bölgesel ve küresel konularda işbirliği ve diyalog devam etmektedir. 2001 yılında iki ülke arasında imzalanan "Güvenlik İşbirliği", "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması" ve "Çifte Vergilendirmeyi Önlenmesi" anlaşmaları Türkiye-Katar ikili ilişkilerinin hukuki zemininin oluşturulması bakımından önemli bir adım teşkil etmiştir. 1985 yılında iki ülke arasında imzalanan "Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması" akabinde 1991 yılında "Türkiye-Katar Ekonomik ve Teknik İşbirliği Karma Komisyonu (KEK) I. Dönem Toplantısı" ve sonrasında 2006 yılında "III. Dönem KEK Toplantısı" yapılmıştır. Bunun dışında iki ülke arasında, 2001 yılında "Turizm İşbirliği Mutabakat Zaptı" ve "Türk Standartları Enstitüsü ile Katar Standartlar, Ölçümler ve Tüketicinin Korunması Departmanı arasında Mutabakat Zaptı" imzalanmıştır.

Tablo 8 : Türkiye-Katar Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	82.045	50.724	31.321	132.769
2006	342.147	66.410	275.737	408.557
2007	449.963	29.643	420.320	479.606
2008	1.074.013	159.353	914.660	1.233.366
2009	289.363	85.652	203.711	375.015
2010*	162.546	177.046	-14.500	339.592

Kaynak:DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Katar'a ihracatının başlıca kalemleri ağırlıkla demir çelik mamulleri, elektrikli makine ve cihazlar, taşıt araçları, inşaat malzemeleri, mobilyalar ve ev tekstili ürünleri olduğu gözlemlenmektedir. Katar'a ihracatımızda önemli yer tutan tarım ürünleri ise tütün ve tütün ürünleri, peynir, bisküvi ve çikolata gibi ürünlerdir. Türkiye'nin Katar'dan gerçekleştirdiği 85,6 milyon Dolarlık ithalatta ise eterler, eter alkoller, eter fenoller, fenoller, peroksitler, etilen polimerleri, karışım halinde alkali benzenler, alkalinaftalenler ile koyun ve kuzu ham derileri ilk sıralarda yer almaktadır (DTM, 2010).

Katar'ın ekonomi politikaları esas alınarak, ülkenin zengin yer altı kaynaklarının da yardımıyla hızlı bir kalkınma trendi yakalamayı, dünyaya entegre bir ekonomi

yaratmayı, güçlü ve aktif bir özel sektör oluşturmayı hedeflediği söylenebilir. Ayrıca, ekonominin çeşitlendirilmesine ilişkin politikalar sadece doğal gaz ve buna bağlı sanayi tesislerinin kurulması ile sınırlı kalmamakta, enerji dışı alanlarda faaliyet gösterecek firmaların Katar'a çekilmesine de çalışılmaktadır. Katar hidrokarbon ve türevleri hariç her türlü ürünü ithal ettiğinden her alanda potansiyel bir ihracat pazarı olarak görülmektedir. Bununla birlikte Katar, son dönemde kaydettiği güçlü ekonomik performansla Türkiye'ye müteahhitlik firmaları açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Türk müteahhitlik firmalarının Katar'da son 5 yıl içinde üstlendikleri projelerin toplam miktarı, 10 milyar Dolar seviyesini aşmıştır. Diğer taraftan, bu firmalar, hem Katar özel sektörünün sahibi olduğu projelerden hem de kamu ihalelerinden pay alma şansına sahiptir. Fakat, geçtiğimiz dönemde yaşanan hızlı maliyet artışları ve dünya finans piyasalarında yaşanan kriz, Katar'da faaliyet gösteren birçok müteahhitlik firmasının ortak sıkıntısı haline gelmiştir. Ayrıca, bölgede sürdürülen kapsamlı üstyapı projelerini olumsuz etkilemiş, buna bağlı olarak da özellikle inşaat malzemeleri alanında yaşanan talep fazlalığını azaltmıştır.

Sahip olduğu doğal gaz gelirine rağmen ülke, elde edilen kaynağı farklı sektörlerin yatırımına aktarmadığından, Katar'da üretimin gerçekleştiği farklı sektörlerin varlığından söz edilememektedir. Bu vesileyle, özellikle ülkenin ithalatında önemli kalemleri oluşturan makineler ve demir çelik sektörlerinin Türk firmaları için Katar'ı önemli bir pazar haline geldiği söylenebilir. Ayrıca büyük inşaat projelerinin hayata geçirilmesi inşaat sektörü açısından Katar'ı potansiyel bir pazar haline getirmektedir. Yalnız, Katar'ın ciddi potansiyeline rağmen Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmamış olması, Türk ihracatçıları açısından olumsuz bir unsur olarak değerlendirilebilir.

İki ülke arasında 2001 yılından itibaren imzalanan birçok anlaşma sonrasında Katar'a yapılan ihracatın arttığı ve mevcut ikili ilişkiler sayesinde pek çok sektörde ticaret yapma imkânına sahip olunduğu halde, Türkiye-Katar dış ticaretinde istenilen düzeyde dış ticaret hacmine ulaşılamamıştır. Katar ile ekonomik anlamda daha çok iş yapılabilmesi ve ülkemize daha çok yatırım çekilebilmesi açısından, Türkiye-Katar İş Konseyi'nin mümkün olan en kısa sürede kurulmasının önem arz ettiği görülmektedir.

Katar'a yapılacak seyahatlerde uygulanan vize sistemi incelendiğinde, Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamillerinin, turizm amaçlı seyahatleri veya transit geçişlerinde, toplam ikamet süresinin ilk giriş tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde altı ay içerisinde 90 günü geçmemek kaydıyla vizeden muaf oldukları söylenebilir. Umuma Mahsus Pasaport hamilleri ise vizeye tabidir. Katar'dan Türkiye'ye 2010 yılı Ocak ve Ekim ayları arasında gelen yabancı ziyaretçi sayısı 5.390'dır (KTB, 2010).

2.8. KUVEYT DEVLETİ

2.8.1. Ülkenin Genel Profili

Adını, Arapça'da "su kenarındaki kale" anlamına gelen 'akwat' kelimesinden alan Kuveyt Devleti, toplam 17.818 km^2'lik yüzölçüme sahip olup, kuzeyde Irak ve güneyde Suudi Arabistan ile komşudur. Ülkenin doğusunda Basra Körfezi yer almaktadır. Oldukça küçük bir alan üzerinde kurulmuş olan ülke, sahip olduğu petrol rezervleri bakımından dünyada 5. sırada bulunması itibarıyla Orta Doğu coğrafyasında stratejik öneme sahip bir ülkedir. Ülke topraklarının çok büyük bir kısmı Arap Çölü ile kaplıdır. Ülke topraklarının % 8,6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007). Ülkenin başkenti devlet ile aynı ismi taşıyan Kuveyt'tir. Ülkenin resmî dili Arapça'dır. Ülkede yaz ayları çok sıcak ve kurak geçmekte olup ülke genelinde çöl iklimi etkilidir.

1899 yılından 1961 yılına kadar dış ilişkiler ve savunma alanlarında İngiliz idaresi altında bulunan ve 1961 yılında bağımsızlığına kavuşan Kuveyt, 2 Ağustos 1990'da Irak tarafından işgal edilmiştir. Irak işgaline, 23 Şubat 1991 tarihinde ABD öncülüğündeki BM Koalisyon Güçleri tarafından yapılan müdahaleyle son verilmiştir. Ülkenin yönetim biçimi anayasal emirliktir.

Dünya Bankası istatistiklerine göre Kuveyt'in 2009 yılındaki toplam nüfusu 2.794.706 kişi olup km^2'ye 156,8 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,4 olarak ölçülmüştür. Kuveyt nüfusunun tahminlere göre yaklaşık yarısını Kuveyt vatandaşı olmayanlar oluşturmaktadır. Kuveyt nüfusunu oluşturan etnik toplulukların oranları ise şu şekildedir: Kuveytli Arap (% 45), diğer Arap (% 35), Güney Asyalı (% 9), İranlı (% 4), Diğer (% 7). Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 60'ının Sünni Müslüman, % 25'inin Şii Müslüman, geriye kalan % 15'inin ise Hristiyan ve diğer din mensuplarından oluştuğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Kuveyt 169 ülke arasında 0,771 gelişmişlik değeriyle 47. sırada yer almıştır.

2.8.2. Ekonomik Özellikler

Serbest bir ekonomi olmaktan uzak bir ülke profili çizen Kuveyt'te yabancı faaliyetlerin büyük ölçüde kısıtlandığı söylenebilir. Dünya Bankası 2008 verilerine göre Kuveyt'in Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 148 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. IMF'ye göre 2009 yılı büyüme oranı ise % -4,8 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSYİH'nin neredeyse tamamını oluşturduğu gözlemlenmektedir. Hizmetler sektörü % 51,1 ile GSYİH içindeki en büyük paya sahip iken, sanayinin payı % 48,6'dır. Tarım ise GSYİH'ya % 0,3 oranında katkıda bulunabilmiştir. Kişi başına düşen milli gelirin 53.890 Dolar (Dünya Bankası, 2007) olarak ölçüldüğü Kuveyt'te, 2009 yılı enflasyon oranı

% 4 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 1,6'dır (IMF, 2009). Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Kuveyt 183 ülke arasında 74. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre Kuveyt'in 2009 yılı ihracatı, bir önceki yıla göre 36 milyar Dolar düşerek 61,9 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 8 milyar Dolar düşerek 30,8 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Kuveyt yaklaşık 31 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiş, dış ticaret hacmi de 93 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 110 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

Çoğu Körfez ülkesinde olduğu üzere Kuveyt ihracatının büyük bölümünü (% 97,8) ham petrol oluşturmaktadır. İthalatı ise % 41 ile tüketim ürünleri, % 34 ile ara mallar, % 25 ile nihai ürünlerden oluşturmaktadır. Kuveyt petrol ihracatının büyük bölümünü Japonya, Güney Kore ve Singapur'a yapmaktadır. Savaş süresince ABD ve koalisyon güçlerine verilen lojistik destek sayesinde, Irak'taki ABD ve koalisyon güçlerinin ihtiyaçlarının karşılanması Kuveytli firmalar tarafından sağlanmış ve bu durum ABD'nin Kuveyt'in ihracatındaki önemini arttırmıştır.

Kuveyt'in ihraç ettiği başlıca ürünler arasında ham petrol, petrol yağları, petrol gazları, etilen polimerler ve azotlu mineral, kimyasal gübreler en dikkat çekenlerdir. Kuveyt'in ihracatında ilk sıraları ITC 2008 yılı rakamlarına göre, Japonya (15.298.876 bin Dolar), Güney Kore (12.129.175 bin Dolar), Hindistan (10.751.160 bin Dolar), Tayvan (8.071.016 bin Dolar) ve ABD (7.400.149 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise ilk 25 ülke içerisinde yer almamaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Kuveyt'in ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Japonya % 17,9, Güney Kore % 17,31, Hindistan % 12,43, Tayvan % 9,07, ABD % 7,9, Çin % 7,55 ve Singapur % 5,48.

Kuveyt'in ithal ettiği başlıca ürünler ise gıda ürünleri, taşıt ve taşıt aksamları, inşaat malzemeleri ve giyim eşyalarıdır. Kuveyt'in ithalatında ilk sıraları ise yine ITC 2008 yılı rakamlarına göre ABD (2.719.360 bin Dolar), Japonya (2.097.729 bin Dolar), Almanya (1.866.688 bin Dolar), Çin (1.751.301 bin Dolar) ve BAE (1.065.627 bin Dolar) almaktadır. Türkiye ise 492.934 bin Dolar ile 12. sırada yer almaktadır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Kuveyt'in ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 11,18, Çin % 9,07, Almanya % 7,63, Japonya % 7,14, Suudi Arabistan % 6,24, İtalya % 5, Fransa % 4,77, Hindistan % 4,09 ve Birleşik Krallık % 4,02.

2.8.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Geleneksel olarak ticaret fazlası veren bir ülke olan Kuveyt ile ticaret hacmimiz bölgede yaşanan istikrarsızlık nedeniyle 1997 yılından itibaren gerilemeye başla-

mıştır. Kuveyt'in komşusu Irak'ta yaşanan olumsuzlukların giderilmeye başlanması ve uluslararası ortamın düzelmeye başlamasıyla Türkiye-Kuveyt ticari ilişkileri gelişmeye başlamış ve 2008 yılında en yüksek düzeye ulaşmıştır. 2008 yılında gerçekleşen ticaret hacmi bir önceki yıla oranla % 84 artış göstererek, 573 milyon Dolar'a ulaşmıştır. 2009 yılına gelindiğinde ise, iki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi % 31 küçülerek 395 milyon Dolar olurken, ihracatımız 211 milyon Dolar, ithalatımız ise 184 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir (Tablo 9). 2010 yılı verilerine bakıldığında, dış ticaret hacminin yaklaşık 610 milyon Dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 9 : Türkiye-Kuveyt Dış Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	210.349	41.603	168.746	251.952
2006	219.016	56.038	162.978	275.054
2007	221.292	90.488	130.804	311.780
2008	493.035	80.638	412.397	573.673
2009	211.301	184.219	27.082	395.520
2010*	395.186	214.513	180.673	609.699

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

2008 yılı verilerine göre ihraç ürünlerimiz arasında birinci sırada yer alan demir-çelik ve demir-çelik mamulleri, 2009 yılında patlak veren ekonomik krizin Kuveyt pazarında da etkisini göstermesinden dolayı % 82 oranında azalmıştır. Demir-çelik mamulleri arasında da demir-çelik çubuklar ve demir-çelik profiller 2009 yılı verilerine göre ilk sırada yer almaktadır. Demir-çelikten yarı mamuller ihracatı ise, 2008 yılında 215 milyon Dolar olarak gerçekleşmesine rağmen, 2009 yılında hiç yapılamamıştır. İhracatımızdaki diğer önemli kalemler arasında ise izole edilmiş tel ve kablolar, petrol yağları, kuru baklagiller, peynir/lor, dokunmuş halılar, inşaata elverişli işlenmiş taşlar ve domates yer almaktadır.

2009 yılı verilerine göre, bir önceki yıla göre % 128 artarak 184 milyon Dolar'a ulaşan ithal ürünlerimiz arasında ise, birinci sırada petrol yağları yer almakta olup toplam ithalatın % 52'sini oluşturmaktadır. Asiklik alkoller, etilen polimerleri, propilen ve diğer olefinlerin polimerleri ithalatımızın diğer önemli kalemlerini oluşturmaktadır.

Kuveyt'e yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürü şu şekildedir: Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri 90 güne kadar seyahatlerinde vizeden muaftır. Umuma Mahsus Pasaport hamilleri ise vizeye tabidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, Türkiye'ye Kuveyt'ten gelen yabancı ziyaretçi sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 24.145 kişidir.

2.9. LÜBNAN DEVLETİ

2.9.1. Ülkenin Genel Profili

Akdeniz'in doğu kıyısında 10.452 km^2 yüzölçüme sahip olan Lübnan, kuzeyden güneye 225 kilometrelik bir sahil şeridi boyunca kuzeyde Suriye'den, güneyde İsrail topraklarına kadar uzanır. En geniş noktası, doğu-batı hattında 85 km'dir. Dağlık bir ülke olan Lübnan'ın toplam yüzölçümünün yarısından fazlası 1000 metrenin üstünde yüksekliğe sahiptir. Kuzeyden güneye iki sıra paralel dağ silsilesi yer almakta olup bu sıra dağlar arasında kalan "Bekaa Vadisi" ise elverişli iklimi ve verimli toprakları ile tarım için uygun bir bölge konumundadır. Asi ve Litani Nehirleri de vadinin sulanması için önemli birer doğal kaynaktır.

Dört mevsimin yaşanabildiği ve tipik Akdeniz iklimine sahip Lübnan'da kış ayları yağmurludur. Kar genelde 1000 metrenin üzerindeki yüksekliklerde görülmekte olup yaz ayları yağmursuz, sıcak ve kıyı kesimlerinde nemlidir. En büyük şehirleri; başkent Beyrut, kuzeyde Trablus, güneyde Sayda ve Sur ile Bekaa Vadisi'nde yeralan Zahle'dir. Ülkenin kuzey ve doğu komşusu Suriye, güney komşusu ise İsrail'dir.

Lübnan'ın yönetim biçimi parlamenter demokratik cumhuriyettir. Lübnan'ın resmî dili Arapça olup ülkede yaygın olarak İngilizce ve Fransızca konuşulmaktadır. 4.223.553'lük nüfusa sahip olan Lübnan'da, km^2'ye düşen kişi sayısı 412,8 kişidir. Lübnan'da nüfusun din ve mezheplere göre dağılımını gösteren kesin rakamlar mevcut olmamakla beraber, hemen hemen eşit dağılım gösteren Şii ve Sünnilerden oluşan Müslüman grup ülke nüfusunun yaklaşık % 60'ını oluşturmakta iken, çoğunluğunu Katolik Marunilerin oluşturduğu Hristiyan grup nüfusun yaklaşık % 30'unu temsil etmektedir. Dürzilerin oranı ise % 10'un altındadır. Ülkede resmen tanınan ve temsil edilen 17 dinsel ve mezhepsel grup bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporu'nda 2010 yılı sıralamasında 169 ülke arasında ülke kayıtlarına rastlanmamıştır.

2.9.2. Ekonomik Özellikler

Dünya Bankası verilerine göre Lübnan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası 2009 yılında 34,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir 13.400 Dolar'dır. IMF verilerine göre ülkenin ekonomik büyümesi 2008 yılında % 9,3, 2009 yılında küresel krizin etkisiyle % 9 olarak gerçekleşmiştir. Enflasyon oranı 2008 yılı için % 5,5 olarak gerçekleşmiş olup 2009 yılı için bu oran % 1,2'ye inmiştir. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2009 yılı işsizlik oranı % 9,2'dir. Ülke, 2010 Haziran ayında güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda 183 ülke arasında 113. sırada yer almaktadır.

Lübnan'da öne çıkan sektörler imalat sanayi, inşaat, ticaret ve turizm, bankacılık, sigortacılık, medya ve reklamcılıktır. Ancak Lübnan'ın pek çok ülkeyle Serbest Ticaret Anlaşması'nın olması ve ülkede maliyetlerin yüksek olması nedeniyle

ülke sanayi yatırımları için doğru bir tercih olarak görülmemektedir. Lübnan'da GSMH'nin sektörel dağılımına bakıldığında, tarımın % 5,4, sanayinin % 16,7 ve hizmetler sektörünün % 77,9 oranında olduğu görülebilir. Ülkede yer alan başlıca sanayi dalları ise gıda, mobilya ve inşaat olmakla beraber, meyve, sebze ve endüstriyel tohumlar ise başlıca tarımsal ürünler sınıflandırmasındadır.

Lübnan 2009 yılının ilk on ayında % 20'lik doğrudan yabancı yatırım artışına (toplam 3,6 milyar Dolar) tanık olmuştur. 2009 yılında ödemeler dengesi 7,9 milyar Dolar fazla ile rekor bir düzeye gelmiştir. IMF verilerine göre 2009 yılı toplam ihracat rakamı 22,8 milyar Dolar, toplam ithalat rakamı ise 28,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalata dayalı bir ekonomiye sahip Lübnan'da ülke dışında yaşayan Lübnan vatandaşlarının gönderdikleri paralar ve Körfez ülkelerinden genellikle gayrimenkul yatırımları olarak gelen sermaye ile yüksek dış ticaret açığı (2009 verilerine göre 5,6 milyar Dolar) finanse edilmektedir.

Lübnan'ın başlıca ihraç ürünlerini mücevherat, makine ve aksamı, kağıt karton mamulleri, plastik ürünleri, organik olmayan kimyasallar ve meyve-sebze oluşturmaktadır. İthalatında önem arz eden kalemler ise petrol ve petrol ürünleri, taşıtlar, makine ve kazanlar, kıymetli taşlar ve metaller, ilaç, demir-çelik ve plastiklerdir. 2008 yılında Lübnan'ın ihraç ürünlerinin % 17'sini değerli taşlar, % 8'ini elektrik malzemeleri, % 7'sini makine, % 6'sını demir çelik, % 6'sını gübre, % 4'ünü plastik oluşturmaktadır. Lübnan'ın 2009 yılı ihracatını gerçekleştirdiği başlıca ülkeler sırasıyla İsviçre (% 20), Ürdün (% 11), Türkiye (% 10), Belçika (% 9) ve ABD (% 8)'dir.

Lübnan'ın ithalatındaki başlıca ürünler ise petrol ürünleri, binek otomobiller, altın, demir/çelik çubuklar, elmaslar, buğday, taşıtlar için yedek parça ve canlı sığırlardır. Lübnan'ın 2009 yılı ithalatında ABD (% 11,5), Çin (% 8,6), Fransa (% 8,3), İtalya (% 6,9), Almanya (% 6,4) ve Türkiye (% 4,3) sıralanmaktadır.

2.9.3.Türkiye ile Ticari İlişkiler

2000'li yılların başında Lübnan ile 150 milyon Dolar olan dış ticaret hacmimiz 2010 yılında 850 milyon Dolar seviyelerine yükselmiştir. Türkiye lehine olan dış ticaret dengesi 2009 yılında 578 milyon Dolar seviyelerini geçmiştir (Tablo 10).

Tablo 10 : Türkiye-Lübnan Dış Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	195.910	144.973	50.937	340.883
2006	240.598	126.685	113.913	367.283
2007	393.216	116.013	277.203	509.229
2008	665.054	178.780	486.274	843.834
2009	686.514	107.896	578.618	794.410
2010*	619.543	228.536	391.007	848.079

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Lübnan'a ihraç ettiği ürünlerin başında petrol yağları, demir çelik çubuklar, balık, hazır giyim, mücevherat başta olmak üzere çok çeşitli sanayi ürünleri gelmektedir. Türkiye'nin Lübnan'dan gerçekleştirdiği ithalatta demir çelik ve döküntü hurdaları göze çarpmaktadır.

İki ülke arasındaki vize prosedürü incelendiğinde, Diplomatik, Hususi, Hizmet ve Umuma Mahsus Pasaport hamili Türk vatandaşlarının, Lübnan'a yapacakları turizm amaçlı seyahatleri veya transit geçişlerinde, Lübnan'da toplam ikamet süresi ilk giriş tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde, altı ay içerisinde 90 günü geçmemek kaydıyla vizeden muaf oldukları görülebilir. Bununla birlikte Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre Türkiye'ye Lübnan'dan gelen yabancı sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 113.212 kişidir.

2.10. MISIR ARAP CUMHURİYETİ

2.10.1. Ülkenin Genel Profili

Topraklarının büyük bir kısmı Kuzey Afrika'da yer alan Mısır Arap Cumhuriyeti, Sina Yarımadası'nda bulunan toprakları yoluyla bir Orta Doğu ülkesi olarak da betimlenmektedir. Mısır 1922 yılında Birleşik Krallık mandasından kurtulmuş, 1953 yılında da ülkede cumhuriyet ilan edilmiştir. Şu anda Mısır'da yarı başkanlık sistemi uygulanmaktadır. Antik Mısır uygarlığının hüküm sürdüğü topraklarda kurulmuş olan Mısır, Afrika ve Asya kıtalarının birleşme noktasında bulunan, gelişmiş bir ekonomiye, önemli bir turistik potansiyele, istikrarlı bir politik yapıya sahip olan bir ülke olması dolayısıyla Orta Doğu'da önemli bir aktördür.

Mısır toplamda 1.001.450 km^2'lik bir yüzölçüme sahip olup, kuzeydoğuda Filistin ve İsrail, güneyde Sudan, batıda Libya ile komşudur. Ayrıca kuzeyde Akdeniz, doğuda Kızıldeniz'e kıyısı bulunmaktadır. Nil Nehri çevresinde bulunan topraklar yerleşmelerin yoğunlaştığı alanlar olarak göze çarpmaktadır. Ülkenin başkenti Kahire de Nil Nehri kıyısına kurulmuş kentlerden biridir. Mısır'da Nil Nehri etrafındaki bölgelerde ılımlı bir iklim görülmektedir. Geriye kalan kısımlarda ise çöl iklimi hüküm sürmektedir. Ülke topraklarının % 3,6'sı tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007).

Dünya Bankası istatistiklerine göre Mısır'ın 2009 yılındaki toplam nüfusu 82,999,393 kişi olup, km^2'ye 82,9 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 1,8 olarak ölçülmüştür. Mısır nüfusunun neredeyse tamamı (% 99'u) Mısırlıdır. Ülkedeki dinî yapı incelendiğinde, ülke nüfusunun % 90'ının Müslüman (çoğunlukla Sünni), % 9'unun Kıpti ve % 1'inin Hristiyan olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Mısır 169 ülke arasında 0,620 gelişmişlik değeriyle 101. sırada yer almıştır.

2.10.2. Ekonomik Özellikler

Mısır Arap ülkeleri içinde Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Cezayir'in ardından dördüncü büyük ekonomidir. Hizmet sektörü (kamu yönetimi, turizm ve Süveyş Kanalı) GSYİH'nin % 50'sini oluşturmaktadır. Tarım ve imalat sanayi de diğer önemli sektörlerdir. 2003-2008 yılları arasında yapılan ekonomik reformlarla daha açık bir yapıya kavuşan Mısır ekonomisi artan yabancı yatırımlar dolayısıyla ekonomik krizden az etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Mısır 183 ülke arasında 94. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Mısır'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası yaklaşık 188,5 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 4,6 olarak gerçekleştirmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı % 48,7 iken, sanayinin payı % 37,6, tarım sektörünün payı ise % 13,7 olarak ölçülmüştür (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 5.960 Dolar olarak ölçüldüğü Mısır'da, 2009 yılı enflasyon oranı % 11,8 olarak hesaplanmıştır (Dünya Bankası, 2009). Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 9'dur.

IMF verilerine göre Mısır'ın 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 6 milyar Dolar azalarak 47 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3 milyar Dolar azalarak 59,9 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Mısır yaklaşık 13 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 107 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 103 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

Mısır ihracatının ilk sıralarında yer alan ham petrol ve petrol ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 2006'da % 52,2, 2007'de % 46,2, 2008'de % 49,6, 2009'da ise % 45,6'dır (ITC). Bitmiş ürünler ve yarı mamüller ihracatın geri kalan kısmını oluşturmaktadır. Bunların başlıcaları demir çelik, elektrik kabloları, bakır levhalar ve tekstil ürünleridir. Mısır'ın ihracatında, EIU 2008 yılı verilerine göre, % 10,4 payla İtalya ilk sırada yer almaktadır. İtalya'yı sırasıyla ABD (% 7,8), İspanya (% 6,8) ve Suriye (% 5,2) takip etmektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Mısır'ın ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 7,95, İtalya % 7,26, İspanya % 6,78, Hindistan % 6,69, Suudi Arabistan % 5,53, Suriye % 5,3, Fransa % 4,39 ve Güney Kore % 4,27.

Ülkenin, ithal ettiği başlıca ürünler ise petrol yağları, buğday, demir/çelik döküntü ve hurdaları, altın, mısır, binek otomobiller, steyşın vagonlar ve elektrikli cihazlardır. ABD, (% 10,5) Mısır'ın ithalat yaptığı ülkeler sırasında birinci sıradadır. Bu ülkenin ithalatında Çin % 10,2 payla ikinci sıradadır. Bu ülkelerden sonra İtalya (% 7,4) ve Almanya (% 6,9) gelmektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Mısır'ın

ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 9,92, Çin % 9,63, Almanya % 6,98, İtalya % 6,88 ve Türkiye % 4,94.

2.10.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye ile Mısır arasında birçok alanı kapsayan işbirliği anlaşmaları mevcuttur. Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşmaları ve Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi yürürlüğe girmiş önemli anlaşmalardır. Tüm bu anlaşmalara Serbest Ticaret Anlaşması'nın da ilave edilmesiyle iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin yasal boyutu tamamlanmıştır. Bunun yanında iki ülke Barselona Süreci'nin de tarafları olup, iki ülke arasında imzalanan STA bu alanda da önemli bir adım oluşturmaktadır.

2006 yılında iki ülke arasında 1,1 milyar Dolar düzeyinde olan dış ticaret hacmi artarak devam etmektedir. Tablo incelendiğinde görülüyor ki, 2007 yılında 1,5 milyar Dolar, 2008'de 2,3 milyar Dolar, 2009 yılında ise 3,2 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. TÜİK verilerine göre Türkiye 2009 yılında toplam 2.618.193.267 Dolar ihracat, 641.551.791 Dolar tutarında ithalat gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Mısır'a yaptığı ihracatın 2007'de 900 milyon Dolar iken 2009 yılında yaklaşık % 200 artış göstererek yaklaşık 2,6 milyar Dolar'a yükselmesi dikkat çekici bir unsurdur. 2010 yılında iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin az da olsa küçüldüğü, Türkiye'nin ihracatının % 13 azalırken, ithalatının % 44 artış gösterdiği görülmektedir.

Tablo 11 : Türkiye-Mısır Dış Ticareti (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	687.299	267.246	420.053	954.545
2006	709.353	392.524	316.829	1.101.877
2007	902.703	679.932	222.771	1.582.635
2008	1.426.450	942.817	483.633	2.369.267
2009	2.618.360	641.379	1.976.981	3.259.739
2010*	2.261.286	926.280	1.335.006	3.187.566

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Mısır'a ihraç ettiği ürünlerin başında demir/çelik çubuklar, petrol yağları, demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller, çimento, otomobil, steyşın vagonlar, sentetik lifler ve baklagiller gelmektedir. Türkiye'nin Mısır'dan ithal ettiği ürünler demir-çelik mamulleri, kimyasal gübreler, karbon, pirinç, pamuk ipliği ve bakır tellerdir.

Mısır'a yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürü şu şekildedir: Umuma Mahsus Pasaport hamilleri vizeye tabidir. Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri vizeden muaftır. Türkiye'ye Mısır'dan gelen yabancı ziyaretçi sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 51.772 kişidir.

2.11. SURİYE CUMHURİYETİ

2.11.1. Ülkenin Genel Profili

Suriye Arap Cumhuriyeti, Akdeniz kıyısında, Lübnan ile Türkiye arasında yer almaktadır. Sınır komşuları; Irak, İsrail, Ürdün, Lübnan ve Türkiye'dir. Büyük şehirleri Şam, Halep, Humus ve Lazkiye olan ülkenin yüzölçümü 185.180 km^2'dir. 1946 yılında kurulmuş başkenti Şam olan ve başkanlık sistemine sahip tek partili cumhuriyettir. 2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre ülke nüfusu 21.092.262 olmakla birlikte nüfus yoğunluğu 114,8 kişi/km^2'dir. Ülkede yer alan mevcut nüfusun % 90,3'ü Arap, % 9,7'si Kürt ve Ermeni'dir. Dinî yapıya bakıldığında, halkın % 73'ünün Sünni Müslüman, % 10'unun Hristiyan, % 16'sının Dürzi ve Nusayri, % 1'lik kısmının da Musevi olduğu görülebilir. Resmî dili Arapça olan ülkede Türkçe, Kürtçe ve Ermenice konuşulmaktadır.

Ülkenin iklim ve bitki örtüsü yapısı incelendiğinde ülkenin büyük bölümünü çöllerin kapladığı ve kıyı şeridinde yazların sıcak, kışların yağışlı geçtiği; iç kesimlerde ise kışların kar yağışlı ve soğuk, yazların ise kurak ve sıcak olduğu görülebilir. Ülkenin sahip olduğu doğal kaynaklar petrol, doğal gaz ve fosfattır. Ülkede yer alan başlıca sanayi dallarının petrol, tekstil, gıda işleme, içecek, tütün, çimento olduğu, başlıca tarımsal üretimin ise buğday, arpa, pamuk, mercimek, leblebi, zeytin, şekerpancarı, sığır eti, koyun eti, yumurta ve kümes hayvancılığı olduğu söylenebilir.

Ülkenin para birimi Suriye Poundu'dur. Dünya Bankası 2009 verilerine göre Suriye'nin GSYİH değeri 52.176.788.110 olup kişi başına düşen milli gelir 4.620 Dolar'dır (Dünya Bankası, 2009). Aynı yılın rakamları incelendiğinde, GSYİH büyüme hızının ise yaklaşık % 5 olduğu söylenebilir. DTM'den alınan 2009 yılı verileri kapsamında Gayri Safi Milli Hasıla'nın sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım sektörünün % 17,7, sanayi sektörünün % 26,5, hizmetler sektörünün ise % 55,9'luk paya sahip olduğu görülebilir. UNDP tarafından 2010 yılında açıklanan İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre Suriye'nin 0,589 değeriyle dünya sıralamasında 169 ülke arasında 111. sırada yer aldığı görülmektedir (UNDP, 2010). Ayrıca, 2008 verilerine göre Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Suriye, 183 ülke arasında 143. sırada yer almıştır.

2.11.2. Ekonomik Özellikler

1990 öncesinde ihracatı tarıma dayalı bir ülke konumunda olan Suriye, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ülkedeki petrol sektörünün gelişmesiyle dış ticaretinde büyük bir değişim yaşamıştır. Petrol ihracatıyla artan gelirler, ülke ekonomisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ancak bu gelişme beraberinde ülkeyi, değişken uluslararası petrol piyasalarına ve çabuk tükenen bir gelir kaynağına bağımlı olma riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Orta Doğu'da önemli bir konuma sahip Suriye

komşuları ve diğer İslam ülkeleriyle yakın işbirliği içerisindedir. Arap Ülkeleri Serbest Ticaret Anlaşması'na üye olan Suriye, 17 Arap ülkesiyle Serbest Ticaret Anlaşması'na sahiptir. Bunun yanında AB ile "Ortaklık Anlaşması", Ermenistan ve Güney Kıbrıs ile de "Tercihli Ticaret Anlaşmaları" mevcuttur.

İhracat hacmini artırmak için reformlar gerçekleştirmesine rağmen Suriye'nin ihracattaki büyümesi sınırlı kalmaya devam etmektedir. Bunun başlıca sebepleri bankacılık sektöründe geri kalmış olması ve uygulanan ağır gümrük vergileridir. İmalat sanayisinde sağlanan ilerlemelere rağmen birçok ürün diğer piyasaların benzer ihraç ürünlerinin kalitesiyle rekabet edecek nitelikte değildir.

Dış ticaret yapısına bakıldığında ülkenin, genel olarak açık veren bir ülke olduğu söylenebilir. 2007 yılında 2,2 milyar olan dış ticaret açığı, 2008 yılında 2,6 milyar Dolar'a yükselmiştir. 2009 yılı sonu itibarıyla 35,8 milyar dış ticaret hacmine sahip olan ülkede, 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 2,6 milyar Dolar gerileyerek 16,7 milyar Dolar, ithalatı ise 19,1 milyar düzeyinde gerçekleşmiştir (IMF, 2010).

Suriye'nin ihracatının büyük kısmını ham petrol oluşturmaktadır. 2008 verilerine göre ihracat gelirlerinin % 60,8'i petrolden oluşmaktadır. Ham petrol dışındaki başlıca ihraç ürünleri madenler, işlenmiş petrol ürünleri, pamuk ipliği, tekstil giyim, et ve canlı hayvanlar, tütün mamulleri, meyve-sebze ile buğdaydır. DTM'den alınan 2009 yılı verilerine göre, ülke ihracatında yer alan başlıca ülkeler % 30,9'luk oran ile Irak, % 9,4'lük pay ile Almanya, % 9,3'lük pay ile Lübnan, % 6,9'luk pay ile Türkiye ve % 6,1'lik oran ile İtalya'dır. Avrupa Birliği ülkelerinin ihracatta ilk sıralarda yer almalarının başlıca sebebi ham petrolün büyük bir kısmının bu ülkelere satılmasıdır. Geri kalan ihracatın büyük bir kısmı Arap ülkelerine gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin ise % 6,9'luk payla ülke ihracatında 4. sırada yer aldığı görülmektedir (DTM ,2010; ITC).

DTM'den alınan 2009 yılı verileri incelendiğinde, Suriye'nin ithal ettiği başlıca ürünlerin makine ve nakliye araçları, elektrikli makineler, kimyasallar ve kimyasal ürünler, plastik, metal ve metal ürünleri, iplik ve gıda ürünleri olduğu görülebilir. 2008 verilerine göre ithalatta işlenmiş petrol ürünlerinin % 12,5'lik oranla ilk sırada olduğu bilinmektedir. Petrol ürünlerini binek araçları takip etmektedir. Suriye'nin ithalatında AB ülkelerinden Asya ülkelerine doğru bir kayma gözlenmektedir. % 12,9'luk oran ile Suudi Arabistan, % 8,7'lik oranla Çin, % 6,3'luk payla Birleşik Arap Emirlikleri, % 5,9'luk payla İtalya ve % 4,1'lik pay ile Türkiye en büyük tedarikçi ülkeler olmuşlardır. Suriye'nin ithalat yaptığı ülkeler arasında Türkiye'nin payının son yıllarda artış yaptığı bilinmektedir.

2.11.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Suriye, Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusudur. İki ülke tarihî, kültürel ve sosyal bağlara sahiptir. Türkiye-Suriye ilişkileri Adana Protokolü'nün

(1998) imzalanmasından sonra hızlı bir iyileşme sürecine girmiştir. Siyasi ilişkilerde sağlanan ilerlemelerle beraber başta ticaret olmak üzere kültür, turizm, güvenlik, gümrük, ulaştırma, tarım gibi birçok alanda ortak projeler hayata geçirilmeye başlamıştır. 2007'de yürürlüğe giren Türkiye-Suriye Serbest Ticaret Anlaşması bunların başında gelmektedir. Bunun yanında her iki ülkenin karşılıklı ziyaretleri ve yapılan anlaşmalar, ilişkilerin ilerlemesinde etken rol oynamaktadır. İki ülke arasında 1975 yılında "Ticaret Anlaşması", 1976 yılında "İkili Hava Ulaştırma Anlaşması", 1982 yılında "Karma Komisyon Kurulmasına İlişkin Anlaşma", "Uzun Vadeli Ekonomik İşbirliği Anlaşması" ve "Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması", 1987 yılında "Ekonomik İşbirliği Protokolü", 2003 yılında "Gümrükler Alanında Karşılıklı Yardımlaşma ve İşbirliği Anlaşması", 2004 yılında "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması", "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması", "Uluslararası Karayolu Yük ve Yolcu Taşımacılığı Anlaşması", "Sivil Havacılık Anlaşması" ve "Serbest Ticaret Anlaşması" imzalanmıştır. İki ülke arasında devam eden yakın dostluk, Orta Doğu'daki barış ve istikrarın sağlanması açısından da önem taşımaktadır. Bu ülkelerin ortak çıkarları doğrultusunda ve Orta Doğu'da barış ve istikrarın tesis edilmesi amacıyla Türkiye-Suriye ilişkilerinin karşılıklı hükümet politikalarıyla geliştirilmesi çalışmalarına devam edileceği bilinmektedir.

Yukarıda bahsi geçen Serbest Ticaret Anlaşması ile iki ülke arasındaki ticaret hacminde büyük artış olduğu gözlenmiştir. Aşağıdaki tablo incelendiğinde, Türkiye'nin 2008 yılı ihracat değerlerinin, 2006 yılı ihracat değerlerinin yaklaşık iki katı seviyesinde olduğu görülebilir. Aynı ivmenin 2009 yılında da devam ettiği ve bu yıl itibarıyla ihracat değerinin 1,4 milyar Dolar'a ulaştığı söylenebilir. İki ülke arasındaki ticarette, Türkiye lehine olan dış ticaret fazlası 2009 yılında bir önceki yıla kıyasla 2,3 kat artış göstermiştir. 2010 yılı verilerine göre, iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 2,5 milyar Dolar seviyelerini aşmıştır.

Tablo 12: Türkiye-Suriye Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	551.627	272.180	279.447	823.807
2006	609.417	187.250	422.167	796.667
2007	797.766	376.959	420.807	1.174.725
2008	1.115.013	639.213	475.800	1.754.226
2009	1.424.982	327.640	1.097.342	1.752.622
2010*	1.849.185	662.553	1.186.632	2.511.738

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin bu ülkeye ihracatındaki başlıca ürünlere bakıldığında, çimento, petrol yağları, demir/çelik çubukları, mısır, hayvan yemleri ve ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları göze çarpmaktadır. Türkiye'nin Suriye'den ithalatının büyük bir kısmını ham petrol ve işlenmiş petrol ürünleri (% 75) oluşturmaktadır. İthalatı en fazla yapılan ikinci ürün ise % 13 payla tabii kalsiyumdur. 2009 yılında 18 milyon Dolar sentetik lif ipliği ithal edilmiştir (DTM, 2010).

İki ülke arasındaki vize uygulamaları kapsamında, Diplomatik, Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamilleri her altı ay içinde ilk giriş tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde, 90 gün ikametli seyahatlerinde vizeden muaftır. Bu uygulama iki ülke arasında son zamanlarda ziyaretçi sayısının artmasını sağlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, 2010 yılı Ocak-Ekim ayları içerisinde Suriye'den Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçi sayısı 748.035 sayısına ulaşmıştır.

2.12. SUUDİ ARABİSTAN KRALLIĞI

2.12.1. Ülkenin Genel Profili

Suudi Arabistan, Arap yarımadasının büyük bir kısmını kaplamakla birlikte, güneyinde ve güneydoğusunda Yemen, Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin bulunması sebebiyle Hint Okyanusu ve Umman Körfezi ile deniz sınırları bulunmamaktadır. Bunun yanında batıda Kızıldeniz ve doğuda Basra Körfezi'nde uzun deniz kıyılarına sahiptir. Suudi Arabistan kuzeyinde Kuveyt, Irak ve Ürdün ile karadan, batıda Kızıldeniz'in ötesinden Eritre, Sudan ve Mısır, doğuda Basra Körfezi'nin ötesinden İran'la komşudur.

3 bin metreye varan yükseltilere rağmen ülke arazisi genellikle düzdür. Yüksektiler ulaşıma engel değildir. Her mevsim sıcak ve kurak olduğundan akarsular ve göller mevcut değildir. Hurma dışında sulama yapmaksızın üretilebilecek başka meyve ve sebze yoktur. Ülke arazisinin çok büyük bir kısmı ıssız çöllerden oluştuğu için, nüfusun tamamına yakını şehirlerde yaşamaktadır.

Suudi Arabistan'da seçilmiş bir parlamento yoktur ve ülke monarşi ile yönetilmektedir. Ülke nüfusu, 2009 yılı Dünya Bankası verilerine göre 25.391.100 kişi olmakla birlikte nüfus artış hızı % 1,8'dir. Ülkenin yüzölçümü 2.150.000 km^2 ve km^2'ye düşen kişi sayısı 12,6 kişidir. Mevcut resmî dil Arapça olup, nüfusun % 90'ı Araplardan ve % 10'u Afro-Asya kökenli yabancılardan oluşmaktadır. Ülke nüfusu batıda Kızıldeniz kıyısındaki Mekke, Medine ve Cidde, ortada başkent Riyad ve doğuda Dammam bölgesinde yoğunlaşmıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Raporunda 2010 yılı sıralamasında 169 ülke arasında ülke, 55. sıradadır.

2.12.2. Ekonomik Özellikler

Dünya Bankası 2009 yılında Suudi Arabistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nı yaklaşık 369,2 milyar Dolar olarak açıklamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre kişi başına düşen milli gelir ise 24.150 Dolar'dır. IMF verilerine göre Suudi Arabistan'ın ekonomik büyümesi, 2008 yılında % 4,2 olmuş, 2009 yılında küresel krizin etkisiyle bu oran % 0,6'ya düşmüştür. Enflasyon oranı IMF verilerine göre 2008 yılı için % 9,9, 2009 yılı için % 5,1 olarak hesaplanmıştır. Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2009 yılı işsizlik oranı % 11,7'dir. Dünya Bankası Haziran 2010 tarihinde güncellenen İş Yapma Kolaylığı sıralamasında Suudi Arabistan 183 ülke arasında 11. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre 2009 yılı toplam ihracat rakamı 202,5 milyar Dolar, toplam ithalat rakamı ise 163,6 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünyanın en çok petrol ve petrol ürünleri ihracatı yapan ve Rusya Federasyonu'ndan sonra en fazla üretime sahip olan Suudi Arabistan petrol temelli ekonomilerin başındadır. Ekonomi içerisinde ham petrol yanında petrokimya sektörü ve rafineriler gibi ana girdisi petrol olan sektörler ağırlığa sahiptir. Bu özelliği ile toplam ihracat ve kamu gelirlerinin % 90'ı petrol ve ilgili sektörlerden oluşmaktadır. Bu nedenle, petrol fiyatlarındaki her varil başına 10 Dolarlık artış, Suudi Arabistan'ın petrol ihracatından elde ettiği geliri yaklaşık 30 milyar Dolar artırmaktadır.

Petrol ihracatında lider ülke konumunda olan Suudi Arabistan, sürekli dış ticaret fazlası veren ender ülkelerden biridir. İhracatının büyük kısmını oluşturan petrol (% 90); ekipman, malzeme ve tüketim malı ithalatını karşılamaya her zaman yetmiştir. Son yıllardaki yüksek petrol fiyatları nedeniyle ticaret fazlası veren Suudi Arabistan'ın 2008 yılı dış ticaret hacmi 503 milyar Dolar, dış ticaret fazlası ise 144 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir (IMF, 2008). Petrol dışında kimyasal ve plastik ürünler diğer önemli ihraç kalemleridir.

Suudi Arabistan'ın ithalatında yer alan başlıca ürünler makine ve aksamları, gıda ürünleri, kimyasallar, motorlu taşıtlar ve tekstil ürünleridir. 2008 yılında 8,3 milyar Dolar değerinde binek araç alımı yapılmıştır. Otomobil ithalatını petrol yağları, elektrik ekipmanı, arpa, yük taşımacılığı için motorlu taşıtlar ve demir ürünleri takip etmektedir.

Ülkede güçlü bir petrokimya sanayinin, çimento ve tuzlu suyu tatlı suya çevirme sanayiilerinin yanısıra, gıda ve hafif tüketim sanayinde kayda değer gelişmeler yaşanmaktadır. Et, yumurta, süt ve süt ürünleri üretiminin, daha ziyade büyük işletmeler yoluyla ve ithal ham maddeye ve yabancı işçiliğe dayalı olarak yapıldığı ülkede, bu ürünlerin ithali yerine ham madde ve ucuz emek ithal edilmekte, ham madde ve emek dışardan olunca da bu sanayilerin milli ekonomiye ve beşeri sermayenin gelişmesine katkısı sınırlı kalmaktadır.

Suudi Arabistan'ın ekilebilen alanları toplam 1,2 milyon hektar olup, yüzölçümünün % 0,6'sına tekabül etmektedir. Tarım sektörü Suudi Arabistan'ın GSMH'sinin yaklaşık % 5'ini oluşturmaktadır. Hurma tarım ürünleri içerisinde üretim bakımından öne çıkmaktadır. 2007 yılında toplam 980 bin ton hurma üretilmiştir. Bunun yanında 137 bin ton üzüm üretimi gerçekleşirken, aynı yılda yaklaşık 59 bin ton arpa ve buğday üretilmiştir. Gıda üretiminde kendine yeterlilik söz konusu olmamasına rağmen, mevcut hububat ve hurma üretimi küçümsenmeyecek bir seviyedir. Ancak bu başarı, yer altı suyunun beslenme hızının çok üzerinde bir kullanma hızıyla elde edildiğinden, sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Ülkeye başka ülkelerden su akıtılmadığı sürece Suudi Arabistan gıda bakımından ileri derecede dışarıya bağımlılıktan kurtulma şansına sahip değildir.

2.12.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki ticaret verileri incelendiğinde, zamanla gelişen bir ticaret hacmi gözlenmektedir. 1980'li yıllara kadar Türkiye'nin Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ihracat çok düşük seviyede seyretmiş, 1985 yılında bu ülkeye yaptığımız ihracat maksimum seviyeye ulaşmıştır. 1989 yılında Türkiye Suudi Arabistan'a yönelik olarak dış ticaret fazlası vermiştir. Ancak 1989 yılından bu yana ihracat, ithalata paralel bir biçimde gelişme gösterememiştir. Son yıllarda petrol fiyatlarındaki yükselişe bağlı olarak ihracatımızda bir yükseliş görülmektedir.

Tablo 13: Türkiye-S. Arabistan Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	962.155	1.888.783	-926.628	2.850.938
2006	983.226	2.252.139	-1.268.913	3.235.365
2007	1.486.917	2.439.988	-953.071	3.926.905
2008	2.201.875	3.322.388	-1.120.513	5.524.263
2009	1.771.164	1.691.953	79.211	3.463.117
2010*	2.219.645	2.440.360	-220.715	4.660.005

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 2007 yılında 3,9 milyar Dolar civarında olan iki ülke arasındaki dış ticaret hacminin 2008 yılında 5,5 milyar Dolar seviyelerine ulaştığı görülebilir. Türkiye'nin bu ülkeye ihracatı aynı yılda bir önceki yıla göre % 51 artışla 2,2 milyar Dolar seviyelerine ulaşmış, aynı yıl ithalat rakamları ise 3,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında dış ticaret hacmimiz 3,4 milyar Dolar'a gerilemiştir. 2010 yılı verilerine bakıldığında, dış ticaret hacminin bir önceki yıla önemli oranda artış göstermesine rağmen 2008 yılı rakamlarına ulaşamadığı görülmektedir. Bu noktada öne çıkan husus, 2008 yılında -1,1 milyar Dolar seviyelerinde bulunan dış ticaret dengesinin 2010 yılında -220 milyon Dolar'a gerilemiş olduğudur.

Ülkemizin başlıca ihraç ürünleri demir/alaşımsız çelikten yarı mamuller, petrol yağları, dokunmuş halılar, yer kaplamaları, elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler, izole edilmiş tel, kablo ve fiber optik kablolardır. 2009 yılında, Türkiye'nin Suudi Arabistan'dan gerçekleştirdiği ithalatın % 53,8'i ham petroldür. İthalatımızdaki diğer önemli ürünler ise, etilen polimerleri ve propilen ve diğer olefinlerin polimerleridir.

İki ülke arasındaki vize prosedürüne bakıldığında Diplomatik, Hizmet, Hususi ve Umuma Mahsus Pasaport hamillerinin vizeye tabi olduğu görülebilir. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, Türkiye'ye Suudi Arabistan'dan gelen yabancı ziyaretçi sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 76.152 kişidir.

2.13. TÜRKİYE CUMHURİYETİ

2.13.1. Ülkenin Genel Profili

Başkenti Ankara olan Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923 tarihinde kurulmuştur. Ülke, eski dünya olarak tabir edilen Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer almaktadır. Ülke topraklarının büyük bölümü Asya Kıtasında, küçük bölümü ise Avrupa kıtasında bulunmaktadır. Türkiye'nin yüzölçümü 785.347 km^2'dir. Ülkenin üç yanı Akdeniz, Karadeniz ve Ege Denizi ile çevrilidir. Ülkenin komşuları arasında Yunanistan, Bulgaristan, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak ve Suriye yer alır. En uzun kara sınırı Suriye ile olan Türkiye'nin toplam kara sınırlarının uzunluğu 2.875 km, deniz sınırlarının uzunluğu 8.333 km dir.

Türkiye'nin iklimi dağların konumu, yeryüzü şekillerinin farklılık göstermesi ve denizler ile çevrili olmasından dolayı çeşitlilik göstermektedir. Türkiye'nin Ege ve Akdeniz kıyılarında yazları sıcak ve kurak, kışları ılık ve yağışlıdır. Ülkenin kuzey kıyılarında yazlar Akdeniz ve Ege kıyılarına göre yumuşak, kışlar ise daha sert ve yağışlı geçer. Ülke'nin iç kesimlerinde, dağların deniz etkisini sınırladığı bölgelerde karasal iklim görülmektedir. İç, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da karasal iklimin etkilerinden bahsedilebilir.

Ülkenin başlıca önemli şehirleri arasında İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Konya, Kocaeli, Antalya sayılabilir. 2010 yılı TÜİK verilerine göre, Türkiye'nin nüfusu 73.722.988 kişi, nüfus yoğunluğu ise 96 kişi/km^2'dir. Resmî dili Türkçe olan ülkede, nüfusun çoğunluğu Müslüman'dır. Müslümanlık dışında Hristiyanlık ve Musevilik inancına sahip olanlar da bulunmaktadır.

2.13.2. Ekonomik Özellikler

Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası cari fiyatlarla, 2008 yılında 742 milyar Dolar, 2009 yılında ise 614,5 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise 2009 yılı itibarıyla 13.710 Dolar'dır. Yıllar itibarıyla emtia fiyatlarında dalgalanmalar yaşanmasından dolayı GSYİH'nin cari fiyatlar ile değerlendirilmesi ülke ekonomisinin durumunu hakkında bizleri yanıltabilmektedir. Bu nedenle karşılaştırmalarda sabit fiyatların kullanılması bizlere daha net mukayese imkânı sağlayacaktır. Türkiye 1998 yılı fiyatları baz rakamlar ile 2007 yılında % 4,6 büyümüştür. 2008 yılına gelindiğinde küresel krizin etkileri ile ülkenin büyüme hızı % 0,7 olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında ise ülke ekonomisi % 4,7 küçülmüştür. Türkiye'de yaşanan krizden en çok inşaat sektörü, imalat sanayi ve ana metal sanayi etkilenmiştir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri kıyaslanırken, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'lar ortak bir döviz kuruna dönüştürülerek bu-

lunan rakamlar kullanılmaktadır. Kurlar arasındaki farklılıklar ve ülkelerdeki fiyat düzeylerinin farklı olması, bu tür karşılaştırmaların güvenilirliğini zedelemektedir. Bu durum, döviz kurunun sakıncalarını ortadan kaldıran Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) yönteminin geliştirilmesine neden olmuştur. 30 OECD ülkesinin ortalaması 100 olarak düşünüldüğünde Türkiye'nin satın alma gücü paritesi 62 ile sonlardadır.

Türkiye'nin son yıllarda enflasyon konusunda ilerleme kaydettiği söylenebilir. 1993 ve 2002 (dahil) yılları arasında ortalama enflasyon % 70'ler civarındadır. 2003 yılı ve sonrasında enflasyon oranı düşmüş ve belirli bir bant aralığına oturmuştur. 2003 yılında % 18 civarında gerçekleşen enflasyon, 2004 yılı sonrasında tek haneli rakamlara düşmüştür. 2008 yılında tekrardan % 10,4 ile çift haneyi gören enflasyon 2009 yılında ise % 6,3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye'nin başı yüksek işsizlik rakamları ile uzun zamandan beri derttedir. Özellikle son 5 yılı göz önüne aldığımızda, ülkede işsizlik nadiren % 10'un altına düşmüştür ve ortalama işsiz sayısı 2,7 milyonu bulmuştur. 2008 yılı bir bütün olarak incelendiğinde işsizlik % 11 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında patlak veren ve 2009 yılını da etkisi altına alan ekonomik kriz işsizlik üzerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. 2009 yılına gelindiğinde senelik işsizlik % 14 olarak gerçekleşmiştir. Bunun dışında mevcutta istihdam edilen iş gücünün yaklaşık % 50'si hizmet, % 30'u tarım ve % 20'si sanayi sektöründe çalışmaktadır.

Türkiye'nin 2008 yılı ihracat rakamı 132 milyar Dolar, ithalatı ise 201 milyar Dolar civarında gerçekleşmiştir. 2009 yılına gelindiğinde dünyadaki toplam dış ticaretin küçülmesine paralel olarak ülkenin dış ticaret rakamları da gerilemiş ve ihracatı 102 milyar Dolar, ithalatı ise 140 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye uzun zamandan beri dış ticaret açığı vermektedir ve ülkenin en son dış ticaret fazlası verdiği yıl 1946'dır. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa ve Irak'tır. Ülkenin en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Rusya, Almanya, Çin, ABD ve İtalya sayılabilir. Türkiye'nin başlıca ihracat ürünlerini motorlu kara taşıtları, makine ve cihazlar, demir ve çelik, örme giyim eşyası oluşturmaktadır. Ülkenin başlıca ithalat kalemleri ise mineral yakıt ve yağlar, demir ve çelik, elektrikli makine ve cihazlardır.

Türkiye'nin bulunduğu ekonomik durumu daha iyi algılayabilmek adına, dünyada başarılı kurumlarca hazırlanan ve önemli göstergeleri ortaya koyan indeks ve raporların incelenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yapılan incelemelere göre, Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan 2009-2010 ve 2010-2011 yıllarına ait Rekabetçilik Endeksi'ne göre Türkiye her iki yılda da 139 ülke arasında 61. sırada yer almıştır. Birleşmiş Milletler İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre 169 ülke arasında Türkiye 83. sırada bulunmaktadır. "Transparency International" tarafından açıklanan 2010 Yolsuzluk Algılaması Endeksi'nde Türkiye 10 puan üzerinde 4,4 almıştır; böylece 178 ülke arasında 56. sırada bulunmaktadır. "The Heritage Foundation"ın hazırladığı Ekonomik Serbesti Endeksi'nde Türkiye 100 puan üzerinden 63,8 puan

almış ve 179 ülke arasında 67. olmuştur. Türkiye, Dünya Bankası'nın yayımladığı İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda 183 ülke arasında 60. sırada yer almıştır.

2.14. UMMAN DEVLETİ

2.14.1. Ülkenin Genel Profili

Arap yarımadasının güneydoğusunda bulunan Umman, 309.500 km^2'lik yüz ölçümü ile dünyada yüz ölçümü bakımından en büyük 70. ülkedir. Umman adının, Yemen'in Uman bölgesinden göç eden Arap kabilelerinden kaynaklandığı rivayet edilmektedir. Umman'ın kuzeybatısında Birleşik Arap Emirlikleri, batısında Suudi Arabistan, güneybatısında ise Yemen bulunmaktadır. Umman'ın güneyi ve doğusu Hint Okyanusu, kuzeydoğusu ise Basra Körfezi ile çevrilidir. Umman'ın 676 km'si Suudi Arabistan, 410 km'si Birleşik Arap Emirlikleri ve 288 km'si Yemen'le olmak üzere toplam, 1.374 km'lik sınırı vardır. Ülkenin toplam sahil şeridi ise 2.092 km'dir. Umman'ın başkenti Maskat olmakla birlikte, diğer önemli şehirleri ise Salalah, Nizwa, Sohar ve Sur'dur. Monarşi ile yönetilen Umman'ın devlet başkanlığını 1970'den beri Qaboos bin Said yapmaktadır. Umman yönetiminde danışma niteliğinde olan, İstişare Konseyi ve Devlet Konseyi olarak ifade edilen bir konsey de mevcuttur.

Umman coğrafya olarak sıcak kuşakta bulunmaktadır. Ülkenin kıyıları sıcak ve nemlidir, iç kesimlerinde ise kuru çöl iklimi hakimdir ve buna paralel olarak iç kısımlarda aşırı sıcak ve kuru bir iklim görülür. Umman'ın coğrafi yapısı çeşitlilik göstermektedir; çöller, dağlık alanlar, bozkırlar ve ovalar bulunmaktadır. Petrol, bakır, asbest, mermer, kireçtaşı, krom, alçıtaşı, doğal gaz ülkedeki ilk akla gelen doğal zenginliklerdir.

Dünya Bankası verilerine göre Umman'ın 2005 yılı nüfusu 2,61 milyon iken 2009 yılı itibari ile nüfusu yaklaşık olarak 2,84 milyon olmuştur. Son üç yıl göz önüne alındığında ülkenin nüfus artış oranı yıllık bazda % 2,1'dir ve bu nüfus artış hızı ile Umman 209 ülke arasında 156. olmuştur. Nüfusun çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Umman'da, Güney Asyalı ve Afrikalılar diğer etnik gruplardır. Ülke nüfusunun % 75'i Müslümanlığı benimsemiş olup, diğer % 25'lik kısmını ise farklı din mensupları oluşturmaktadır. Ülkenin resmî dili Arapça'dır.

2.14.2. Ekonomik Özellikler

Yaklaşık yarısını petrol ve doğal gaz gelirlerinin oluşturduğu Umman'ın 2005 yılı GSYİH'si 31 milyar Dolar civarındadır ve bu rakam 2009 yılında 46 milyar Dolar'a yaklaşmıştır. 2005 ve 2008 yıllarını kapsayan süre göz önüne alındığında, ülkenin GSYİH'sinde sürekli bir artış gözlenmiştir. Fakat, 2009 yılına gelindiğinde, dünyada çıkan ekonomik krizin etkileri Umman'da da hissedilmeye başlanmıştır.

Bu sebeple, 2009 yılı GSYİH'de önemli ölçüde düşüş görülmüştür. Bu düşüşte özellikle petrol fiyatlarında yaşanan gevşemenin büyük rol oynadığı söylenebilir. 2005-2009 (dahil) yılları arasında ülkenin ekonomik büyüme rakamları incelendiğinde sadece 2009 yılı ekonomik büyüme rakamının bir önceki yıla göre düşüş gösterdiği görülebilir. Yıllara göre sırasıyla, reel GSYİH büyüme oranları % 4, % 5,5, % 6,8, % 12,8 ve % 2'dir. Umman'da enflasyon rakamları incelendiğinde, ekonomik büyümeye benzer bir durumun göze çarptığı farkedilebilir. 2005 yılında enflasyon oranı % 1,9 iken, 2008 yılına gelindiğinde enflasyon oranı % 12,1 olmuştur. 2009 yılında ise keskin bir düşüş göstererek yıllık % 3,9'a gerilemiştir. CIA'den elde edilen son verilere göre ise Umman'da işsizlik oranı % 15 civarındadır.

Umman'ın yaptığı 2006-2010 yıllarını kapsayan yedinci 5 yıllık kalkınma planına göre, Umman'ın petrol dışı aktivitelerinin geliştirilerek, milli gelir kalemlerinin artırılması amaçlanmaktadır. 2020 yılına gelindiğinde Petrolun GSYİH'deki payının % 9'a düşürülmesi, doğal gazın payının % 10'a çıkarılması ve petrol dışı sanayi ürünlerinin % 29 civarında olması planlanmaktadır. Umman'ın devlet politikası, rekabet ortamı oluşturarak tekelci uygulamaların olmadığı özel sektöre dayanan ulusal bir ekonomi yaratmaktır. Bu amaçla, ülkenin temel fiziksel altyapısı hazırlanmış olup, tarım, balıkçılık, turizm, madencilik, hafif sanayi, petrokimya ve diğer ağır sanayi dalları ile ekonomik çeşitlendirme politikası başlatılmıştır.

Uzun bir süredir dış ticaret fazlası veren Umman'ın ithalat ve ihracat değerleri petrol fiyatlarına bağlı bir seyir göstermektedir. 2009 yılında 29,4 milyar Dolar ihracat ve 21,6 milyar Dolar ithalat rakamı elde eden Umman'ın 2008 yılı dış ticaret hacmi 66,2 milyar Dolar'dan 2009 yılında 51 milyar Dolar'a gerilemiştir. 2008 yılında 13 milyar Dolar dış ticaret fazlası veren ülke, 2009 yılında 7,8 milyar Dolar dış ticaret fazlası vermiştir. Son on yıllık süreye bakıldığında ihracat gelirlerinin % 70'ini petrol ve petrol ürünlerinin oluşturduğu, 2001 ve 2004 yılları arasında petrol dışı sektörlere yapılan yatırımlara bağlı olarak bu oranda düşüşlerin yaşandığı, ancak petrol fiyatlarının yüksek seyriyle birlikte 2005 yılında tekrar yükselmelerin yaşandığı gözlenmiştir. İhracatta petrol dışında göze çarpan diğer sektörler imalat sanayi ve LNG (Likit Doğal Gaz)'dir. LNG ihracatında elde edilen gelirler 2008 yılında 4 milyar Dolar seviyelerine ulaşmış olup, LNG ihracat gelirlerinin % 18'ini oluşturmaktadır.

Umman'ın ithal ettiği başlıca ürünler, kara taşıtları, madeni yağlar, ağır iş makineleri, demir-çelik mamulleri ve gıda ürünleridir. Umman'ın en çok ihracat yaptığı ülkeler Çin, Japonya, BAE, Tayland, Güney Kore ve Hindistan'dır. Umman'ın ithalatında lider ülke ise BAE'dir ve BAE'yi sırasıyla Hindistan, ABD, Çin, Almanya, Suudi Arabistan takip etmektedir.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından açıklanan Rekabetçilik Endeksi'nde 139 ülke arasında Umman 2009-2010 yılları için 41. sırada, 2010-2011 yılları için ise

37. sırada yer almıştır. "Transparency International" tarafından açıklanan ve kamuda yolsuzluk algılamasını ölçen 2010 Yolsuzluk Algılaması Endeksi'nde Umman 10 tam puan üzerinde 5,3 alarak, 178 ülke arasında 41. sırada yer almıştır. "The Heritage Foundation"ın hazırladığı Ekonomik Serbesti Endeksi'nde, Umman 100 tam puan üzerinden 67,7 puan almış ve 179 ülke arasında 43. olmuştur. Umman, Dünya Bankası'nın yayınladığı 'Doing Business 2011' adlı raporda İş Yapma Kolaylığı Sıralamasında ise 183 ülkenin arasında 57. sırada yer almıştır.

2.14.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye'nin Umman ile arasındaki ticarete bakıldığında dış ticaret dengesinin her yıl Türkiye lehine fazla verdiği görülmektedir. İhracatta yıllar bazında Türkiye'nin yakaladığı artış, 2009 yılında % 51 oranında bir düşüşle 106 milyon Dolar'a gerilemiştir. 2007 yılında 24 milyon Dolar olan Türkiye'nin ithalatı, 2008 yılında 10 milyon Dolar'a düşmüş ve 2009 yılında ise 17 milyon Dolar seviyelerinde kalmıştır. 2010 yılında ise, 39,5 milyon Dolar ithalata karşılık 129 milyon Dolarlık ihracat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 14 : Türkiye-Umman Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	39.959	3.871	36.088	43.830
2006	71.000	2.113	68.887	73.113
2007	91.831	24.334	67.497	116.165
2008	215.755	10.610	205.145	226.365
2009	105.540	16.584	88.956	122.124
2010*	129.332	39.464	89.868	168.796

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Umman'a gerçekleştirilen ihracatta demir-çelik ilk sırada yer aldığı halde, 2009 yılında yaşanan küresel kriz ve Umman'ın inşaat demir standardını değiştirmesi sebebiyle, demir-çelik ihracatında büyük bir düşüş gözlenmiştir. Bu ülkeye ihracatımızda ikinci sırada yer alan kablo ve teller ihracatında da aynı yıl düşüşler olup, ihracat tutarı 7 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Umman'dan ithal ettiğimiz ürünlerin başında petrokimya sanayi ürünleri, dikiş ipliği, antibiyotikler ve ateşli silahlarda kullanılan yedek parçalar gelmektedir. 2006 yılında 2 milyon Dolar olan ithalatımız, 2007 yılında gerçekleştirilen motorin ithalatı nedeniyle 24 milyon Dolar'a yükselmiştir. 2009 yılında ise polieter ve reçine ithalatı 14 milyon Dolar'la ilk sıraya yerleşmiştir.

İki ülke arasındaki vize uygulamalarına bakıldığında, Umuma Mahsus Pasaport hamillerinin vizeye tabi olduğu, Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamillerinin ise vizeden muaf olduğu görülebilir. Umuma Mahsus Pasaport hamilleri, vizelerini sınır kapılarında alabilmektedirler.

2.15. ÜRDÜN HAŞİMİ KRALLIĞI

2.15.1. Ülkenin Genel Profili

Adını Lut Gölü'ne dökülen Ürdün Nehri'nden alan Ürdün Haşimi Krallığı toplamda 89.342 km^2'lik bir yüzölçüme sahip olup, kuzeyinde Suriye, kuzeydoğusunda Irak, güneyinde ve doğusunda Suudi Arabistan, batısında İsrail ve Filistin ile komşudur. Ülke güneyinde bulunan Akabe Körfezi ile deniz bağlantısına sahiptir. Tarihi boyunca genellikle çevresinde kurulan ve kendisinden daha güçlü konumda bulunan ülkelerin hakimiyeti altına giren Ürdün, Birleşik Krallık mandası'nın II. Dünya Savaşı'nın ardından sona ermesiyle 1946 yılında bağımsız bir krallık olarak kurulmuş olup mevcut yönetim biçimi parlementer monarşidir. Başkenti Amman olan ülkenin resmî dili Arapça'dır.

Çöllerin yoğunlukta olduğu bölgede genellikle Akdeniz ikliminin etkisi görülür. Yazların sıcak ve kurak, kışların ise soğuk ve nemli geçtiği Ürdün'de, Kasım-Nisan ayları arasında yağmur yağışları görülür. Ülke topraklarının % 10,9'u tarım alanıdır (Dünya Bankası, 2007).

Dünya Bankası istatistiklerine göre Ürdün'ün 2009 yılındaki toplam nüfusu 5.951.000 kişi olup, km^2'ye 67,4 kişi düşmektedir. Ülkedeki nüfus artış oranı aynı dönem için % 2,4 olarak ölçülmüştür. Ürdün nüfusunun % 98'i Arap, % 1'i Çerkez ve % 1'i Ermeni kişilerden oluşmaktadır. İslam dini, ülkenin resmî dini olmakla birlikte, Ürdün nüfusunun % 92'si Müslüman, % 6'sı Hristiyan, % 2'si ise Dürzi ve Bahai'lerden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişmişlik Raporu 2010'da, Ürdün 169 ülke arasında 0,681 gelişmişlik değeriyle 82. sırada yer almıştır.

2.15.2. Ekonomik Özellikler

Sınırlı doğal kaynaklara sahip olan Ürdün, hükümetin 2000'li yıllarda uygulamaya koyduğu liberal ekonomi politikaları neticesinde şu anda Orta Doğu'daki en liberal ve rekabetçi ekonomilerden birisi haline gelmiştir. Fakat sanayi altyapısının yetersizliği ve ham madde eksikliği, petrol ve gıda maddelerinde ülkeyi, dışa bağımlı hale getirmiştir.

Dünya Bankası 2009 verilerine göre Ürdün'ün Gayri Safi Yurtiçi Hasılası yaklaşık 25 milyar Dolar, büyüme oranı ise % 2,3 olarak gerçekleşmiştir. GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde, hizmetler sektörünün ön planda olduğu gözlemlenmektedir. Hizmetlerin GSYİH içindeki payı % 66,1 iken, sanayinin payı % 30,4, tarım sektörünün payı ise % 3,4 olarak tahmin edilmektedir (CIA, 2009). Kişi başına düşen milli gelirin 5.730 Dolar (Dünya Bankası, 2009) olarak ölçüldüğü Ürdün'de, 2009 yılı enflasyon oranı % -0,7 (IMF, 2009) olarak hesaplanmıştır. Tahminlere göre 2009 yılı işsizlik oranı % 13'tür (IMF, 2009). Haziran 2010 tarihinde güncellenen Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Sıralaması'nda Ürdün 183 ülke arasında 111. sırada yer almaktadır.

IMF verilerine göre Ürdün'ün 2009 yılı ihracatı bir önceki yıla göre 1,5 milyar

Dolar düşerek 10,9 milyar Dolar, ithalatı ise bir önceki yıla göre 3 milyar Dolar azalarak 16,3 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Yine 2009 yılı verilerine göre, Ürdün yaklaşık 5 milyar Dolar dış ticaret açığı vermiş, dış ticaret hacmi de 27 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2010 yılı dış ticaret hacminin 29 milyar Dolar olması öngörülmektedir.

Ürdün'ün başlıca ihracat ürünleri mineral ve kimyasal gübreler, tedavi-koruma ilaçları, tabii kalsiyum fosfatlar, altın, azotlu mineral ve kimyasal gübreler, elektrik için izole tel ve kablodur. Ürdün'ün ihracatında, ITC 2009 yılı verilerine göre, ilk sırada % 20 payla Irak yer alırken daha öncelerde ilk sıralarda yer alan ABD'nin payının (% 14) son yıllarda azaldığı görülmektedir. Bu ülkeleri sırasıyla Hindistan (% 11), Suudi Arabistan (% 9), BAE (% 4) ve Suriye (% 4) izlemektedir. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Ürdün'ün ihracatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: ABD % 17,13, Irak % 17, Hindistan % 13,59, Suudi Arabistan % 10,56, Suriye % 4,18 ve BAE % 4,09.

Ülkenin ithal ettiği ürünlerin başında petrol yağları ve bitümenli minerallerden üretilen yağlar ile binek otomobilleri ve steyşın vagonlar gelmektedir. Bunun yanında, telefon ile ilgili elektrikli cihazlar, çelik, eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar, pirinç ve mısır ithal edilmektedir. Ürdün'ün ithalatında ilk sırada Suudi Arabistan (% 17) yer alıp, bu ülkeden gerçekleştirilen ithalat daha çok petrol ürünlerine dayanmaktadır. Suudi Arabistan'ı sırasıyla Çin, ABD, Almanya, Mısır, Güney Kore ve Japonya takip etmektedir. Türkiye 2009 yılında Ürdün pazarından % 3 pay alarak Ürdün'ün ithalatını gerçekleştirdiği ülkeler sıralamasında 10. sırada yer almıştır. CIA 2009 yılı verilerine göre ise Ürdün'ün ithalatında ülkelerin payı şu şekilde gerçekleşmiştir: Suudi Arabistan % 17,3, Çin % 10,95, ABD % 6,94, Almanya % 6,29 ve Mısır % 6,1.

2.15.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Türkiye-Ürdün ticari ilişkilerinin son zamanlarda gelişme eğiliminde olduğu söylenebilir. İki ülke arasındaki dış ticaret, Türkiye lehine bir seyir izlemekte olup 2010 yılında Türkiye'nin ihracatı 572 milyon Dolar, aynı yıl Türkiye'nin ithalatı ise 42 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 15 : Türkiye-Ürdün Dış Ticaret (Bin Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	288.648	28.321	260.327	316.969
2006	321.660	9.319	312.341	330.979
2007	389.305	11.597	377.708	400.902
2008	460.721	25.289	435.432	486.010
2009	455.284	20.354	434.930	475.638
2010*	572.271	42.752	529.519	615.023

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Türkiye'nin Ürdün'e gerçekleştirdiği ihracatta en yüksek paya sahip ürünler demir/çelik yarı mamuller, petrol ürünleri, tütün ve tütün mamulleri, ağaç ürün-

leri, kuru baklagiller, klimalar, demir-çelik inşaat aksamı, kağıtlar ve demir-çelik mamulleridir. Türkiye'nin Ürdün'den ithal ettiği başlıca ürünler ise fosforik asitler, klima ve vantilatörler, kimyasal gübreler, demir-çelik ve tekstil ürünleridir.

Ürdün'e yapılan ziyaretlerde Türk vatandaşlarına uygulanan vize prosedürü şu şekildedir: Diplomatik, Hususi, Hizmet ve Umuma Mahsus Pasaport hamili Türk vatandaşları, Ürdün'e yapacakları turizm amaçlı seyahatleri veya transit geçişlerinde, Ürdün'de toplam ikamet süresi, ilk geçiş tarihinden itibaren geçerli olacak şekilde, altı ay içerisinde 90 günü geçmemek kaydıyla vizeden muaftır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, Türkiye'ye Ürdün'den gelen yabancı ziyaretçi sayısı 2010 yılı Ocak-Ekim döneminde toplam 85.988 kişidir.

2.16. YEMEN CUMHURİYETİ

2.16.1. Ülkenin Genel Profili

Yemen Cumhuriyeti, 1900'lu yılların başına kadar Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan ve 1918 yılında bağımsızlığına kavuşan Kuzey Yemen ile 1967 yılına kadar İngiliz hakimiyeti altında kalan Güney Yemen'in birleşmesiyle 1990 yılında kurulmuştur. Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesi ile kurulan Yemen Devleti, anayasal cumhuriyet rejimini benimsemiştir. Arap yarımadasının güneybatısında yer alan Yemen'in kuzeyinde Suudi Arabistan, doğusunda Umman olmak üzere toplam 2 komşusu bulunmaktadır. Ülkenin batısı ve güneyinde ise Aden Körfezi ile Umman Denizi yer almaktadır. Başkenti Sana'a olan Yemen'in diğer önemli şehirleri arasında Taiz, Ibb ve Hodeida sayılabilir.

527.970 km^2'lik alana sahip olan Yemen dünyada yüz ölçümü bakımından en büyük 49. ülkedir. 288 km'si Umman, 1458 km'si Suudi Arabistan ile olmak üzere toplam sınır uzunluğu 1.746 km'dir. Yemen'in toplam sahil şeridi ise 1.906 km uzunluğundadır. Petrol, kaya tuzu, mermer, kömür, altın, kurşun, nikel ve bakır Yemen'in başlıca doğal kaynakları arasındadır. Yemen, iklim bölgesi bakımından sıcak kuşakta yer almaktadır. Ülkede yazlar sıcak, kışlar ise soğuk geçmektedir; batı kıyısı sıcak ve nemli, muson ikliminden etkilenen dağlık kesimler ılımandır. Yemen'in batısından doğusuna doğru gidildikçe çölleşme görülür ve buna paralel olarak ülkenin batısından doğusuna doğru gidildikçe iklim koşulları fark edilir derecede ağırlaşır. Su kaynakları göz önüne alındığında, dünyanın en fakir ülkeleri arasında olan Yemen'de kişi başı su tüketimi, yıllık minimum kullanılması gereken su miktarı olan 400 m^3'ün çok altındadır.

Dünya Bankası'nın Eylül 2010 tarihinde yayınladığı verilere göre 23.580.220'lik nüfusu ile dünyanın en kalabalık ilk 50 ülkesi içinde yer almaktadır. Nüfus yoğunluğu ise 44,6 kişi/km^2 olan Yemen'in toplam nüfusunun yaklaşık % 90'ı ülkenin batısında yaşamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre ülkenin nüfus artış hızı 2005-2009 yılları arasında yıllık % 2,9 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Yemen'in dünyada nüfus artış hızı en yüksek olan ülkeler arasında yer almasını sağlamıştır. Ülke nüfusunun büyük çoğunluğu Müslümanlığı benimsemiş olup, az sayıda

Hristiyanlık, Musevilik ve Hinduizm mensupları da bulunmaktadır. Nüfusun büyük kısmını Araplar oluşturmakla birlikte ülkede, Afro-Araplar, Avrupalılar ve Güney Asyalılar da mevcuttur.

2.16.2. Ekonomik Özellikler

Dünya Bankası'nın raporlarında Yemen'in cari fiyatlara göre 2005 yılında GSYİH'sinin 16,7 milyar Dolar civarında olduğu, 2009 yılında ise 26,3 milyar Dolar'a yaklaştığı görülmektedir. 2005-2009 yılları arasındaki periyotta, 2008 yılı haricinde sürekli bir artış kaydeden Yemen'in GSYİH'si, bu süre zarfında toplamda % 50'den fazla büyüme kaydetmiştir. Dünya Bankası'nın yayınlarına göre Yemen GSYİH'si reel olarak 2008 yılında % 3,6, 2009 yılında % 3,9 büyüme göstermiştir. Kişi başına düşen milli gelir ise, 2005-2009 yılları arasında GSYİH'ye paralel olarak kayda değer bir artış göstermiştir fakat, bu artış Yemen'i, Orta Doğu ve dünya ülkeleri arasında söz konusu kategoride son sıralarda yer almaktan kurtaramamıştır.

IMF tarafından Ekim 2010'da yayımlanan Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda Yemen'in 2005 ve 2009 (dahil) yılları arasında enflasyon oranı % 9,9, % 10,8, % 7,9, % 19 ve % 3,7 olarak gerçekleşmiştir. Yemen İstatistik Kurumu'nun çalışmaları incelendiğinde, ülkenin 2005 ve 2009 (dahil) yıllarında işsizlik oranlarının sırası ile % 16, % 15,7, % 15,3, % 15 ve % 14,6 oranlarında olduğu söylenebilir.

CIA World Factbook'tan edinilen bilgilere göre GSYİH'nin % 9'unu tarım, % 35'ini sanayi ve kalan % 56'lık dilimini hizmet sektörü oluşturmaktadır. İmalat sanayisi gelişmemiş olan Yemen'de çimento, boya, plastik, alüminyum, tekstil, un ve sigara fabrikaları başlıca sanayi kuruluşlarını oluşturmaktadır. Kahve üretiminde dünyada ilk sıralarda gelen ülkenin pamuk, darı, arpa, meyve ve sebze diğer önemli tarım ürünleridir. Yemen'in 2008 yılında dünyada meydana gelen ekonomik krizden fazla etkilenmediği tespit edilebilir ki bunun nedenleri arasında, Yemen'in gelişmiş bir ekonomiye sahip olmaması ve dünya ekonomisiyle tam olarak entegre olamaması gösterilebilir. IMF'nin hazırladığı Bölgesel Ekonomik Görünüm Belgesi'nde, Yemen'in 2008 yılında 10,2 milyar Dolar ihracat ve 11,7 milyar Dolar ithalat yaptığı görülebilir. 2009 yılında dünyadaki toplam dış ticaretin daralmasının paralelinde ise ülke, 7,1 milyar Dolar ihracat ve 10,1 milyar Dolar ithalat gerçekleştirmiştir.

Yemen'in ihracatının büyük bir kısmını 80'li yıllarda çıkarılmaya başlanan petrol ve doğal gaz oluşturmakla birlikte, ülkenin en büyük ihracat kalemlerinin ham petrol, fuel oil, gaz yağı, taze ve dondurulmuş balık, doğal gaz ve naftalin olduğu söylenebilir. Körfez ülkeleri ile karşılaştırıldığında Yemen'in sınırlı petrol rezervlerinin olduğu ve bu rezervlerin 20 yıl içinde tükeneceği öngörülmektedir. 2009 yılı itibarıyla Yemen'in kanıtlanmış petrol rezervleri yaklaşık 3 milyar varil, doğal gaz rezervi ise 400 milyon m^3'tür. Yemen Merkezi İstatistik Kurumu'nun 2010 yılında yayınladığı verilere göre Yemen'in en fazla ihracat yaptığı ülkeler Birleşik Arap Emirlikleri, Çin, Suudi Arabistan, ABD, İsviçre, Kuveyt, Türkiye ve Hollanda'dır.

Yemen, tarım ürünleri ve gıda maddeleri açısından ithalatçı ülke konumundadır. Yemen'in genel ithalatının yaklaşık % 25'ini gıda maddeleri oluşturmaktadır ve bu meyanda ticari açıdan, özellikle gıda sektöründe büyük bir potansiyel olduğu söylenebilir. Temel ihtiyaç maddesi olan buğdayın % 75'inin ithal edilmesi bizleri destekler niteliktedir. Yemen'in en çok ithalatını yaptığı ürünler sırasıyla petrol, makarnalık buğday, fuel oil, motorlu taşıtlar, pirinç, demir-çelik mamulleridir. Yemen Merkezi İstatistik Kurumu'nun 2010 yılında yayınladığı verilere göre en çok ithalat yapılan ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan, Tayland, Singapur, Güney Afrika, Birleşik Arap Emirlikleri, Japonya ve Suudi Arabistan'dır.

Birleşmiş Milletler'in yayımladığı İnsani Gelişmişlik Endeksi'ne göre Yemen düşük insani gelişmişlik gösteren ülkeler içindedir ve 169 ülke arasında 133. sırada bulunmaktadır. "Transparency International" tarafından açıklanan 2010 Yolsuzluk Algılaması Endeksi'nde Yemen 10 tam puan üzerinde 2,2 almıştır; bu skor ile 178 ülke arasında 146. sırada bulunmaktadır. "The Heritage Foundation"ın hazırladığı Ekonomik Serbesti Endeksi'nde Yemen, 100 tam puan üzerinden 54,4 puan almış ve 179 ülke arasından 121. olmuştur. Yemen Dünya Bankası'nın yayınladığı "Doing Business 2011" adlı raporda İş Yapma Kolaylığı sıralamasında 183 ülkenin arasında 105. sırada yer almıştır.

2.16.3. Türkiye ile Ticari İlişkiler

Yemen ve Türkiye ticaretinin en dikkat çeken yönü ticari ilişkinin tamamen tek taraflı olmasıdır. 2010 yılında, Türkiye'den Yemen'e yapılan ihracat tutarı 330 milyon Dolar civarında iken Yemen'den yapılan ithalat 1 milyon Dolar civarındadır. Bunun yanında Türk müteahhitlik firmaları Yemen'de önemli projeler üstlenmektedir. İkili ticaret rakamları, Dolar cinsinden aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 16 : Türkiye-Yemen Dış Ticaret (Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2005	197.193.110	3.085.224	194.107.886	200.278.334
2006	197.868.851	439.259	197.429.592	198.308.110
2007	274.289.307	458.155	273.831.152	274.747.462
2008	353.604.588	702.533	352.902.055	354.307.121
2009	379.496.080	310.158	379.185.922	379.806.238
2010*	329.429.003	1.044.386	328.384.617	330.473.389

Kaynak: DTM. (*) TÜİK Geçici veriler.

Tekstil, demir-çelik, otobüs, çimento, oto lastik ve aksamları, gıda ürünleri, tarım aletleri, cam mamulleri, elektrikli cihazlar, halı, çeşitli kimyasal ürünler ve torna tezgahları Yemen'e Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler arasında yer almaktadır. Yemen ise Türkiye'ye ham ve yarı işlenmiş hayvan derileri ile deniz mahsulleri ihraç etmektedir.

İki ülke arasında mevcut olan vize uygulama prosedürüne göre, Umuma Mahsus Pasaport hamilleri vizeye tabi olmakla birlikte, Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport hamilleri, anılan ülkeye yapacakları seyahatlerinde vizeden muaftır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan alınan verilere göre, Yemen'den 2010 yılı Ocak-Ekim ayları arasında Türkiye'ye 5.455 yabancı ziyaretçi gelmiştir.

Tablo 17: Orta Doğu Ülkelerinin Uluslararası Organizasyonlara Üyelikleri

	CoE	D-8	ECO	EU	G20	INTERPOL	NAM	NATO	OECD	UN	WB	WCO	WTO	TOPLAM
BAE						*	*			*	*	*	*	6
Bahreyn						*	*			*	*	*	*	6
Filistin							*							1
Irak						*				*	*	*		4
İran		*	*			*	*			*	*	*		7
İsrail	G					*			*	*	*	*	*	6
Katar						*	*			*	*	*	*	6
Kuveyt						*	*			*	*	*	*	6
Lübnan						*	*			*	*	*		5
Mısır		*				*	*			*	*	*	*	7
Suudi Arabistan					*	*	*			*		*	*	6
Suriye						*	*			*	*	*		5
Türkiye	*	*	*	Aday	*	*		*	*	*	*	*	*	12
Umman						*	*			*	*	*	*	6
Ürdün						*	*			*	*	*	*	6
Yemen						*	*			*	*	*		5
TOPLAM	1	3	2	1	2	15	13	1	2	15	14	15	10	

G: Gözlemci

Tablo 18 : Orta Doğu Ülkelerinin Bölgesel Ölçekli Organizasyonlara Üyelikleri

	AFESD	AMF	Arap Birliği	CAEU	CICA	ISDB	OAPEC	OIC	OPEC	PGCC	TOPLAM
BAE	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	10
Bahreyn	*	*	*				*	*		*	6
Filistin	*	*	*	*	*			*			6
Irak	*	*	*	*	*		*	*			7
İran					*	*		*	*		4
İsrail					*						1
Katar	*	*	*		G		*	*	*	*	7
Kuveyt	*	*	*	*		*	*	*	*	*	9
Lübnan	*	*	*					*			4
Mısır	*	*	*	*	*	*	*	*	*		9
Suudi Arabistan	*	*	*			*	*	*	*	*	8
Suriye	*	*	*	*			*	*			6
Türkiye			DG		*	*		*			3
Umman	*	*	*					*		*	5
Ürdün	*	*	*	*	*			*			6
Yemen	*	*	*	*				*			5
TOPLAM	13	13	13	8	8	6	8	15	6	6	

G: Gözlemci , DG: Daimi Gözlemci

3. ORTA DOĞU'YA SEKTÖREL BAKIŞ

3.1. ORTA DOĞU'DA SANAYİ SEKTÖRÜ

Uluslararası Para Fonu (IMF), Orta Doğu ekonomilerinin gelecek iki yılda 2009 yılına göre yaklaşık iki kat daha fazla büyüyeceğini, ancak ekonomilerini çeşitlendirmek ve istihdam yaratmak için daha fazla çaba göstermeleri gerektiğini Ekim 2010 Orta Doğu Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu'nda belirtmiştir. Yine aynı raporda Orta Doğu'nun, yüksek petrol fiyatları ve hükümetlerin küresel krizin etkilerini azaltmak için hazırladığı politikalardan ötürü, güçlü bir büyüme imkânına sahip olan, özellikle genç nüfusa ve kronik işsizliğe sahip Mısır, Ürdün ve Suriye gibi ülkelerde özel sektörün istihdam yaratmasına destek olunması gerektiği belirtilmektedir. Bölgedeki gelirleri daha çok turizm, ticaret ve işçi dövizlerine bağlı olan petrol ithalatçısı yoksul ülkelerin, bu yıl % 5 büyüyeceği tahmin edilmektedir. Yine bu raporda, bu ülkelerin, mevcut işsizler ve işgücüne katılanlarla yeterli istihdamı sağlamak için gelecek 10 yılda her sene en az % 6,5 büyümesi gerektiğine dikkat çekilmektedir.

Orta Doğu ülkelerinin sanayisi genel olarak petrol ve petrol ürünlerine dayalı olmakla birlikte, ekonomilerinin petrole bağımlılığını azaltmak amacıyla diğer imalat sanayilerini geliştirmek için çaba harcamaktadırlar. 2008-2009 yıllarında Orta Doğu ülkelerinden Suudi Arabistan'ın sanayisinin GSYİH içindeki payı mevcut verilerle en yüksek iken, CIA'den alınan 2009 ve 2010 verilerine göre, Orta Doğu ülkeleri içerisinde sanayisinin GSYİH içindeki payı en fazla olan ülke % 68,4 ve % 78,8'lik oranla Katar olmuştur. 2010 yılı CIA verilerine göre Türkiye ise % 25,7 ile hem Orta Doğu ülkeleri arasında sonlarda yer almakta hem de % 30,8 olan dünya ortalamasının altında kalmaktadır. Yine bu verilere göre Katar dışında Irak, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn'in de sanayilerinin GSYİH içerisindeki payının % 50'den fazla olduğu göze çarpmaktadır. Orta Doğu genel olarak düşünüldüğünde, sanayi sektörünün GSYİH içerisindeki payı 1980-2007 döneminde oldukça yükselmiştir[3]. 2010 yılı dünya ortalaması ise % 30,8 olarak tespit edilmiştir.

[3] http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009616_harun3f5z.pdf, Erişim Tarihi: 29 Eylül 2010

Tablo 19: Orta Doğu Ülkelerinde Sanayi Sektörünün GSYİH Payı (%)

Ülkeler	2008	2009	2010
Katar	-	68,4	78,8
Irak	-	62,8	63,0
S. Arabistan	70	59,1	61,9
Bahreyn	-	57,0	56,6
Umman	-	48,6	48,2
BAE	-	48,5	51,5
Kuveyt	-	48,2	48,1
İran	-	45,2	45,9
Yemen	-	39,1	38,8
İsrail	-	32,0	32,6
Mısır	38	37,6	37,9
Ürdün	34	29,9	30,3
Suriye	35	26,5	26,8
Türkiye	28	25,6	25,7
Lübnan	21	16,7	15.9
Filistin	14	-	-
Dünya Ortalaması	-	30,6	30,8

CIA'den alınan, 2009 yılı verilerine göre endüstriyel üretimdeki artış oranı en yüksek olan ülke % 29,3'le Katar'dır. Katar, bu oranla dünyada da ilk sıradadır. Türkiye ise 2009 yılında endüstriyel üretimindeki % 11,8 azalma ile Orta Doğu ülkeleri arasında son sırada yer almaktadır. Orta Doğu ülkelerinden Yemen, 2009 yılı endüstriyel üretim artış sıralamasında 17., Mısır 22., İran 31., Umman 36., Irak 40. ve Ürdün 46. sırada yer almaktadır. Dünya ortalaması 2009 yılı için % -2,7 olarak tespit edilmiştir (Tablo 20).

Tablo 20: Orta Doğu Ülkelerinin Endüstriyel Üretim Verileri

Ülkeler	Sanayi Sektörünün İşgücündeki Payı(%) 2009	Endüstriyel Üretim Artış Oranı(%) 2009[4]	Endüstriyel Üretim Artış Sıralaması(Dünyada) 2009
Katar	-	29,3	1
Yemen	-	5,8	17
Mısır	17,0	5,1	22
İran	31,0	4,0	31
Umman	-	3,5	36
Irak	18,7	3,1	40
Ürdün	20,0	3,0	46
Lübnan	-	0,7	67
Suriye	16 (2008)	-0,6	74
Bahreyn	79 (1997)	-1,2	79
İsrail	16	-1,5	82
S. Arabistan	21,4 (2004)	-3,0	98
BAE	15 (2000)	-5,6	118
Kuveyt	-	-7,0	123
Türkiye	24,7 (2005)	-11,8	148
Filistin	-	-	-
Dünya Ortalaması	22,1 (2007)	-2,7	-

Kaynak: CIA, 2009

4 2009 rakamları tahminidir.

2009 yılı endüstriyel üretim artış oranlarına göre en yüksek artış oranına Katar sahipken, onu Yemen ve Mısır izlemektedir. İran, Umman ve Irak yaklaşık artış oranlarına sahipken, Suriye, Bahreyn, İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Türkiye'nin artış oranı negatiftir. Bu negatif görünüm çerçevesi 2008 yılında ortaya çıkan küresel krizle başlamakta olup, krizde ortaya çıkan daralma sürecinden toparlanma sürecine geçişin 2011 yılında tamamlanacağı tahmin edilmektedir.

Sanayi Alanında Ön Plana Çıkan Orta Doğu Ülkelerinin Özellikleri[5]

Bahreyn: Bahreyn ekonomisinin petrole olan bağımlılığını azaltmak amacıyla son zamanlarda diğer sektörlere ilişkin yaptığı yatırımlar dikkat çekmektedir. İmalat sanayi, yatırım yapılan bu sektörlerden en hızlı büyüme kaydeden olarak bilinmektedir. İmalat sanayinin genel ekonomi kapsamında GSYİH içindeki payının % 10,8'den (2004) % 15,3'e (2007) yükselmesi, bu büyümenin kanıtı olarak düşünülebilir. İmalat sanayi içindeki alt sektörlere bakıldığında, alüminyum endüstrisi (% 25,6), metal sanayi (% 14), inşaat malzemeleri (% 11,1), gıda endüstrisi (% 7,6) ve petrol-dışı kimya endüstrisi (% 3,1) ülkede en çok üretim yapan sektörlerdir. Oranlara bakıldığında, imalat sanayi içinde alüminyum endüstrisinin ön planda olduğu görülmektedir. Bahreyn'de sanayinin temelini oluşturduğu belirtilen en önemli kuruluş, Bahreyn Alüminyum Şirketi'dir. Şirket alüminyum işleme tesisi sıfatıyla 2008 yılında gerçekleştirdiği 871.000 tonluk üretim ile dünyanın önde gelen alüminyum işleme tesisleri arasında yer almaktadır. Bunun dışında, tersaneler, ülkede önemli imalat sanayi sektörlerinden sayılmaktadır. Bahreyn, yabancı sermeye çekme politikalarını uygulama ve yerli şirketleri imalat sanayinde üretim yapmaya teşvik etme amacıyla, denizin doldurulması ile yaklaşık 2,5 milyon m2'lik alana sahip olan Bahreyn Uluslararası Yatırım Parkı'nı (Bahrain International Investment Park-BIIP) kurmuştur. Bu parkın, Türk yatırımcıları da çekmesi beklenmektedir.

Birleşik Arap Emirlikleri: Ülkede imalat sanayinin temeli, hidrokarbon sektörüne dayanmaktadır. Son dönemlerde gelişme kaydeden diğer alt sektörler ise, alüminyum, kimyasal maddeler, ev aletleri, kağıt, gıda, giyim ve yedek parça üretimi olmuştur. Özellikle alüminyum üretiminin, Dubai hükümetinin sanayide uyguladığı destek politikalarından hareketle sektördeki üretimin çoğunu üstlenmesiyle birlikte, son 20 yılda diğer sektörlerden sıyrılarak ön plana çıktığı söylenebilir. Hatta, hükümetin bu üretimi, ülkeyi dünyanın ilk 10 alüminyum üreticisi arasına sokmayı sağlamıştır. Ülkede yer alan sanayi sektörü, son dönemlerde ciddi istihdam olanakları yaratmıştır.

Filistin: Sanayi sektörü, ülkede en verimsiz sektör olarak kabul edilmekte olup, ülkenin sahip olduğu farklı ticaret prosedürleri ve lisans kısıtlamaları, yatırımcıların önünde temel engel olarak sayılabilirler. Sektör üzerinde gerçekleştirilen mevcut sanayi politikaları ve uygulamalar, imalat sanayinin GSYİH'deki payının hiçbir dönem % 21 düzeyinin üstüne çıkmasını sağlayamamıştır. Buna rağmen, hâlihazırda

5 Bu bölümün hazırlanmasında İGEME Ülke Masaları verilerinden yararlanılmıştır.

üretimine devam eden ve imalat sanayinde ön plana çıkan sektörler, madeni ürünler, gıda işleme, tekstil, giyim ve dericilik sektörleridir.

Irak: Irak sanayisi genel itibarıyla petrol ve doğal gaza dayalı bir ekonomi bünyesinde üretim yaptığı halde, sektörde olması gereken üretim kapasitesini gerçekleştirememiş ve küresel üretim pazarında pek yer edinememiştir. 1950'li yıllardan itibaren bu sektörde faaliyet gösteren ülke, süreç içerisinde sektörü geliştirmek adına 1990'lı yıllara kadar teşvik sistemine dayalı devletçi politikalar üretmiş ve sektörün kendini idame ettireceği bir seviyeye ulaşmasını sağlamıştır. Ancak bu devlet politikaları, küreselleşen dünyaya ayak uyduracak nitelikte olmadığından ve ülkenin var olan küresel ekonomiye entegre olamamasından kaynaklı günümüzde kısır döngüye girmiştir. Bu sorunsalın giderilmesi adına ülkede 2007 yılında bir teşvik kanunu (Irak Yatırım Teşvik Kanunu) yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, 250.000 Dolar üzerindeki tutarlarda yapılan petrol, bankacılık ve sigortacılık dışındaki tüm konulardaki yatırımları içerecek şekilde düzenlenmiştir. Yasa kapsamında yatırımcının korunması adına düzenlenen haklar ise, yabancı işçi çalıştırılması, makine parkı, sabit sermayesi ve sahip olunan taşınmaz varlıkların koruma altına alınması gibi hususları içermektedir. Bununla birlikte yakın zamanda, inşaat, petrokimya, tekstil, kauçuk, mühendislik, demir çelik ve madenler gibi birçok sektörde faaliyet gösteren fabrikaların modernizasyonu kapsamında devlet eliyle uygulamalar yapılmaktadır. Son yıllarda sanayi sektörü adına yapılan bu gelişmelerin, geçmişten gelen hantal yapıyı kırdığı ve Irak'ın küresel pazara dahil olma amacı taşıdığının göstergeleri sayılabilir. Ancak, yatırımcıların ülkedeki güvenlik durumunun belirsizliği, insan sermayesinin yetersizliği ve işgücünün etnik yapı esas alınarak belirlendiği bir anlayış çerçevesinde ele alınan sanayi sektörünün, uygulanan devlet politikalarına rağmen olması gereken atağı gerçekleştiremediği söylenebilir.

İran: Ülke, petrole dayalı ekonominin kırılması adına sanayi sektöründeki üretimlerin çeşitlendirilmesine yönelik uygulamalar gerçekleştirmektedir. Uygulamaların çoğu, ithal ikameci politikalar çerçevesinde ülkenin çeşitli yerlerinde üretim tesisleri açılmasını öngörmektedir. Ancak, üretim teknolojilerinin, makine ve ekipmanların eski oluşu, firmalarda bir şekilde devlet mülkiyeti bulunması ve ülkede bulunan iç rekabetin düşük olması üretim kalitesini düşürmektedir. Başarısız özelleştirme uygulamaları dolayısıyla petrol dışındaki sanayi sektörlerine yeterli düzeyde sermaye aktarılamamış ve sonuç olarak petrol dışındaki sektörler, olması gereken düzeyde gelişememişlerdir. Bu sebeple ülkenin temel sektörü halen petrol olmakla birlikte, ön plana çıkan diğer sanayi dallarının, petrokimya, çelik, gıda işleme, makine, kimya, halıcılık ve mücevherat olduğu söylenebilir. İran, 11 petrokimya kompleksine sahip olmakla birlikte bu kompleksler, Basra Körfezi petrokimya üretiminin % 13'ünü gerçekleştirmektedir. Petrol ve petrokimya üretimine ek olarak, çelik üretiminde de öne çıkan İran, İslam ülkeleri arasında Türkiye'den sonra 2. sırada yer almaktadır. Bunlar dışında İran son dönemlerde otomotiv sektöründe de ilgi çekmeye başlamıştır. Sanayi sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların ço-

ğunluğu Tahran bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, İran'da Pars Özel Ekonomik Enerji Bölgesi yer almakta olup bu bölge, özellikle petrokimya alanında önemli projeler uygulayarak sektörün son yıllarda hızlı bir büyüme göstermesini sağlamıştır. Yalnız, Pars Özel Ekonomik Bölgesi'nin daha da geliştirilmesi gerektiği ve bu amaçla da ülkenin dış yatırımcıları teşvik etmesi anlamında devlet politikaları geliştirmesi gerektiği söylenebilir.

İsrail: İsrail'in sanayi sektöründe teknoloji-yoğun endüstrilere yönelmesiyle birlikte 90'lı yıllardan sonra tekstil, ayakkabı, ahşap ve kağıt gibi geleneksel sektörler, var olan koruyucu engellerin de kalkmasıyla birlikte rekabete yenik düşmüştür. Ülke geliştirdiği sanayi altyapısı ile güçlendirdiği ARGE kapasitesini küresel dünyada duyurmuş ve birçok yabancı yatırımcının ilgisini çekmeyi başarmıştır. Özellikle yazılım alanında rekabet gücü yüksek olan ülkede, veri tabanı yönetimi yazılımları, eğitim yazılımları, internet yazılımları, anti-virüs koruma ve güvenlik sistemleri gibi alanlar ön plana çıkmaktadır. İsrail, fiber-optik ve elektro-optik kontrol sistemlerinde, ısıya duyarlı görüntüleme sistemlerinde, medikal cihaz üretiminde, gece-görüş sistemlerinde ve otomatik imalat sistemlerinde, dünyada en çok söz sahibi olan ülkedir. ARGE kapasitesinin bu denli gelişmesinin temelinde devlet destekleri yer almakta olup hükümet, ARGE harcamalarını % 30-66 arasında değişen oranlarda sübvanse etmektedir. İsrail, ARGE çalışmaları kapsamında geliştirdiği ve dünyada sahip olduğu % 2,5'luk pay ile biyoteknoloji sektöründe de ön plana çıkmaktadır. Sektörle ilişkin olarak hücre, gen terapisi, bağışıklık sistemi, farmakolojik ekipmanlar, kimyasal tedavide kullanılan ilaçlar üretilmektedir. Ülke aynı zamanda, dünyada kişi başına düşen en fazla biyoteknoloji patentine sahip 4. ülkedir. İsrail, ARGE ve sanayi işbirliği ile tarım sektöründe de teknolojik gelişmeler kaydetmiş ve gübre, kimyasallar, sulama, tohumculuk, veteriner ilaçları ve yem katkı maddeleri konularında ileri teknoloji çözümleri sunarak, dünyaya tarımsal teknoloji ihraç etmeyi başarmıştır. Son olarak, telekomünikasyon alanında da İsrail'in geliştirdiği ARGE altyapısı ile yenilikçi uygulamalar yaptığı ve sahip olduğu gelişmiş teknoloji ile Orta Doğu ve dünya pazarında söz sahibi olduğu söylenebilir.

Katar: Ülke sanayi sektörünün geliştirilmesi adına, Katar'ın doğal gaza dayalı sanayileşme programını başlatmış olup bu çerçevede, doğal gazdan elde ettiği döviz rezervlerini zengin doğal gaz kaynaklarını girdi olarak kullanacak projelere aktarmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, doğal gaz sıvılaştırma (LNG) ve doğal gazdan petrol ürünleri üretimi sanayileşme programının temelini oluşturmaktadır. Sadece LNG sektöründe Katar'a çekilen yabancı sermaye miktarının 70 milyar Dolar'ı aşması, programın ne denli başarı sağladığının göstergesi olarak kabul edilebilir. Bunun dışında, ülkenin zengin doğal gaz kaynakları petrokimya sanayisinin de kurulmasına temel olmuş ve yıllık ortalama 8,5 milyon ton petrokimya ürünü ihracatıyla ülkenin, bu sektörde hızlı bir gelişme kaydettiği söylenebilir. Katar hükümeti, sanayi ve enerji sektöründe uyguladığı politikalara devam etmekte olup, enerji kaynakları üretimi ve imalat sanayi kolları için 2007-2011 yılları arasında 75

milyar Dolarlık, toplamda da 150 milyar Dolarlık yatırım planladığı bilinmektedir.

Kuveyt: Kuveyt sanayi üretimi içerisinde önemli yer tutan sektörlerden biri, gübre, etilen, polipropilen vb. petrokimya ürünlerinin dahil olduğu kimya sektörüdür. Petrol ve petrokimya dışında tarım, gıda işleme, kimya, plastik, tekstil, mobilya, metal ürünler ve çeşitli inşaat malzemeleri üretimi de ülkede yapılmaktadır. Kuveyt için sanayi sektöründe önemli olan alanlardan bir diğeri de desalinasyon sistemleri ile tatlı su üretimidir. Deniz suyundan tatlı su elde etmek için hâlihazırda beş tesis mevcut olup, toplam kapasiteleri günde 1,19 milyon m^3'tür. Sektörün büyük kısmı devlet eliyle sübvanse edilmekte olup mevcut sistem ile ülkede yer alan problemlerden biri olan içme suyu sıkıntısının çözülmesi hedeflenmektedir.

Lübnan: Orta Doğu'daki diğer ülkelerin aksine Lübnan, sanayi sektörünün geliştirilmesine önem vermemiş, bunun yerine sanayi ve tüketim mallarının ithalatına ağırlık vermiştir. Genel rakamlara bakıldığında imalat sektörünün nominal GSYİH'ye katkısının yaklaşık % 12 olduğu ve nüfusun yaklaşık % 3'ünün bu sektörde istihdam edildiği görülebilir. Mevcut işletmelerin çoğu küçük olmakla birlikte faaliyet gösteren işletmelerin % 96'sında 10'dan az işçi çalışmaktadır. Gıda imalatı görece olarak yarattığı istihdam olanakları ve firma sayısı açısından sektörde, en büyük paya sahip üretim alanıdır. Sanayi sektörüne yapılan yeni yatırımlar ise kimyasal maddeler ve inşaat malzemeleri olarak gösterilmektedir.

Mısır: Ülkede sanayi sektörü, madencilik ile birlikte % 27 oranında bir milli gelir payına sahipken, sanayi işgücü, toplam işgücünün % 25'ini oluşturmaktadır. Sektörde bulunan firmaların çoğu KOBİ niteliğindedir. Sanayi kuruluşlarının başında gıda maddesi, meşrubat ve sigara üretimiyle ilgili kuruluşlar gelmekte olup sektörde ikinci sırada, tekstil ve deri fabrikalarıyla konfeksiyon atölyeleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra demir çelik, inşaat, elektrik donanımı, bazı mekanik aletler üretimi, madeni ve toprak eşya üretimi, kimya, mobilya, kâğıt, ilaç, plastik sektörleriyle ilgili sanayi kuruluşları da bulunmaktadır. Yalnız, firmaların sermaye birikiminin yetersiz olması ve yeni teknolojik gelişmelere ayak uyduramamaları, sanayi sektörünün dış pazarlarda rekabet edecek boyutlara ulaşmasında temel engellerdir. Bu sorunun çözülmesi amacıyla 90'lı yılların başında sanayinin büyümesi adına reform programı hazırlanmıştır. Bu program kapsamında uygulanan özelleştirmeler, ülkenin yerel üretimine ciddi oranda (% 74) katkı sağlamıştır. Yalnız, şeker, pamuk ipliği, alüminyum, fosfatlı gübreler, araç lastiği üretiminde kamunun payının halen yüksek olduğu söylenebilir. Bunun dışında Mısır, reform programının devamı niteliğinde sayılabilecek fakat daha kapsamlı programlar hazırlamaya 2000'li yılların başında da devam etmiştir. Temel amacın sektörde rekabetçi bir konuma gelme olduğu bu çalışmalara dış ülkelerden de destek alınmıştır. Mısır, AB'nin de yardımıyla, "Sanayinin Modernizasyonu Programı"nı başlatmış olup bu kapsamda, yabancı yatırımların teşvik edilmesini, KOBİ'lerdeki insan sermayesinin geliştirilerek rekabet edecek kabiliyetlerinin artırılmasını ve özelleştirme progra-

mının yaygınlaştırılmasını hedeflemiştir. Bu programın da etkisiyle imalat sanayi üretim değerleri, 2003-2004 döneminde bir önceki döneme göre % 3,4'lük artış göstermiştir. Toplam imalat sanayindeki büyüme % 4,7 düzeyinde gerçekleşirken, büyüme hızının en düşük olduğu alan ise madencilik olmuştur. Mısır'ın başlıca madenleri demir, fosfat, manganez, çinko ve altın cevheri olup, az miktar da olsa petrol üretimi gerçekleştirilmektedir. Bunun dışında ülke, bölgenin en büyük ilaç sektörüne sahipken, ham madde açısından ithalata bağımlıdır. Gıda sektörü ise, ülkede ilk gelişen sanayi dalı olarak Mısır için önemli ekonomik sektörlerden biri durumundadır. Gıda işleme sanayinde özellikle yabancı yatırımlar yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte ülkede, montaja dayalı otomotiv sektörü, ekonomik açıdan dikkate değer bir yere sahiptir.

Suriye: Ülke sanayisi petrol, tekstil, çimento, gıda işleme, içecek, gübre, tütün ve fosfat gibi alt sektörlerden oluşmaktadır. 2000'li yıllarda devlet eliyle yapılan reformlar ve teşviklerle birlikte, sektörde birçok firmanın faaliyette bulunması desteklenmiştir. 2008 yılında sanayi üretiminin % 2,3 oranında arttığı tahmin edilmektedir. Yapılan bu reformlara rağmen petrol, elektrik, bankacılık ve kimyasallar gibi stratejik öneme sahip sektörlerin denetiminin devlet kuruluşlarının elinde olması nedeniyle, sektördeki gelişim istenen boyutta değildir. Bununla birlikte tekstil, eczacılık ve gıda işleme gibi farklı sektörler de faaliyet göstermektedir.

Suudi Arabistan: Diğer Orta Doğu ülkeleri gibi petrole olan bağımlılığını azaltmak amacıyla, ülke ekonomisini çeşitlendirme çalışmalarına ağırlık veren Suudi Arabistan, sanayi altyapısını güçlendirme yolunda yeni istihdam olanakları yaratmayı da planlamaktadır. Sektör içinde geçmişten beri devlet egemenliğindeki ağır sanayi oldukça gelişmiş, ayrıca pek çok küçük ölçekli özel işletme kurulmuştur. Sanayi alanında rekabet gücü yüksek olan başlıca sektörler, petrokimyasallar, kimyasallar ve plastiktir. Bununla birlikte, temel kimyasallar, polimer, ara mamul, gübre ve metal üretimleri de gerçekleştirilmektedir. Ülke, dünyanın en büyük petrokimya şirketlerine ve Orta Doğu'nun en büyük çelik üreten firmalarına sahiptir. Devlet politikası olarak, rekabet gücü yüksek alanlarda yapılacak yatırımlara öncelik verilmesi kaydıyla, yabancı yatırımlar teşvik edilmektedir. Son olarak, otomotiv, dayanıklı ev eşyaları ve paketleme malzemeleri gibi alanlarda yatırımların oluşturulmasının planlandığı söylenebilir.

Türkiye: 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçmişinden kalan büyük sermaye birikimleri olmadığından, ülkede imalat sanayinin gelişmesi uzun ve zahmetli bir süreç olmuştur. Bu zor ve zahmetli sürece rağmen Türkiye bazı imalat sanayi kollarında dünya üretiminde üst sıralarda yerleşmiştir. Bu sanayi kolları şunlardır:

Altın ve Mücevherat Sanayi: İMMİB raporlarında Türkiye'nin, yıllık 400 ton altın ve 200 ton gümüşü işleme kapasitesine sahip olduğu belirtilmektedir. Fakat, bu sektörde mevcut kapasitenin hepsi kullanılmamaktadır. Ülkede her sene yaklaşık

250-300 ton altın mücevherat üretilmekte ve bu üretim miktarı ile ülke, dünyada ilk beşte yer almaktadır. Tunus, Cezayir, Fas bu sektörde Türkiye'nin en büyük pazarlarıdır.

Beyaz Eşya Sanayi: Çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, buzdolabı, fırının 4 ana ürünü oluşturduğu sektörde, Türkiye'nin yıllık üretim miktarı 25 milyon adedi geçmektedir. Bu üretim kapasitesi ile Türkiye, Avrupa'nın 2. büyük üretim merkezi konumundadır. 2008 yılında sektörün toplam ihracatı 3,4 milyar Dolar'ı bulmuştur ve AB pazarının yaklaşık % 15'i Türk malı ürünlerden oluşmaktadır. İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya, Türkiye'nin önemli pazarları arasındadır.

Cam Sanayi: Ülkede cam sektörünün temeli 1935 yılında Paşabahçe fabrikası ile atılmıştır. 2008 yılında ülke 1 milyar Dolar civarında ihracat gerçekleştirilmiştir. Ülke, üretim kapasitesi bakımından dünyada 13. sırada yer almaktadır.

Demir-Çelik Sanayi: Türkiye, demir-çelik sanayinde dünyada üst sıralarda bulunmaktadır. 2007 yılında 26 milyon tona yaklaşan ham çelik üretimi ile Türkiye bu kategoride dünyada 11. sırada yer almaktadır. Türkiye'nin üretimindeki artışın dünya üretimindeki artıştan fazla olduğu göz önüne alınırsa ilerleyen yıllarda Türkiye'nin daha üst sıralara çıkması muhtemeldir.

Gemi İnşa Sanayi: Türkiye' de tersanelerin sayısı son yıllarda artış göstermektedir. Türkiye aldığı gemi ve yat siparişiyle dünyada 2006 yılında 8. sırada, 2007 yılında ise 6. sıradadır.

Hazır Giyim Sanayi: Hazır giyim sektörü, üretim ve istihdamdaki büyük payıyla yıllardan beri ülke ekonomisinin önde gelen sektörlerinden birisidir. Uzak Doğu ülkeleri ile sürekli rekabet halinde olan Türk hazır giyim sektörü dünyanın ilk 5 hazır giyim ihracatçısı içerisindedir.

İnşaat Malzemeleri Sanayi: Türkiye, inşaat malzemelerinin üretimi ve ihracatı açısından dünyanın sayılı ülkeleri arasındadır. Çimento, inşaat demiri, demir-çelik inşaat aksamı, plastik ve alüminyum inşaat malzemeleri, seramik, cam, boya, mermer, kablolar, elektrik malzemeleri ve ısıtma-soğutma cihazları, vb. ürünlerde ülkenin yüksek üretimi iç talebi karşılamakta olup; dünya pazarlarında da kalitesi ile avantaj elde etmektedir. Özellikle çimento sektöründe 2008 yılındaki 1,1 milyar Dolarlık ihracatı ile Türkiye, çimento ihracatında dünyada 1. ülke olmuştur. Türk çimento sektörü 2009 yılında ise 1,2 milyar Dolar değerinde ihracat gerçekleştirmiştir.

Otomotiv Sanayi: Otomotiv ana ve yan sanayi, Türkiye imalat sanayinin en önemli sektörlerinden biridir; hatta son yıllarda Türkiye'nin ihracatında hep en üstlerde yer almıştır. Ülke, Avrupa'daki en büyük otobüs üreticisi ve ikinci en büyük hafif ticari araç üreticisidir.

Umman: Umman'ın imalat sanayisinin gelişimi küçük ölçekli ve genellikle aile şirketlerine dayanmaktadır. Büyük ölçekli yatırımlar 1990'lı yılların başında ülkede doğal gaz rezervlerinin keşfi ile yapılmaya başlanmıştır. Umman'da ekonominin çeşitlendirilmesi ve petrol dışı sanayinin güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar yapılmaktadır. Ülkede sanayi faaliyetlerinin 7 bölgede yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlar

Rusayl, Sohar, Raysut, Sur, Nizwa, Buraimi ve Al Mazunah bölgeleridir. Bu bölgelerde çeşitli kimyasallar, yapı malzemeleri, kablolar, bazı elektrik malzemeleri, gıda maddeleri, tekstil ve hazır giyim ürünleri, mermer, mobilya, kağıt, içecekler, diş macunu, cam, çelik çubuklar, motor yağı ve deri üretimi yapılmaktadır. Çimento sektörü Umman'ın imalat sanayindeki en önemli unsurlarından biridir. Maskat ve Salalah'ta bulunan 2 fabrikada yapılan üretim yıllık 2 milyon tonu bulmaktadır.

Ürdün: Ürdün imalat sanayisi, ülkede iç piyasanın darlığı, ithal mallara uygulanan düşük vergiler münasebetiyle yeterince gelişmemiştir. Ülkenin mevcut imalat sanayisi; çimento, kimya, çelik, metal, gübre, tekstil ve yem sanayisinden oluşmaktadır. Çimento ve gübre gibi ekonomi için önem arz eden ağır sanayiler ülkede devlet eliyle yürütülmektedir. Ürdün'de son yıllarda ilaç sanayisi dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Ülke için yeni olan bu sektör, ihracatta önemli bir yer tutmaktadır. Ülkede girişimciler genellikle gıda, tekstil ve inşaat malzemeleri gibi faaliyetlere yönelmişlerdir. Ürdün'ün nitelikli sanayi bölgeleri faaliyete geçmiş ve Ürdün'ün hafif sanayi üretiminde ve ihracatında önemli bir artışa yardımcı olmuştur.

Yemen: Yemen denince akla ilk olarak meşhur kahvesi gelmektedir. Ülke kahve üretimi ve işlemesi bakımından dünyada ilk sıralarda yer almaktadır ve kahve dışındaki hiçbir sektörde bu ölçüde ön planda değildir. Başlıca imalat sanayi kolları çimento, boya, metal ve pamuk ürünleridir[6]. İmalat sektörü, Yemen GSYİH'sinin yaklaşık % 10'nu oluşturmaktadır. Ham maddede dışa bağımlılık ve finansman eksikliği ülke imalatının gelişmesinin önündeki en önemli bariyerler olarak gösterilebilirler. Yemen'de faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının % 95'i küçük, % 4'ü orta, % 1'i büyük ölçeklidir. Küçük ölçekli firmalar 1 ile 4 kişi arasında, orta ölçekli firmalar 5 ile 9 kişi arasında, büyük ölçekli firmalar ise 10 veya daha fazla kişi çalıştırmaktadırlar. Ülkede sanayi kuruluşlarının genellikle gıda ve meşrubat sanayinde (% 49) yoğunlaştığı söylenebilir. Yemeklik yağ ve un üretiminin son yıllarda gösterdiği artış dikkat çekmektedir.

3.2. ORTA DOĞU'DA TURİZM SEKTÖRÜ

Turizm sektörü, içinde bulunduğumuz yüzyılda hızla gelişen bir sektördür ve Dünya Turizm Örgütü'ne (DTÖ) göre önümüzdeki yıllarda da bu büyüme trendinin sürmesi beklenmektedir. Turizm, aynı zamanda gün geçtikçe önemi artan, rekabetin gerek uluslararası boyutta gerekse bölgesel olarak yoğun yaşandığı bir sektördür. DTÖ'nün hazırladığı Turizm 2020 Vizyon Raporu'na göre, turizm pazarının hızla genişleyerek 2020 yılında turist sayısının 1,6 milyar kişiye, turizm harcamalarının ise 2 trilyon Dolar'a ulaşacağı ve sektörün yıllık % 4 oranı ile küresel ekonomiden daha hızlı bir şekilde büyüyeceği ifade edilmektedir. Aynı rapora göre, Orta Doğu'nun 2020 yılına kadar hem turist alan hem de turist gönderen uluslararası bir

6 Indo-Arab Chamber of Commerce and Industries (www.iacci.org)'dan yararlanılmıştır.

turizm bölgesi olacağı öngörülmektedir.

2010 yılı dünya turist sayısına bakıldığında, Orta Doğu'nun % 6,4'lük pay ile 60 milyon kişi tarafından ziyaret edildiği görülmektedir. Bölgenin dünya turizm gelirinden aldığı pay ise 2009 yılında % 5'lik oranla 43,3 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir.

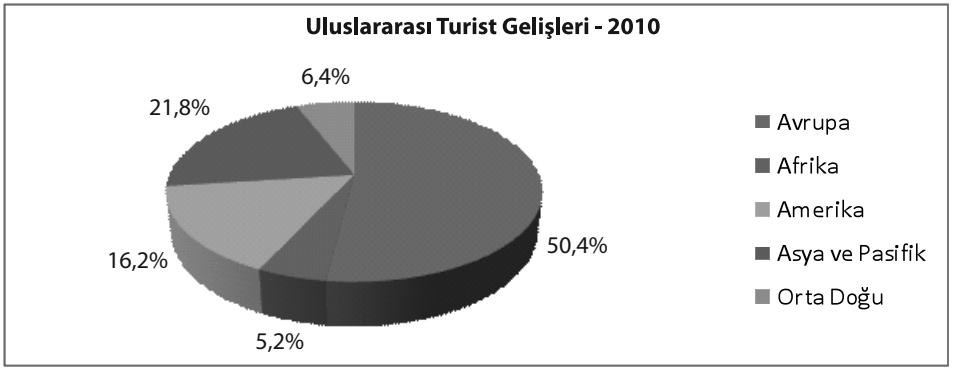

Şekil 2: Uluslararası Turist Gelişleri
Kaynak: DTÖ, Tourism Barometer 2011

2009 yılı itibarıyla Orta Doğu ülkeleri içerisinde en fazla yabancı ziyaretçi Türkiye'ye gelmiştir. Ülkelerin yabancı ziyaretçi sayısı 2009 yılında 2008'e göre büyük bir değişiklik göstermemiş olup, bazı ülkere gelen ziyaretçi sayısında azalma bile olmuştur. Yabancı ziyaretçi sayısında 2009 yılında Türkiye'yi, sırası ile Mısır ve Suudi Arabistan takip etmektedir.

Tablo 21: 2008–2009 Yılları Arası Orta Doğu Ülkelerine Gelen Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin)

Ülkeler	2008	2009	Değişim (%)
Türkiye	22.248	24.994	12
S. Arabistan	14.757	10.897	-26
Mısır	12.296	12.800	4
Suriye	5.430	6.092	12
Kuveyt	4.736	5.088	7
Ürdün	3.729	3.789	1
İsrail	2.572	2.321	-9
İran	2.034	-	-
Katar*	1.405	-	-
Lübnan	1.333	1.844	38
Umman*	1.273	-	-
Yemen*	404	434	7
Filistin	387	396	2

Kaynak: http://data.un.org/DocumentData.aspx?q=tourism&id=219 ***Erişim tarihi: 25.02.2011***

*Yalnızca Otellerde Konaklayan Ziyaretçi Sayısı'dır.

Dünya turizmine hem turist sayısı hem de turizm geliri açısından bakıldığında, Türkiye'nin dünya sıralamasında ilk 10'da yer aldığı görülmektedir. 2009 yılında Türkiye, 25,5 milyon turistle dünya sıralamasında 7. sırada yer almıştır. Yine Türkiye 21,3 milyar Dolarlık turizm geliriyle de dünya sıralamasında 9. sırada bulunmaktadır (Tablo 22).

Tablo 22: Dünya Turist Sayıları ve Turizm Gelirleri

DÜNYADA TURİZM – 2009 (Gelen Yabancı Turist Sayıları-Milyon)			DÜNYADA TURİZM GELİRİ – 2009 (Milyar Dolar)		
1	FRANSA	74,2	1	A.B.D	94,2
2	A.B.D	54,9	2	İSPANYA	53,2
3	İSPANYA	52,2	3	FRANSA	48,7
4	ÇİN	50,9	4	İTALYA	40,2
5	İTALYA	43,2	5	ÇİN	39,7
6	İNGİLTERE	28,0	6	ALMANYA	34,7
7	**TÜRKİYE**	**25,5**	7	İNGİLTERE	30,1
8	ALMANYA	24,9	8	AVUSTRALYA	25,6
9	MALEZYA	22,1	9	**TÜRKİYE**	**21,3**
10	MEKSİKA	21,5	10	AVUSTURYA	-

Türkiye açısından 1980'li yıllarda başlayan turizm yatırımlarıyla birlikte özellikle Avrupa kökenli turist sayısında ciddi artışlar gözlemlenmiştir. Fakat son yıllarda meydana gelen küresel ekonomik krizin etkisiyle birlikte ülkemiz portföyündeki Avrupa ve Amerika kökenli turist sayısında önemli derecede düşüşler görülmek-

tedir. Bununla birlikte son yıllarda Orta Doğu ülkeleriyle olan ilişkilerin güçlendirilmesi ve özellikle vizelerin kaldırılmasıyla birlikte turizm açısından Orta Doğu ülkeleri önemli bir yer teşkil etmeye başlamıştır.

Tablo 23: Türkiye'ye Orta Doğu Ülkelerinden Gelen Ziyaretçilerin Karşılaştırılması (2008-2010)

Ülke	Yıllar			Değişim Oranı (%)	
	2008	2009	2010	2008/2009	2009/2010
İran	1.134.965	1.383.261	1.885.097	21,87	36,27
İsrail	558.183	311.582	109.559	-44,17	-64,83
Suriye	406.935	509.679	899.494	25,24	76,48
Irak	250.130	285.229	280.328	14,03	-1,71
Ürdün	74.340	87.694	96.562	17,96	10,11
Mısır	57.994	66.912	61.560	15,37	-7,99
S. Arabistan	55.636	66.938	84.934	20,31	26,88
Lübnan	53.948	71.771	134.554	33,03	87,47
Kuveyt	22.084	26.801	27.281	21,35	1,79
B.A.E.	19.676	22.051	30.480	12,07	38,22
Bahreyn	8.081	9.090	9.375	12,48	3,13
Umman	5.904	-	-	-	-
Yemen	4.971	6.181	6.344	24,34	2,63
Katar	4.862	4.902	6.043	0,82	23,27

Orta Doğu ülkeleri içerisinde 2010 yılında Türkiye'ye en fazla turist gönderen ülkeler başta İran olmak üzere, Suriye ve Irak'dır. İran'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı 2008'de 1.134.965 kişi iken 2010 yılında 1.885.097 kişi olmuştur. 2008 yılında Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı 406.935 kişi iken % 120'nin üzerinde bir artışla bu sayı 2010'da 899.494 kişiye yükselmiştir. Suriye'den Türkiye'ye gelen turist sayısı gelişen siyasi ve ekonomik ilişkilerle birlikte artma eğilimindedir. Lübnan'dan gelen ziyaretçi sayısı 2009 ve 2010 yılında yükselerek, İsrail'den gelen ziyaretçi sayısındaki düşüşün yerini kısmen almaya adaydır.

Turizm Alanında Ön Plana Çıkan Orta Doğu Ülkelerinin Özellikleri

Bahreyn: Diğer Orta Doğu ülkelerine kıyasla kıt petrol kaynaklarına sahip olması, finans sektöründe Dubai ve Katar'ın ön plana çıkması Bahreyn'i turizm sektörüne yatırım yapmaya sevketmiştir. Mevcut otellerin yatak kapasitesinin artırılması ve yeni yüksek sınıf tatil köylerinin yapılması, turizmde tarihî ve kültürel değerlerini ön plana çıkarmayı hedefleyen Bahreyn'in kısa vadeli hedefleri arasındadır.

Birleşik Arap Emirlikleri: Dubai, son yıllarda Orta Doğu turizminin yükselen yıldızı haline gelmiştir. Yüksek sıcaklık ortalamalarına rağmen Körfez ülkeleri ve Avrupa'dan gelen ziyaretçiler ülke ekonomisine önemli katkıda bulunmaktadır. Yıldız sayısı yüksek otelleri, çeşitli spor turnuvalarına ev sahipliği yapması, kayak

merkezi, festivalleri ve etkinlikleriyle turizm çeşitliliği arz eden BAE'ye 2010 yılı sonunda gelen ziyaretçi sayısının 30 milyon kişiye ulaştığı belirtilmektedir.

Filistin: Doğu Kudüs, Beytüllahim ve Jeriko gibi tarihî şehirleriyle Filistin, turizm sektöründe önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ağırlıklı olarak Avrupa, İsrail ve Kuzey Amerika'dan gelen ziyaretçi sayısı 2004 yılından beri tekrar artış trendi yakalamıştır.

İran: Ülke, 1979'da yaşanan rejim değişikliği ve Irak Savaşı sürecinde, turizm sektöründe oldukça gerilemiştir. Sektörün temeli olan konaklama ve ulaşım altyapısı eksikliği ile tanıtım yetersizliği dolayısıyla, günümüzde istenen düzeye gelememiştir. Ülkeye gelen yabancı ziyaretçi sayısının artırılması amacıyla, vize uygulamaları konusunda birçok ülke ile prosedürleri kolaylaştırıcı anlaşmalar yapılmıştır. Yalnız, yukarıda da bahsedildiği üzere, İran'ın turizm altyapısı uluslararası standartlarda olmadığı için, ülke bu sektörde gelişme sağlayamamıştır. İran'a gelen yabancı ziyaretçilerin uyruklarına bakılacak olursa, çoğunun Körfez ülkeleri vatandaşları, BDT ülkeleri vatandaşları ve Japonlar olduğu görülebilir. Batı ülkelerinden gelen ziyaretçilerin sayısı ise devletler arası siyasi gerilimlerden dolayı oldukça düşüktür. Türkiye ile İran arasındaki sektör ilişkisine bakılacak olursa, İran'dan Türkiye'ye önemli miktarda turist geldiği, ancak aynı durumun İran için söz konusu olmadığı görülebilir. Bu sebeple İran, turizm sektöründe karşılıklı işbirliğinin olmasını arzulamakla birlikte bu konuda ülkelerinde gerekli altyapının oluşturulması adına Türk iş adamları için önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle ulaşım-altyapı ve konaklama tesislerinin yapımı ve işletilmesi konularında fırsatlar yer almaktadır.

İsrail: Turizm sektörü, ülkenin en önemli gelir kaynaklarından biri olmakla birlikte, İsrail'de yer alan mevcut turizm merkezleri Kudüs, Ölü Deniz ve Eylat'tır. Yalnız, Orta Doğu'da yaşanan siyasi gerginlikler ve çatışmalar, ülkeye giriş yapan yabancı ziyaretçi sayısında ciddi azalmalara sebep olmuştur.

Katar: Katar Devleti, Dubai'yi örnek alarak turizm sektöründe önemli adımlar atmaya çalışmaktadır. Ülkede son zamanlarda gerçekleştirilen yatırımlarla birlikte Katar, turizm odağı olmayı hedeflemektedir. Bu yatırımların temelinde uluslararası müsabakalara ev sahibi olarak ciddi bir turizm geliri sağlamak amacı yatmaktadır. Bu amaçla, ülke 2011 Asya Kupası'nın ev sahipliğini üstlenmiştir ve 2022 Dünya Kupası'na da ev sahipliği yapacaktır. Katar'da spor müsabakaları dışında, kültürel değerlerin yaşatılarak kültür turizminin canlandırılması da sektörün öncelikli gelişme politikaları arasında sayılabilir. Yakın zamanda tamamlanan İslam Eserleri Müzesi ve otantik Souq Waqif'in restorasyonu gibi çalışmalar, başkent Doha'yı bir kültür ve turizm merkezi haline getirmiştir. Ulaşım altyapısına ilişkin yapılan yüksek bütçeli yatırımlar da, ülkenin önemli bir transit merkezi olmasını sağlamıştır. Bununla birlikte Katar, kongre turizmini geliştirmek amacıyla fuar alanlarına yönelik ciddi yatırımlar yapmaya devam etmektedir. Ayrıca, ülkede yer alan konaklama

tesislerinin kalitesi dünya standartlarının üstündedir. Turizm sektöründe yapılacak birçok yatırıma, Katar Devleti tarafından çeşitli teşvikler uygulandığı bilinmektedir.

Lübnan: Turizm sektörü Lübnan'da geçmişten günümüze en önemli ekonomik sektörlerinden biri olmuştur. Lübnan, zamanla Orta Doğu'nun turizm cenneti haline gelmiştir. Üç kıtanın kesişimin de yer alması ve farklı medeniyetlerin bu bölgede varlığını sürdürmüş olmaları arkeoloji bakımından ülkeyi zengin kılmaktadır. Ülke coğrafyası yaz ve kış turizmin yapılmasına imkan verecek ölçüde varlıklıdır. İç savaş ve İsrail ile yaşanan problemler ülke turizmini olumsuz yönde etkilese de, Lübnan'ı 2009 yılında yaklaşık 1,9 milyon turist ziyaret etmiştir. Ülkenin istikrarına bağlı olarak turizm sektöründe de büyüme beklenmektedir.

Suriye: Suriye, Roma ve Bizans kalıntıları, antik kentleri, kutsal mekanları, şatoları, kaleleri ve Akdeniz'e açılan kıyılarıyla çok sayıda turistin ilgisini çeken bir ülkedir. Son yıllarda, ülke yönetiminin turizm sektörünü daha ciddiye aldığı ve bu çerçevede teşvikler yürürlüğe koyduğu bilinmektedir. Ayrıca diğer ülkeler ile ilişkilerin iyileştirilmesiyle birlikte ülkeye daha fazla yabancı turizm yatırımcısının çekilmesi hedeflenmektedir. Suriye, ülkeye gelen turist profilini farklılaştırmayı amaçlamakta ve bu amaç doğrultusunda hareket etmektedir. Ülkede Orta Doğu Bölgesi'nin geneline nazaran güvenlik sorununun daha az yaşanması ülke açısından ciddi bir avantajdır. 2009 yılında ülkeyi yaklaşık 6 milyon turist ziyaret etmiştir.

Suudi Arabistan: Suudi Arabistan'da turizm; hac, iş-kongre ve eğlence turizmi olarak üç kısımda incelenmektedir. Bunlardan en önemlisi İslam dünyası'nın ibadet amacıyla gerçekleştirdikleri hac ziyaretleridir. Her yıl yaklaşık 2 milyon Müslüman haç vazifesini yerine getirmek için kutsal toprakları ziyaret etmektedir. İslam dininin doğumuna ev sahipliği yapan Suudi Arabistan 180'i aşkın İslamiyet dönemine ait mekanla Müslüman turistlerin sık ziyaret ettikleri destinasyonlardan biridir. Hava koşullarının nispeten daha ılımlı olduğu zaman diliminde Suudi iş adamlarının iş amaçlı ziyaretlerinde artış gözlenmektedir. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra dünyada yükselen İslamofobi neticesinde tatillerini yurtdışında geçiren Suudilerin bir kısmı artık kendi ülkelerinde tatil yapmakta ve iç turizmi canlandırmaktadırlar. Ülke Kızıl Deniz'e sahili olması nedeniyle Körfez bölgesinde eğlence turizminin de önemli lokasyonlarından biri haline gelmiştir. Suudilerin turizm amaçlı gerçekleştirdikleri harcama tutarının yaklaşık 4 milyar Dolar olduğu ileri sürülmektedir.

Türkiye: Türkiye'de gelişen ve büyüyen turizm pazarı, sadece kültür ve doğa turizminde değil, aynı zamanda sağlık turizmi alanında da önemli bir pazardır. Orta Doğu'nun kültürü ve dinî inanışı, Türkiye ile benzerlikler göstermesi ve coğrafi olarak yakın olması, Türkiye için turizm açısından güçlü bir avantajdır.

Türkiye'nin turizm sektöründe önemli ölçüde gelişme göstermesinin temel sebepleri coğrafi konumu ve iklimsel çeşitliliğidir. Bu sebeplerden dolayı, Türkiye'de

birçok turizm çeşidi her mevsimde yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra, doğal ve tarihî birçok zenginliğe ev sahipliği yapan Türkiye, dünya turizminde turist gelişleri açısından oldukça önemli bir yere sahip olup, turist gelişleri açısından dünyada 7., turizm gelirleri açısından ise 9. sırada yer almaktadır (KTB, 2009). Ülkenin sektördeki temel hedefi, Türkiye Turizm Stratejisi'ne göre 2023 yılında 50 milyon turist ağırlamak ve 50 milyar Dolar turizm geliri elde etmek olarak belirlenmiştir. Bu strateji kapsamında tanıtım faaliyetlerinin ve alternatif turizm çeşitlerinin artırılmasıyla ülkenin turizm sektöründe bir ivme sağlanacağı düşünülmektedir.

Ürdün: Turizm sektörü, son yıllarda Ürdün ekonomisine önemli katkılar yapmaya başlamış olsa da, ülkenin turizm potansiyelinin tam olarak değerlendirilemediği görülmektedir. Tarihin değişik dönemlerinde çok sayıda medeniyete tanıklık etmiş olan Ürdün, sahip olduğu etkileyici coğrafi yapısıyla önemli bir turizm potansiyeli taşımaktadır. Ancak bölgede süregelen siyasi istikrarsızlık ortamı dolayısıyla, turizm sektörü Ürdün'de istenen düzeyde bir gelişim gösterememiştir. İsrail ile ilişkilerin 1994 yılında bir barış anlaşması imzalanmasıyla düzelmeye başlamasının turizm sektöründe olumlu etkileri olmuş ve çok sayıda İsrail vatandaşı ülkeyi ziyaret etmiştir. Fakat, bölgede uluslararası düzen ve istikrarın bir türlü sağlanamaması bu gelişme sürecini de aksatmış, İsrail ile yürütülmesi planlanan ortak gelişim projeleri hayata geçirilememiştir. Yüksek turizm harcamalarıyla dikkat çeken Arap turistlerin, Ürdün'ü ziyaret edenler arasında ilk sırada yer aldıkları, ülkeye Avrupa ve ABD'den gelen ziyaretçi sayısının uluslararası gelişmelere yüksek derecede duyarlı olduğu ve yıllar itibarıyla dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir.

Yemen: Her ne kadar Yemen hükümeti turizmi geliştirmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunuyor olsa da, Yemen'in bir turizm ülkesi olması için gerekli olan altyapıya henüz sahip olmadığı belirtilmektedir. Uluslararası standartlarda otellerin, restoranların ve ulaşım araçlarının eksikliği ülkede turizm açısından en önemli sorunları teşkil etmektedir. Ülkede güvenlik önlemlerinin yeterli olmaması Yemen'de turizmin gelişmesinin önündeki bir diğer engeldir. Ülkede yaşanılan yabancı kaçırma ve rehin alma olayları, ülke imajını uluslararası platformda önemli ölçüde zedelemiştir. Ülkede kuzey-güney arasındaki iç çatışmalar da turizm faaliyetlerini olumsuz etkilemekte ve turizm sektörünün gelişme göstermesine olanak vermemektedir.

3.3. ORTA DOĞU'DA TARIM VE HAYVANCILIK SEKTÖRÜ

Orta Doğu bölgesi denince akla ilk olarak petrol ve Suudi Arabistan, Kuveyt, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi bazı petrol zengini ülkeler gelmektedir. Fakat bölge ekonomileri sadece petrol ve petrol endüstrisinden oluşmamakla birlikte, tarım ve hayvancılık da bölge ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Hatta bazı Orta Doğu ülkelerinin başlıca geçim kaynakları arasında tarım ve hayvancılık da bulunmaktadır. Özellikle Mısır, İran, Suriye ve Türkiye'de tarım ve hayvancılık sektöründe çalışanlar toplam istihdam içinde önemli bir yere sahiptir.

Bölge ülkelerinin tarım sektörlerinin GSYİH içindeki payı aşağıdaki tabloda verilmiştir. 2006, 2007 ve 2008 yıllarına ait veriler Dünya Bankası ve OECD kaynaklarından, 2009 ve 2010 verileri ise CIA'den alınmıştır. Katma değer yöntemi ile hesaplanan sektör ve GSYİH büyüklükleri, tüm çıktıların toplanıp ara girdilerin çıkarılması ile elde edilmiştir. CIA'in 2010 tahminlerine göre bölgede; Suriye, Mısır ve İran tarım sektörünün GSYİH'dan aldığı pay sıralamasında ilk üç sırayı alırken; Türkiye, Irak'tan sonra beşinci sırada yer almaktadır. Son üç sırada ise Bahreyn, Kuveyt ve Katar bulunmaktadır. Dünya Bankası'nın verilerine göre 2007 yılında dünya genelinde tarım sektörünün GSYİH içindeki payı % 3 düzeyinde gerçekleşmiştir. CIA 2010 tahminlerine göre ise bu oran, % 5,8'dir.

Tablo 24 : Orta Doğu Ülkelerinde Tarım Sektörünün Ülke GSYİH'leri İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008	2009*	2010*
Suriye	18,3	18,1	20,0	17,7	17,6
Mısır	14,1	14,1	13,2	13,7	13,5
İran	10,4	10,2	-	10,9	11
Irak	-	-	-	9,6	9,7
Türkiye	9,5	8,7	8,6	9,3	8,8
Lübnan	7,2	7,4	5,3	5,4	5,1
Ürdün	3	2,9	2,9	3,5	3,4
S.Arabistan	2,9	2,8	2,3	3,0	2,7
İsrail	-	-	-	2,6	2,4
Uman	-	-	-	1,4	1,4
BAE	2,0	1,8	-	1,1	0,9
Bahreyn	-	-	-	0,5	0,5
Kuveyt	-	-	-	0,3	0,3
Katar	-	-	-	0,1	0,1
Dünya Ortalaması	-	3,0	-	-	5,8

Kaynak: Dünya Bankası.(*) CIA'in tahmini rakamı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre derlenen -verisi elde edilebilen- ülkelerdeki tarımın istihdam içindeki payı aşağıdaki tabloda verilmiştir. 2007 yılı rakamlarına göre Türkiye % 26,4 ile tarımdaki istihdam oranı en yüksek, İsrail ise % 1,6 oranıyla tarımdaki istihdam oranı en düşük paya sahip ülkelerdir.

Tablo 25 : Orta Doğu Ülkelerindeki Tarımın İstihdam İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2006	2007
Türkiye	27,3	26,4
İran	-	22,8
Suudi Arabistan	4,0	4,7
Katar	3,0	-
İsrail	1,8	1,6
Mısır	31,2	-

Kaynak: Uluslararası Çalışma Örgütü

Dünya Bankası'ndan elde edilen verilere göre, 100 km^2'ye düşen tarımsal makine ve traktör sayısı aşağıdaki tabloda sıralanmıştır. Tabloda İsrail, Lübnan ve Türkiye'nin bu kategoride diğer bölge ülkeleri arasında açık ara önde olduğu dikkat çekmektedir. Bu sayılar, ülkelerde tarım yapılırken teknolojiden ne ölçüde istifade edildiğinin bir göstergesidir.

Tablo 26: 100 km^2'ye Düşen Tarımsal Makine ve Traktör Sayısı

Ülkeler	2005	2006	2007
İsrail	787	803	798
Lübnan	585	568	575
Türkiye	422	444	473
Ürdün	298	288	384
Mısır	326	332	339
Suriye	227	231	228
İran	173	178	182
Irak	132	145	140
Kuveyt	70	70	70
BAE	59	54	54
Yemen	50	47	47
Katar	40	41	41
Umman	33	35	35
Suudi Arabistan	28	28	29
Bahreyn	50	40	25

Kaynak: Dünya Bankası

Dünya Ticaret Örgütü'nün yayınladığı 2009 yılı tarımsal ürünlerin toplam dünya mal ticaretindeki durumunu bölgelere göre özetleyen tablo aşağıdadır. Oranlar göz önüne alındığında Orta Doğu'da tarım ve hayvancılığın toplam mal ithalatı içindeki payı Afrika'dan sonra ikinci sırada gelmektedir. Bu noktadan hareketle Orta Doğu ülkeleri için tarımsal ürünlerin ne ölçüde önemli ve kritik olduğu daha iyi anlaşılabilir.

Tablo 27: Dünya Mal Ticareti İçinde Tarımsal Ürünlerin Oranı

Bölgeler	İhracat	İthalat
Dünya	**9,6**	**9,6**
Kuzey Amerika	11,2	7,0
Güney ve Orta Amerika	30,5	10,0
Avrupa	10,5	10,7
Afrika	10,2	14,3
Orta Doğu	2,6	11,2
Asya	6,3	8,6

Dünya Bankası'nın 2007 yılı verilerine göre tarımsal alanların toplam alana oranı sıralamasında aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere, Türkiye % 51,3'lük bir payla, Orta Doğu ülkeleri arasında 3. sıradadır[7]. İncelenen ülkeler içerisinde Suriye % 75,7 ile ilk sırada, Mısır ise % 3,6 ile son sırada yer almaktadır. Bu oran, dünya genelinde ise % 38'dir. Suriye, Lübnan ve Türkiye'nin tarımsal alanlarının toplam alana oranının yüksek oluşunda matematiksel konumun, iklimin, yer yüzü şekillerinin ve toprak yapısının önemi çok büyüktür.

Tablo 28: Orta Doğu Ülkelerinde Tarımsal Alanlarının Toplam Alana Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007
BAE	7,1	7,1
Bahreyn	14,1	14,1
Irak	21,1	21,6
İran	29,4	29,5
İsrail	23,1	23,2
Katar	6,1	6,1
Kuveyt	8,6	8,6
Lübnan	67,4	67,2
Mısır	3,5	3,6
Suriye	75,6	75,7
Türkiye	52,6	51,3
Umman	5,8	5,8
Ürdün	11,5	10,9
Yemen	44,8	44,7
Dünya Ortalaması	-	38,0

Kaynak: Dünya Bankası.

Orta Doğu Bölgesi, Kuzey Afrika ile birlikte dünyanın en kıt su kaynaklarına sahip olan bölgelerinden biridir. Bölgede yıllık ortalama kişi başına düşen m^3 su miktarı dünya ortalamasının çok altındadır. Aşağıda bulunan tabloda verisine ulaşılabilen 6 Orta Doğu ülkesinin toplam tarım alanları içerisinde sulu tarım alanlarının payı gösterilmiştir.

Tablo 29 : Orta Doğu Ülkelerinde Sulu Tarım Alanlarının Toplam Tarım Alanlarına Oranı(%)

Ükeler	2006	2007
İran	18	18
Lübnan	20	19
Suriye	10	10
Türkiye	12	13
Ürdün	8	8
Yemen	3	3

Kaynak: Dünya Bankası.

7 Tarımsal alan, ekilebilir alanı ifade etmektedir. Ekilebilir tarım alanı ifadesi, Dünya Tarım ve Gıda Örgütü'nün tanımına uygun olarak düşünülmelidir.

Orta Doğu Bölgesi'nin büyük bölümü yarı kurak topraklardan oluşmaktadır. Tarımsal faaliyetler ve büyükbaş hayvanların otlamalarına uygun olmayan bu topraklar, keçi ve koyun yetiştirilmesi için elverişlidir. Bu hayvanlardan et, yün ve derinin yanı sıra, Orta Doğu'nun başlıca besin kaynağı olan süt ve yoğurt elde edilmektedir[8].

Tablo 30'da Orta Doğu ülkelerinin hayvansal ve tarımsal üretim endeksleri verilmiştir. Üretim endeksleri fiziksel üretim değerlerinin ölçülmesinde kullanılır. Birleşmiş Milletler Dünya Gıda ve Tarım Örgütü'nün tanımına göre hayvansal üretim endeksi, et ve süt ürünlerinin yanı sıra yumurta, bal, ham ipek, yün, hayvan postu ve hayvan derisini kapsamaktadır. Tarımsal Üretim Endeksi ise yenilebilir ve besleyici tüm ürünleri kapsamaktadır. Hayvansal ve tarımsal üretim endeksleri incelendiğinde 2007 yılı hayvansal üretim endeksi en yüksek olan ülke Suriye, en düşük olan ülke ise Katar'dır. Tarımsal üretim sıralamasında ise Ürdün ilk sırada, Birleşik Arap Emirlikleri ise son sıradadır. Türkiye hem hayvansal hem de tarımsal üretim endeksi sıralamasında ortalamanın altında kalmaktadır.

Tablo 30 : Orta Doğu Ülkelerinin Hayvansal ve Tarımsal Üretim Endeksleri*

	Hayvansal Üretim Endeksi		Tarımsal Üretim Endeksi	
Ülkeler	**2006**	**2007**	**2006**	**2007**
BAE	109	110	54	55
Bahreyn	117	111	119	117
Irak	96	100	113	95
İran	128	129	129	125
İsrail	115	84	110	93
Katar	42	44	63	77
Kuveyt	126	126	129	130
Lübnan	123	123	104	104
Mısır	117	117	121	115
S.Arabistan	108	110	113	115
Suriye	136	142	137	120
Türkiye	106	90	111	101
Umman	130	130	105	107
Ürdün	119	120	144	135
Yemen	131	133	123	128
Ortalama	112,5	110,3	110,56	106,75

Kaynak: Dünya Gıda ve Tarım Örgütü. ( ) Tarımsal ve Hayvancılık Üretim Endeksi 1999-2001=100 olarak alınmıştır.

Son olarak bölge ülkelerinin tarımsal büyüme ve GSYİH büyüme oranlarına değinmek gerekecektir. 2008 yılında GSYİH'si en çok artan Ürdün'ün tarımsal büyüme hızının GSYİH büyüme hızının çok gerisinde kaldığı, en çok tarımsal büyüme yaşayan ülkenin ise Mısır olduğu görülmektedir. Türkiye'nin tarımsal büyüme hızı, GSYİH büyüme hızından fazla gerçekleşmiştir (Tablo 31).

8 Bernard Lewis, 'Orta Doğu İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi', Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2007, s.2.

Tablo 31 : Orta Doğu Ülkelerinin Tarımsal Büyüme Oranları (%)

Ülkeler	Tarımsal Büyüme Oranı (2007)	GSYİH Büyüme Oranı (2007)	Tarımsal Büyüme Oranı (2008)	GSYİH Büyüme Oranı (2008)
Türkiye	-6,7	4,7	3,5	0,9
İran	6,2	7,8	-	-
Suriye	-3,2	4,2	6,0	5,2
Lübnan	-4,6	8,5	2,5	6,3
Ürdün	1,0	8,9	1,4	7,9
Mısır	14,1	7,1	13,2	7,0

Kaynak: Dünya Bankası

3.4. ORTA DOĞU'DA ENERJİ SEKTÖRÜ

Dünyada enerji kaynakları gittikçe azalırken, enerji talebi ise her geçen gün artmaktadır. Dünyada enerji üretimi en fazla fosil kaynaklardan temin edilmektedir. Fosil kaynakların dünyadaki dağılımı eşit olmamakla birlikte bazı bölgeler bu tür kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Orta Doğu işte bu zengin bölgelerin arasında yer almaktadır. Orta Doğu fosil kaynaklar dağılımı bakımından zengin bölgeler arasında yer almaktadır. British Petroleum'un (BP) verilerine göre 2008 yılı itibarıyla dünyadaki ispatlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 60'ı Orta Doğu ülkelerindedir. Bu ülkelerin üretimden aldığı pay ise yaklaşık % 30'dur (BP Statistical Review of World Energy, June 2009). Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) dünya petrol rezervlerinin dörtte üçüne sahiptir. OPEC'in üretimden aldığı pay ise yaklaşık % 45'tir. Kuzey Amerika'nın dünya rezervlerinden aldığı pay yalnızca % 5,6 olup, üretimden aldığı pay ise yaklaşık % 16'dır. ABD dünya petrol rezervlerinin yalnızca % 2,4'üne sahip iken, dünya petrol üretiminin yaklaşık % 8'ine sahiptir. AB'nin rezerv payı % 0,5 iken, üretimden aldığı pay % 2,7'dir. Çin'in dünya petrol rezervlerden aldığı pay % 1,2 iken, üretimden aldığı pay yaklaşık % 5'tir. Rusya'nın rezervleri dünya petrol rezervlerinin % 6,3'üne karşılık gelirken, dünya petrol üretimi içerisindeki payı % 12,4'tür. Orta Doğu dışındaki tüm bölgelerde rezerv miktarı üzerinde üretim payları söz konusudur.

Petrol fiyatları serbest piyasada arz ve talep durumuna göre şekillenmektedir. Hızlı gelişen ekonomilerden olan özellikle Çin ve Hindistan'ın artan enerji talebi karşısında petrolün arz tarafındaki gelişmeler sınırlı kaldığından, artan petrol talebi fiyatlarda dalgalanmalara yol açmaktadır. Sadece petrol arzının miktarı bakımından değil aynı zamanda petrol arzının sürekliliği noktasında da, Orta Doğu'nun önemi dünya konjonktüründe artmaktadır. ABD Enerji Enformasyon İdaresi'nin 2001 ve 2025 yıllarındaki petrol taleplerini mukayese ederek yaptığı tahminler neticesinde çarpıcı rakamlar ortaya çıkmaktadır. Tahminlere göre petrol taleplerinde Kuzey Amerika'da % 91, Japonya'da % 50, Çin'de % 570, Pasifik ülkelerinde % 104, Batı Avrupa'da % 62 artış yaşanması beklenmektedir.

Aşağıdaki tabloda Orta Doğu ülkelerinin petrol üretim rakamları verilmiştir. Buna göre bölgedeki ilk üç üretici Suudi Arabistan, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. 2008 ve 2009 yılı üretim miktarları incelendiğinde gerek dünya gerekse bölgenin petrol üretim miktarlarının düştüğü görülmektedir (Tablo 32). Bu düşüşün en önemli nedenleri 2008 yılının 2. yarısında dünyayı etkisi altına alan krizin etkisi ile enerji talebinin düşmesidir.

Tablo 32 : Orta Doğu Ülkelerinin Günlük Petrol Üretimi (Bin Varil)

Ülkeler	2007	2008	2009	2008-2009 Değişim (%)	2009 Payı (%)
S.Arabistan	10.449	10.846	9.713	-10,6	12,0
İran	4.322	4.327	4.216	-3,3	5,3
BAE	2.900	2.936	2.599	-12,0	3,2
Irak	2.143	2.423	2.482	2,4	3,2
Kuveyt	2.636	2.782	2.481	-11,3	3,2
Katar	1.197	1.378	1.345	-4,6	1,5
Umman	715	754	810	7,4	1,0
Mısır	710	722	742	2,1	0,9
Suriye	415	398	376	-5,5	0,5
Yemen	345	304	298	-2,0	0,4
Diğer Orta Doğu Ülkeleri	35	33	37	13,7	*
Toplam Orta Doğu Ülkeleri	25.866	26.904	25.099	-7,3	31
Dünya	81.446	81.995	79.948	-2,6	100

Kaynak: www.bp.com. (*) % 0,05 ten daha küçük

Dünya genelinde bölgelerin sahip olduğu petrol rezervleri ve petrol tüketimleri arasındaki ilişki, petrolde dışa bağımlılığın bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde AB, ABD ve Çin, petrolde önemli ölçüde dışa bağımlı bölgelerdir. Buna karşılık Rusya ve Orta Doğu'da dışa bağımlılık söz konusu değildir. Tablo 33'te Orta Doğu ülkelerinin enerji ithalatlarının toplam enerji kullanımı içindeki payı verilmiştir.

Tablo 33: Orta Doğu Ülkelerinin Net Enerji İthalatının Toplam Kullanım İçindeki Payı (%)

Ülkeler	2006	2007
Türkiye	72	73
İran	-79	-75
Suriye	-43	-24
Lübnan	95	95
Ürdün	96	96
Suudi Arabistan	-293	-267
Mısır	-25	-22
BAE	-293	-245
Irak	-194	-217
Kuveyt	-510	-482
Bahreyn	-99	-94
Katar	-402	-364
İsrail	87	88
Yemen	-173	-129

Kaynak: Dünya Bankası

Tablodaki eksi değerler ülkelerin ihracatçı konumunda olduklarını göstermektedir. 2007 verilerine göre kullandığı enerjinin 4,8 katını ihraç eden Kuveyt bu kategoride ilk sırada, Katar 3,64 katıyla ikinci sırada Suudi Arabistan ise 2,67 katıyla üçüncü sırada yer almaktadır. Ürdün, Lübnan, İsrail ve Türkiye enerji konusunda dışa bağımlılığı en fazla olan ülkelerdir.

Önemi giderek artan diğer birincil enerji kaynağı, yerkabuğunun içindeki fosil kaynaklı bir çeşit yanıcı gaz karışımı olan doğal gazdır. Doğal gazın petrole karşı birkaç üstünlüğü olduğu söylenebilir. Bunlardan en önemlileri, doğal gazın petrole nazaran çevreyi daha az kirletmesi ve tüketim noktalarına daha kolay taşınmasıdır[9].

Tablo 34: Orta Doğu Ülkelerinin Doğal Gaz Rezerv ve Üretim Miktarları (2009)

Ülkeler	İspatlanmış Doğal Gaz Rezervi (trilyon m^3)	Toplam Pay (%)	Toplam Doğal Gaz Üretimi (milyar m^3)	Toplam Pay (%)
Bahreyn	0,09	-	12,8	0,4
İran	29,61	15,8	131,2	4,4
Irak	3,17	1,7	-	-
Kuveyt	1,78	1,0	12,5	0,4
Umman	0,98	0,5	24,8	0,8
Katar	25,37	13,5	89,3	3,0
Mısır	2,19	1,2	62,7	2,1
S.Arabistan	7,92	4,2	77,5	2,6
Suriye	0,28	0,2	5,8	0,2
BAE	6,43	3,4	48,8	1,6
Yemen	0,49	0,3	-	-
Diğer Orta Doğu Ülkeleri	0,06	-	4,5	0,2
Toplam Orta Doğu	78,37	41,7	470,0	16,0
Dünya	187,49	100	2987,0	-

Kaynak:www.bp.com. (*) % 0,05'ten daha küçük

9 Orta Doğu Analiz, Temmuz-Ağustos 2009 Cilt 1 Sayı 7-8, s. 77

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, dünya rezervlerinin % 41,7'sine sahip olan Orta Doğu ülkelerinin dünya doğal gaz üretiminin yalnızca % 16'sını gerçekleştirdiği görülebilir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Kuzey Amerika ülkeleri çok yüksek bir üretim oranına sahiptir. Bu durum ilerleyen yıllarda doğal gaz üretiminde Orta Doğu'nun öneminin artacağının açık bir göstergesidir. Diğer taraftan arz yönüyle doğal gaz piyasasının günümüzdeki en önemli aktörü, 2009 sonu itibarıyla dünya rezervlerinin % 23,7'sine ve dünya doğal gaz üretim miktarının % 17,6'sına sahip olan Rusya'dır. Rusya'dan sonra en fazla doğal gaz rezervlerine sahip ülkeler İran (% 15,8) ve Katar (% 13,5)'dır.

Dünya Bankası'nın tanımına göre, hidrolik (su), nükleer, jeotermal ve güneş enerjisi gibi tüketildiği zaman karbondioksit salınımı olmayan enerji türleri 'temiz enerji' olarak adlandırılmaktadır. Çevre ve ülke ekonomilerinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahip olan temiz enerji kullanımı, Orta Doğu ülkelerinde yaygın değildir. Zengin petrol yataklarına sahip Orta Doğu ülkelerinde alternatif enerji kaynaklarının toplam enerji kullanımı içerisindeki payı oldukça düşük kalmaktadır. Aşağıdaki tabloda Orta Doğu ülkelerinde alternatif enerji kullanımının toplam enerji kullanımına oranı verilmiştir. Ülkelerin sıralamasında, petrol bağımlılığı arttıkça, alternatif enerji kullanımının toplam enerji kullanımına oranının arttığı görülmektedir.

Tablo 35: Orta Doğu Ülkelerinde Alternatif Enerji Kullanımının Toplam Enerji Kullanımına Oranı(%)

Ülkeler	2006	2007
Türkiye	5,6	4,6
İsrail	3,5	3,4
Mısır	1,8	2,1
Lübnan	1,6	1,7
Suriye	1,8	1,5
Ürdün	1,4	1,5
İran	0,9	0,8
Irak	0,1	0,1

Kaynak: Dünya Bankası.

Dünyada değişen koşullar ve tercihler, azalan fosil kaynaklarına alternatif olarak yenilenebilir enerjinin popüleritesini artırmıştır. Orta Doğu bölgesinde enerji kaynaklarının yalnızca fosil kaynaklar ile sınırlı olmadığı ve tükenmeyen enerji kaynağı olarak nitelendirilen güneş enerjisinin bu bölgeyi petrol ve doğal gaz havzalarına sahip olmak kadar önemli kılmaya devam edeceği söylenebilir. Hatta, 2009 yılında gündeme gelen ve toplamda 400 milyar Avro bütçeye sahip olan DESERTEC adlı enerji projesinin uygulama alanında Orta Doğu'ya da yer verilmiştir. Proje kapsamında güneş ve diğer yenilenebilir kaynaklardan elde edilen enerjinin, Avrupa'ya transfer edilmesi düşünülmektedir. DESERTEC projesinin uygulanması ile birlikte Orta Doğu'nun enerji sektöründeki önemi ileriki yıllarda da artmaya devam edecektir.

3.5. ORTA DOĞU'DA FİNANSAL HİZMETLER SEKTÖRÜ

Ülkelerin kalkınmalarını tamamlama sürecinde ihtiyaç duydukları kritik unsurlardan biri yatırımlardır. Yatırımların realize edilebilmesi için kullanılacak sermayenin yeterli düzeyde ve nitelikte olması gerekir. Fon arz eden ile fon talep edenin bir araya getirilmesi, yatırımların desteklenmesi ve teşvik edilmesi bakımından finans sektörüne önemli misyonlar düşmektedir. Bilindiği gibi, ülkelerin gelişmelerini ve büyümelerini gerçekleştirebilmeleri için gelişmiş finans piyasalarına, finans piyasalarında enstrüman ve aracı çeşitliliğine, derinleşmelerini tamamlamış finansal piyasalara büyük ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde gelişmiş ve krizlerden en az kayıp ile çıkan ülkelere baktığımızda sağlam bir finans sektörüne sahip olmaları yukarıda yer alan ifadeleri destekler niteliktedir.

Son yıllarda finansal piyasalarda yaşanan ilerleme ve gelişmelerle birlikte, reel ve finansal sektörlerin etkileşimi artmış, çoğu zaman finansal sistemde yaşanan kırılganlıklar, reel sektörü olumsuz etkilemiştir. Finansal araçların aşırı çeşitlenmesiyle artan kazanma hırsı ve spekülatif hareketler, finans kesiminin asli fonksiyonu olan reel sektöre fon sağlama görevinin önüne geçmiştir. 2008 yılında ABD'de başlayan finansal kriz, tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bütün ülkeleri etkileyen kriz, bankacılık sektöründeki istikrarın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur.

Finansal hizmetler alanında ön plana çıkan en kritik sektör olan bankacılık sektörü, Orta Doğu'da, 2008 yılında yaşanan finansal krizi diğer ülkelere kıyasla daha az zararla atlatmıştır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, Orta Doğu ülkelerinde finansal ürünlerin gelişmiş ülkelerdeki kadar çeşitli ve kompleks olmayışıdır. İslami finanstaki büyümenin, bu bölgedeki bankacılık sektörünü desteklemesinin yanında, bölgedeki finans sektörünün dünya ile tam entegre olmaması küresel krizin bölgede daha az hissedilmesinde rolü olduğu söylenebilir. Orta Doğu'daki toplam vergi öncesi kârlar 2007'ye göre % 20,7'lik bir düşüş göstererek 2008'de 29,4 milyar Dolar'dan 23,3 milyar Dolar'a gerilemiştir[10].

Şekil 3'te Orta Doğu ülkelerinde faaliyet gösteren özel ve kamu bankalarının sayısı sunulmaktadır. Ülkeler içerisinde banka sayısı en fazla olan ülke Lübnan'dır. Lübnan için bankacılık sektörü en önemli sektörlerden biridir, hatta bölge içinde finans sektöründen bahsedildiğinde Lübnan'ın ismi ön plana çıkmaktadır. Suudi Arabistan ise 7'si kamu olmak üzere toplam 11 adet banka ile bölge ülkeleri içerisinde en az bankaya sahiptir. Fakat Suudi Arabistan, Orta Doğu'nun en büyük 25 bankası sıralamasına, sahip olduğu bankalardan 7'siyle girerek, bankacılık sektöründe bölgedeki en baskın ülke görünümüne sahiptir.

10 www.finansgundem.com Erişim Tarihi : 03 Ekim 2010

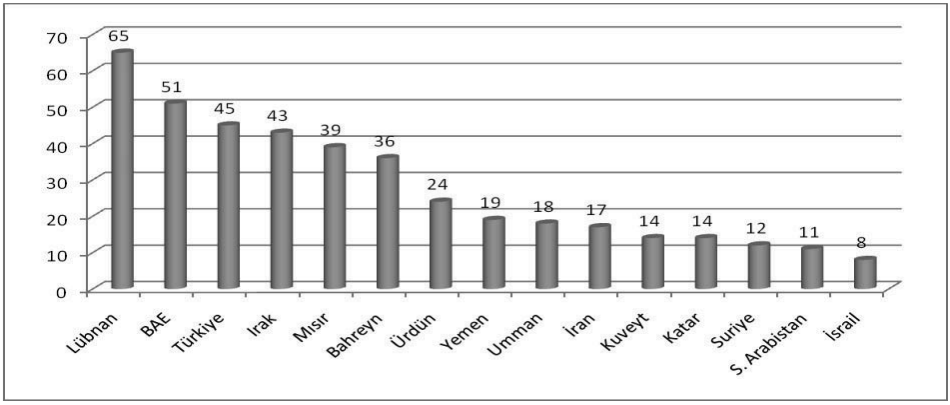

Şekil 3: Orta Doğu Ülkelerinde Toplam Banka Sayıları
Kaynak: DEİK.

Bankalar tarafından yurtiçinde kullandırılan kredilerin GSYİH içindeki payı, ülkelerin finansal derinlik göstergelerinden biridir. Tek başına iyi veya kötü olarak değerlendirilemese de değişken değerinin artması finansal derinliğin artışına, değişken değerinin azalışı ise finansal derinliğin azalmasına işaret etmektedir. Tablo 36'da, Orta Doğu ülkelerinde bankalar tarafından yurtiçinde kullandırılan kredilerin GSYİH'ye oranları verilmiştir. Verilere göre finansal derinliği en fazla olan Lübnan'dır. Bu ülke ile beraber Ürdün ve Bahreyn de GSYİH tutarından fazla banka kredisi kullandıran ülkelerdir. 2007 verilerine göre Yemen, Suudi Arabistan ve Umman kredi kullandırımlarının GSYİH içindeki payı düşük kalan ülkelerdir.

Tablo 36: Orta Doğu Ülkelerinde Bankalar Tarafından Kullandırılan Kredilerin GSYİH'ye Oranı (%)

Ülkeler	2006	2007	2008
Lübnan	190,3	181,7	172,9
Ürdün	110,7	115,0	114,9
Bahreyn	75,6	95,6	115
Mısır	99,3	89,5	78
İsrail	73,8	79,9	-
BAE	66,6	78,1	-
Kuveyt	58,8	70,8	68,1
Katar	44,8	56,9	-
Türkiye	45,8	49,3	52,6
Suriye	33,5	36,1	36,9
Umman	27,8	32,9	-
S.Arabistan	36,5	31,4	9,5
Yemen	4,8	10,3	11,4

Kaynak: Dünya Bankası

Bir ülkede piyasa faiz oranları yatırımlar kanalı ile reel sektörü etkilemektedir. Bu nedenle faiz oranları, para politikasının en önemli araçlarından biridir. Aşağıdaki tabloda Orta Doğu ülkelerinde ticari bankaların yıllık borç verme faiz oranının ortalaması verilmiştir. Piyasa faiz oranları ile yatırım ilişkisi konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerden birine göre, yüksek piyasa faizleri sermaye sahiplerinin birikimlerini bankalarda mevduat olarak veya diğer getirisi yüksek enstrümanlarda değerlendirmesine ve doğrudan yatırım yapmaktan kaçınmasına neden olmaktadır. Piyasa faizlerinin düşmesiyle hem sermaye sahipleri doğrudan yatırımlara yönelmekte hem de finansmanın maliyeti düştüğünden girişimciler daha uygun şartlarla borçlanabilmektedirler.

Tablo 37: Orta Doğu Ülkelerinde Yıllık Ortalama Borç Verme Faizi

Ülkeler	2007	2008	2009^	Sıra
Irak	19,7	17	15,64	-
Yemen	18	18	18	26*
İran	12	-	12	74*
Lübnan	10,03	9,96	9,57	92**
Ürdün	8,7	9,03	9,25	-
Kuveyt	8,5	7,61	5,9	120**
Bahreyn	8,35	-	-	109*
Katar	7,43	6,84	7,04	122*
Umman	7,29	7,1	7,44	123*
İsrail	6,27	6,06	3,73	135*

*Kaynak www.cia.gov. *2007 yılı, **2008 yılı, ^2009 tahmini veriler.*

3.6. ORTA DOĞU'DA İNŞAAT SEKTÖRÜ

Birçok sektörle doğrudan bağlantılı ve birçok sektörün tetikleyicisi olması nedeniyle inşaat sektörü ülkelerin ekonomik yapısı içerisinde ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Kapsadığı faaliyetlerin çeşitliliği ve farklılığı nedeniyle, inşaat sektörünün tanımı oldukça güç olmakla beraber yerin doğal topoğrafyasının değiştirilmesi ve bunların gereksinimler karşısında yenilenmesi, onarılması ve yıkımını içeren çalışmalar inşaat faaliyetlerinin kapsamına girmektedir[11].

Irak: Orta Doğu Ülkeleri'nde inşaat sektörü incelendiğinde en dikkat çeken ülke Irak olmaktadır. 1990 yılında başlayan 1. Körfez Savaşı'nın ardından 2001 yılında 2. Körfez Savaşı patlak vermiştir. Savaşlar süresince harabeye dönen ülkeye uygulanan ambargolar, ülkenin yeniden toparlanmasını sekteye uğratmıştır. Saddam rejiminin son bulmasıyla ülkenin yeniden inşasına başlanmıştır. Son yıllarda, Irak'ta inşaat sektörü çok hızlı bir büyüme göstermiştir. Irak Yatırım Ajansı'nın yaptığı çalışmaya göre sadece Basra'da 44.700 adet yeni konut yapılması ve 9.000 adet konutun da yenilenmesi gerekmektedir. Irak'ta kurulu 17 adet devlete bağlı çimento fabrikası, toplam çimento talebinin ancak beşte birini (yıllık 6 milyon ton) karşı-

11 Z.Akal, E.Nilgün, S.Aksoy, 'Türk İnşaat Sektörünün Güncel Sorunları', Ankara,1983, s.9.

layabilmektedir. Talebin karşılanabilmesi amacıyla mevcut çimento fabrikalarının yenilenmesi ve yeni fabrikalar kurulması planlanmaktadır.

İran: İran'da da inşaat sektörü, 2000'li yıllarda çok hızlı bir büyüme göstermiştir. 2003 yılında özel sektörün inşaat sektöründeki yatırımları bir önceki yıla göre % 13,6 artarken, 2007 yılında artış oranı % 68 oranında gerçekleşmiştir. 2007-2008 döneminde kentlerde özel sektör tarafından üstlenilen proje sayısında % 80'in üzerinde artış göze çarpmaktadır.

Suriye: 2000'li yıllarda Körfez ülkelerinden gelen yatırımcıların Suriye'de emlak sektörüne yatırım yapmaları ve Iraklı göçmenlerin yarattığı konut talebi nedeniyle, Şam ve Halep'te önemli konut projeleri yürütülmüş ve sektördeki büyüme hızlanmıştır.

Filistin: Filistin'de ise inşaat sektörü, yarattığı istihdam ve ek hizmetler açısından önem taşımakla birlikte GSYİH içinde düşük bir paya sahiptir. 2006 yılında bir önceki yıla göre düşüşle GSYİH'deki payı % 2,5 olmuştur.

İsrail: İsrail'de 1996 yılından sonra göçmen sayısının azalması ve geçmiş yıllarda yapılan yatırımların arz fazlası oluşturması nedeniyle son yıllarda sektörde durgunluk yaşanmaktadır. Ayrıca sektörde konut inşaatından ticari bina ve altyapı inşaatlarına doğru bir kayma yaşanmaktadır.

Lübnan: 2009'un ilk on ayında Lübnan'daki inşaat faaliyetlerinde bir artış görülmüştür. Beyrut ve Tripoli Mühendisler Odası'nca açıklanan rakamlara göre yeni çıkan inşaat izinleri 10.171.643 m^2'yi bulmaktadır. Bu rakam geçen yılın aynı dönemine oranla % 7,4'lük ve 2007'nin aynı dönemine oranla % 41,2'lik bir artışı göstermektedir. Bu bağlamda, 2009'un ilk on ayındaki inşaat faaliyeti, Lübnan'da önceki yılların aynı dönemine oranla rekor düzeye ulaşmıştır.

Ürdün: Ürdün'de yabancı şirketler sektördeki önemli projelerde büyük paya sahiptir. Yerel şirketler ise konut, okul, kanal ve küçük yol inşaatlarını üstlenmekte ya da büyük projelerde taşeron olarak yer almaktadır. Ürdün'de yaklaşık 1.000 adet müteahhitlik şirketi bulunmakta olup, bu şirketlerin büyük kısmı küçük aile şirketleridir.

Suudi Arabistan: Suudi Arabistan'da ekonomik büyümenin katalizörü olan inşaat sektörü, ülkenin modern bir altyapıya kavuşmasını sağlamaktadır. Sektörün performansı petrol gelirleri ve devletin harcamaları ile doğru orantılıdır. Sektör, 2003-2007 yılları arasında yıllık ortalama % 6,2 oranında büyümüş ve 2007 yılında nominal GSYİH'nin yaklaşık % 7'sini oluşturmuştur. Suudi Arabistan inşaat sektörü, toplam işgücünün ise % 14,7'sini istihdam etmektedir. İnşaat firmalarının büyük bir kısmı özel sermayeli olsa da önde gelen müşterinin devlet olması nedeniyle bu sektör devlet müdahalesine açıktır. Sektör içinde genel olarak kamu kesimi toplam talebin % 30'unu teşkil etmektedir.

Katar: Katar'da 2002 yılından 2008 yılına kadar nominal olarak 5 kat büyüme kaydeden sektör, bir yandan altyapı projelerine hız verilmesi, diğer yandan ülkeye hızla gelen yabancı işgücünün konut talebinin karşılanması amacıyla yapılan yatırımlarla güç kazanmıştır.

Umman: Umman'da inşaat sektörünün GSMH'ye katkısı 2006 yılında % 20 artarak 908 milyon Dolar'a, 2007 yılında ise % 35 artarak 1,2 milyar Dolar'a çıkmıştır.

BAE: İnşaat sektörü BAE GSYİH'sinin % 10'nu oluşturan, önemli bir sektördür. İnşaat sektörü BAE'de 2008 yılına kadar çok hızlı büyüme göstermiş ve konut fiyatları yapılan spekülasyonlar ile aşırı şekilde yükselmiştir. Fakat küresel krizin etkisi ile inşaat sektörü, ani bir yavaşlama sürecine girmiş ve aşırı değerlenen emlak piyasası normal değerine gerilemiştir. Hatta Dubai'de yeni başlanan veya başlanması düşünülen inşaat projeleri durdurulmuştur. Krizin etkilerinin azalması ile yeniden canlanan inşaat sektörü, yeniden dev projelere yönelmiştir. Bu projeler arasında Dubai metrosu, ülkeyi dolaşması planlanan demiryolu, Abu Dhabi havaalanının genişletilmesi de yer almaktadır.

3.7. ALT SEKTÖRLER DÜZEYİNDE TÜRKİYE-ORTA DOĞU TİCARİ İLİŞKİLERİ

Son yıllarda Türkiye'nin izlediği çok yönlü dış politikanın etkisiyle artma eğilimi gösteren Türkiye-Orta Doğu ilişkilerinin önemli bir boyutunu, hızla gelişen ticari ilişkiler oluşturmaktadır. Öyle ki, son yıllarda Türkiye'nin ihracatı ve ithalatında Avrupa'nın payı azalırken, Orta Doğu'nun da içinde bulunduğu Asya ülkelerinin payı önemli oranda artış göstermiştir. Örneğin, 2002'de Avrupa'nın Türkiye ihracatındaki payı % 56 iken, bu oran 2009'da % 46'ya kadar gerilemiş, Asya ülkelerinin payı ise aynı dönemde % 14'ten % 25'lere kadar çıkmıştır. İthalatta da benzer bir durum gerçekleşmiş, Avrupa'nın payı % 10 oranında azalarak % 40'a düşerken, Asya'nın payı % 8 düzeyinde artarak % 27'ye ulaşmıştır. Gelişen ticari ilişkiler sadece oransal değişimle sınırlı kalmamış, rakamsal olarak da kayda değer gelişme göstermiştir. 2000 yılında 2,5 milyar Dolar olan Türkiye'nin Orta Doğu'ya ihracatı 8 yıl içerisinde 10 kat artarak 2008'de 25,4 milyar Dolar seviyelerine ulaşmıştır.

Bu bağlamda, gelişen ticari ilişkilerin daha ayrıntılı bir analizini sunmak adına Türkiye-Orta Doğu ticari ilişkileri alt sektörler bazında incelenmiş ve Türkiye'nin Orta Doğu pazarlarındaki yeri ve potansiyel arz eden pazarlar, ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından hazırlanan 69 sektör raporunun incelenmesi sonucunda, Türkiye-Orta Doğu ticari ilişkilerinde önemli görülen 31 sektör irdelenmiştir. Çalışmada kullanılan verilerin tamamı, İGEME'den alınmış olup ayrıntılı bilgi için kurumun internet sitesine (www.igeme.gov.tr) başvurulabilir.

3.7.1. Ambalaj Sanayi

Türkiye'nin 2009 yılında toplam 2 milyar Dolar ihracat gerçekleştirdiği ambalaj sanayi ürünleri, Avrupa ülkelerinin yanı sıra Orta Doğu ülkelerinde de rağbet görmektedir. Orta Doğu'da iki komşu ülke, Irak ve İran başta olmak üzere birçok ülkeye ihraç ettiğimiz ambalaj sanayi ürünleri arasında plastik ürünleri % 68 oranla ilk sırada yer alırken, kağıt ve karton ambalaj ürünleri de % 18 ile ikinci sırada yer almıştır. Ürün bazında incelenecek olursa, eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak ve kapsüller (434,7 milyon Dolar) en yüksek ihracat değerine sahipken, plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar (433 milyon Dolar) ikinci sırada, eşya ambalajında kullanılan çuvallar ve torbalar (251,4 milyon Dolar) üçüncü sırada yer almaktadır.

Türkiye tarafından ihraç edilen ambalaj ürünlerinin Orta Doğu'daki en büyük pazarları % 4,5 pay ile Irak, % 4,3 pay ile İran ve % 3,9 pay ile İsrail olmuştur. Bu ülkelere gerçekleştiridiğimiz ihracat tutarları sırasıyla 90,8 milyon Dolar, 86,1 milyon Dolar ve 77,5 milyon Dolar olmuştur. Türkiye'de üretilen ambalaj ürünlerinin ihraç edildiği ülkeler değer bakımından sıralandığında diğer Orta Doğu ülkelerinin daha alt sıralarda yer aldığı görülmektedir. Örneğin, Suriye sıralamada 15. sırada bulunurken, Ürdün 17., Mısır 18., Suudi Arabistan 24., BAE 29., Lübnan 34. sırada yer almıştır. Dünya ithalatına bakıldığında ise Orta Doğu'da yer alan ve bu raporda incelenen ülkelerin dünya ithalatında söz sahibi olamadığı ve ITC tarafından yapılan başlıca ithalatçı ülkeler sıralamasında ilk 28 ülke içerisine giremediği görülmektedir.

Ambalaj sanayisi için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 5 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Ürdün: Türkiye'den Ürdün'e gerçekleştirilen plastik torba, kutu, şişe, kapak, vb. ürün ihracatı 2009 yılında % 21 azalma göstererek 5,3 milyon Dolar seviyesine inmiştir. Türkiye bu ürün grubunda % 10 pay ile Suudi Arabistan'dan sonra ikinci sırada yer almıştır. Ürdün'e en çok ihraç ettiğimiz ambalaj ürünlerinden biri ağaçtan kutu, kafes, sandık vb. ambalajlar, kablo makarası vb. olmuştur. Türkiye'nin bu üründe gerçekleştirdiği 28,2 milyon Dolarlık ihracatın % 52'si sadece Ürdün'e yapılmıştır. Bunun yanı sıra, Ürdün'e 7,7 milyon Dolarlık kağıt ambalaj ithalatı da gerçekleştirilmiştir.

- BAE: Türkiye'den ihraç edilen yaklaşık 18,3 milyon Dolarlık ambalaj ürününün 3,4 milyon Dolarlık kısmı plastikten eşya taşınmasına ve ambalajlanmasına mahsus malzeme'den oluşmaktadır. Türkiye'nin bu alanda daha fazla ürün ihraç etme potansiyeli bulunduğu belirtilmektedir.

• Mısır: Plastik levhalar, filmler ve folyoların ithalatı son yıllarda önemli derecede artan ülkelerden birisi olan Mısır'a gerçekleştirilen ihracat 2,6 milyon Dolar olarak hesaplanmıştır. Bu miktar ile Türkiye tedarikçiler arasında 12. olabilmiştir. Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül ürünlerinde ise Türkiye 3,6 milyon Dolarlık ihracatı ile Mısır pazarında en büyük tedarikçi olmuştur.

• Suudi Arabistan: 2005-2008 yılları arasında ambalaj torba ve çuval ithalatı yaklaşık 3 kat artış gösteren Suudi Arabistan'da Türkiye tek büyük ihracatçı olup, 2009 yılında 9 milyon Dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Kraft kağıt ve kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde sınıfı ürünlerde 5,2 milyon Dolarlık Türkiye ihracatının % 30'unun Suudi Arabistan'a yapıldığı görülmektedir.

• İsrail: 2009 yılında toplam 77,5 milyon Dolar ambalaj sanayi ihracatı yapılan İsrail, Türkiye ihracatının bu sektördeki en büyük iki kalemi olan eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak ve kapsüller ve plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamlar ihracatında % 4 ve % 3 pay ile en büyük 5. ithalatçı olmuştur. Hacmi 300 litreden az demir-çelik tanklar, varil, fıçı ve kutular ihracatında ise Suriye'nin ardından, Türkiye'nin en büyük 2. ithalatçısı olmuş ve toplamda 9 milyon Dolarlık ihracat yapılmıştır.

3.7.2. Altın Mücevherat

2008 yılında dünya değerli mücevherat ihracatında 11. sırada yer alan Türkiye, 2009 yılında 1,1 milyar Dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Türkiye'den ihracat yapılan ülkelerin başında BAE gelmekte olup, Irak da sıralamada 4. sırada yer almıştır. Diğer Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat sınırlı olmakta birlikte, İsrail 32,2 milyon Dolar ile 7., Lübnan ise 10,9 milyon Dolar ile 20. sıradadır.

BAE, Türkiye ithalatında olduğu gibi dünya ithalatında da birinci sırada yer almıştır. ITC verilerine göre 2008 yılında dünya ithalatında ön plana çıkan diğer Orta Doğu ülkeleri ise Bahreyn (14.), Kuveyt (17.), Suudi Arabistan (20.) ve Lübnan (27.)'dır. Bu bağlamda öne çıkan konu, Türkiye'nin dünya ithalatında önemli ülkelerden sadece BAE ve Lübnan'a kayda değer miktarda ihracat gerçekleştirdiği, diğer ülkelere yaptığı ihracatın düşük seviyelerde kalmış olduğudur.

Altın mücevherat sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 4 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

• Ürdün: Bir önceki yıla göre % 25 artış göstererek 2009'da 142 milyon Dolar altın mücevherat ithalatı gerçekleştiren Ürdün'e Türkiye 2,4 milyon Dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu değerle pazardan % 0,3 pay alan Türkiye 8. büyük tedarikçi konumundadır.

• Katar: Türkiye'nin bu sektördeki ihracatı 2009 yılında önemli miktarda düşüş göstermesine rağmen (ihracat 2008'de 137 bin Dolar iken 2009'da 74 bine düşmüştür) Katar, altın mücevherat sektöründe gelişen bir pazar olup Türkiye için potansiyel barındırmaktadır.

• BAE: 2009 yılında 353 milyon Dolar altın mücevherat ihracatı yapılan BAE pazarında, Türkiye'nin payı % 5,6 olarak gerçekleşmiş ve Türkiye tedarikçiler sıralamasında 5. olmuştur. Dünya altın mücevherat ithalatının birincisi konumunda bulunan ülkenin, Türkiye açısından önemli bir pazar olmaya devam edeceği öngörülmektedir.

• Kuveyt: Toplamda 356 milyon Dolar değerindeki ithalatı ile dünya altın mücevherat ithalatçıları sıralamasında 17. olan Kuveyt'e Türkiye'nin ihracatı oldukça düşüktür. 2008 yılında 298 bin Dolar olarak gerçekleşen ihracat değeri 2009 yılında az da olsa artmış ve 325 bin Dolar seviyelerine yükselmiştir. Kuveyt gibi büyük bir pazar Türk ihracatçılar için önemli bir potansiyel taşımaktadır.

3.7.3. Alüminyum İnşaat Malzemeleri

2009 yılında bir önceki yıla göre % 19 azalarak 703 milyon Dolar değerinde ihracatı gerçekleştirilen alüminyum inşaat malzemeleri, Türkiye'nin Orta Doğu pazarında yeterince faydalanamadığı sektörlerden birisidir. Bölge ülkelerinden sadece Irak'a önemli miktarda ihracat gerçekleştirilmekte olup, Irak'ın Türkiye'den yapılan alüminyum inşaat malzemesi ihracatındaki payı % 15'tir.

2008 yılında dünya çapında en çok alüminyum malzemesi ithal eden ülkeler sıralamasına bakıldığında, bölge ülkelerinden Suudi Arabistan ve BAE'nin alüminyum demetlenmiş tel, kablo ve örme halat ürün grubunda dünya ithalatının sırasıyla % 4 ve % 3'ünü gerçekleştirdikleri görülmektedir. Buna rağmen bahsedilen ürün grubunda Türkiye'den yapılan ihracatta bu ülkelerin ilk 5 ülke arasına girememiş olması ilginçtir. Buradan çıkartılabilecek bir sonuç, Türkiye'nin bu ürün grubunda Suudi Arabistan ve BAE pazarlarına gereken önemi göstermesi zorunluluğudur.

Alüminyum inşaat malzemeleri sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 3 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

• Katar: Türkiye'nin 2009 yılında 1 milyon Dolar değerinde alüminyum inşaat aksamı ihraç ederek pazarda ancak 17. sırada yer bulabildiği ülkede, Türkiye için fırsatların varlığından söz edilebilir. Türkiye'nin bu sektördeki ihracatının bir önceki yıla göre % 145 artması da bu düşünceyi güçlendirmektedir.

• Irak: 2008 yılında alüminyum çubuk ve profil ithalatının % 70'ini, alüminyum inşaat aksamı ithalatının % 60'ını ve alüminyum tel ithalatının % 82'sini

Türkiye'den gerçekleştiren Irak, bu sektörde büyük oranda Türkiye'ye bağımlılık göstermektedir. Ülkenin devam eden yeniden inşa süreci Türkiye için önemli bir pazar oluşturmaktadır.

- Umman: 2009 yılında bir önceki yıla göre oldukça sert bir düşüşle (% 80 oranında) 196 bin Dolar ihracat yapılan Umman alüminyum inşaat aksamı pazarı, Türkiye için potansiyelini korumakta olup Türkiye'nin ihracatının önümüzdeki dönemlerde eski günlerine dönmesi beklenmektedir.

3.7.4. Ayakkabı

2000'lerin başından 2008'e kadar düzenli olarak artış gösteren Türkiye'nin ayakkabı ihracatı 2009 yılında % 16 azalarak yaklaşık 290 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya ihracatında önemli bir yere sahip olmayan Türkiye'nin ayakkabı ihraç ettiği ülkeler sıralamasında Orta Doğu coğrafyasında yer alan Irak 2., Suudi Arabistan 3., İsrail 12., Umman 16. sırada yer almıştır. Orta Doğu ülkelerinden hiçbiri dünya ayakkabı ithalatında ilk 15 ülke arasına girememiştir.

Ayakkabı sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 3 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Suudi Arabistan: 2008 yılında 169 milyon Dolar tutarındaki dış tabanı kauçuk/plastikten diğer ayakkabılar ihracatının % 10'unu Türkiye'den gerçekleştiren Suudi Arabistan, aynı ürün grubunun Türkiye'nin ihracatında 2009 yılı için % 22'lik bir paya sahiptir.

- Kuveyt: Türkiye'nin Kuveyt'e deri ayakkabı ihracatı 2008 ve 2009 yıllarında düşüş göstermekle birlikte Kuveyt üzerinde durulursa Türkiye için önemli bir pazar haline dönüşebilecektir.

- Umman: Ülkenin 44 milyon Dolarlık deri ayakkabı ithalatında 2009 yılı için % 5 paya sahip olan Türkiye'nin Umman'a gerçekleştirdiği ayakkabı ihracatı 2009 yılında bir önceki yıla oranla % 165 seviyesinde artmış ve 3,5 milyon Dolar olmuştur.

3.7.5. Bakliyat

İklim koşullarından oldukça etkilenen tarım ürünleri olması dolayısıyla bakliyat ihracatında dalgalanmalar yaşandığı göze çarpmaktadır. 2007 ve 2008 yıllarında 189 ve 187 milyon Dolar olarak gerçekleşen Türkiye'nin bakliyat ihracatı, 2009 yılında büyük bir sıçramayla (yaklaşık % 50) 270 milyon Dolar'a yükselmiştir. Türkiye'nin başlıca pazarının Orta Doğu ülkeleri olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin ihracatında ilk üç sırayı paylaşan Irak (78,6 milyon Dolar), Mısır (31,5

milyon Dolar) ve Suudi Arabistan'a (26,6 milyon Dolar) yapılan ihracat tüm ihracatın yarısından fazlasına tekabül etmektedir. Bu ülkelerin yanı sıra Ürdün (6.), İsrail (9.), Lübnan (11.), Kuveyt (13.), BAE (15.), Yemen (19.), Suriye (22.), Katar (29.) ve İran (31.) Türkiye'nin bakliyat ihracatı yaptığı diğer Orta Doğu ülkeleridir.

Dünya bakliyat ithalatında öne çıkan Orta Doğu ülkeleri ise 294,5 milyon Dolar ile Mısır (3.), 240 milyon Dolar ile BAE (8.), 99 milyon Dolar ile Suudi Arabistan (20.) ve 83 milyon Dolar ile İran (22.) olmuştur. Türkiye, bu ülkelerin tamamına ihracat yapmaktadır.

Bakliyat sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 11 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Suriye: 2009 yılında 1,8 milyon Dolar bakliyat ihraç edilen Suriye, Türkiye için komşuluk avantajını kullanabileceği önemli bir pazardır.

- İran: Mercimek ithalatı son yıllarda artış gösteren ülkeye Türkiye'den çok az miktarda mercimek ihracatı gerçekleştirilmiş olup, Türkiye'nin pazardaki payı % 0,5 seviyesindedir. İran mercimek pazarında BAE ve Kanada söz sahibi konumundadır. Türkiye-İran arasında gelişen ilişkiler ve coğrafi yakınlık göz önüne alındığında, Türkiye'nin mercimek ihracatını artırabileceği düşünülmektedir. İran'ın 2008'de yaptığı 19 milyon Dolarlık nohut ithalatında ise Türkiye'nin payı % 50 düzeyindedir.

- Ürdün: Nohut ithalatının % 37'sini, mercimek ithalatının % 51'ini ve bulgur ithalatının % 70'ten fazlasını Türkiye'den gerçekleştiren ülke, aynı zamanda Kanada'dan da önemli miktarda bakliyat ithalatı gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin coğrafi yakınlık avantajını kullanması ile Ürdün'deki pazar payını artıracağı ileri sürülebilir.

- BAE: Dünyanın en büyük mercimek ve nohut ithalatçılarından biri olan BAE'nin Türkiye'den gerçekleştirdiği ithalat sırasıyla % 5 ve % 3,7 düzeyindedir. BAE'deki pazarın büyüklüğü düşünüldüğünde Türkiye'nin daha fazla ihracat yapabileceği iddia edilebilir.

- Katar: Mercimek ve nohut ithalatında az da olsa Türkiye'den de yararlanan ülke son yıllarda artan bakliyat ithalatıyla öne çıkmakta ve Türkiye için ihracatını artırabileceği ülkelerden birisi olarak önem arz etmektedir.

- Mısır: Dünyanın en büyük 3. bakliyat ithalatçısı olan ülke, Türkiye'nin en fazla bakliyat ihraç ettiği 2. ülke konumundadır. Türkiye'nin bu ülkedeki pazar paylarını koruyarak ihracatını artırması beklenmektedir.

• Suudi Arabistan: Türkiye'nin 2009 yılında 9,9 milyon Dolarlık nohut ihracatı gerçekleştirdiği ülke, mercimek ithalatının da yaklaşık % 10'unu Türkiye'den yapmıştır. Suudi Arabistan bakliyat pazarında Türkiye'nin payını artırmasının yollarından birinin, ülkeye önemli miktarda reeksport gerçekleştiren BAE'yi saf dışı bırakarak Suudi Arabistan'a doğrudan ihracat miktarını artırması olduğu dile getirilmektedir.

• Kuveyt: Mercimek ithalatında Türkiye'nin yaklaşık % 90 pay ile tek büyük tedarikçi olduğu ülkede, nohut ithalatında da Türkiye 2. büyük ihracatçı konumundadır. Bununla birlikte nohut ihracatının artırılabileceği söylenebilir.

• Lübnan: Son yıllarda ülkeye gerçekleştirdiği bakliyat ihracatını önemli ölçüde artıran Türkiye 2009 yılında 5,4 milyon Dolarlık ihracat yaparak Lübnan'ın ithalatında % 21 paya sahip olmuştur. Diğer önemli bakliyat tedarikçileri Kanada, Avustralya, Meksika ve Çin gibi uzak ülkeler olan Lübnan, Türkiye'nin yakınlık ve fiyat avantajını kullanabileceği pazarlardan biri olarak gösterilmektedir.

• Umman: Bakliyat ithalatı 2009 yılında bir önceki yıla göre % 16 artarak 7 milyon Dolar'a ulaşan ülkede Türkiye 4. büyük tedarikçi durumundadır.

• İsrail: Türkiye için özellikle mercimek ihracatı konusunda önemli bir pazar olan ülkeye, 2009 yılında gerçekleştirilen toplam bakliyat ihracatı 2008'e göre % 36 gibi önemli bir oranda artış göstererek 6,8 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Bu yükselme eğiliminin devam etmesi öngörülmektedir.

3.7.6. Beyaz Eşya Sanayisi

ITC 2008 yılı verilerine göre dünyanın en büyük 5. beyaz eşya ihracatçısı konumunda bulunan Türkiye 2009 yılında 2,5 milyar Dolar tutarında beyaz eşya ihraç etmiştir. İhracatın önemli bir kısmı Avrupa ülkelerine yapılmakla birlikte, Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat artış göstermektedir. Türkiye'den beyaz eşya ihraç edilen başlıca ülkeler incelendiğinde, Irak'ın 100 milyon Dolar ile 6., İsrail'in 53 milyon Dolar ile 10., İran'ın 52 milyon Dolar ile 11., BAE'nin 21 milyon Dolar ile 25., Mısır'ın 14 milyon Dolar ile 33. ve Suriye'nin 11 milyon Dolar ile 40. sırada yer aldığı görülmektedir. Dünya ithalatında ise, bu ülkelerin ilk 20 ithalatçı arasında bulunmadıkları görülmektedir.

Beyaz eşya sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 8 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

• Irak: Türkiye'den yapılan 100 milyon Dolarlık ihracatın 82 milyon Dolarlık kısmını buzdolabı-dondurucu ürünleri oluşturmaktadır ve Türkiye'nin bu üründeki pazar payı % 28'dir.

• Ürdün: Çamaşır makinesi ve elektrikli mutfak aletleri ürünlerinde Türkiye'nin ilk 5 tedarikçi arasında bulunduğu ülkeye gerçekleştirilen toplam beyaz eşya ihracatı 2009 yılında 7,5 milyon Dolar olmuştur. Ürdün son yıllarda düzelen ekonomisiyle Türkiye için beyaz eşya sektöründe önemli bir pazar haline gelmektedir.

• İran: Çamaşır makinesi ve buzdolabı ithalatı son yıllarda % 34 ve % 30 artış gösteren ülkeye Türkiye'den gerçekleştirilen ihracat tutarı 2009 yılı için 52 milyon Dolar olmuştur. Önümüzdeki dönemlerde de artış eğiliminin devam etmesi ve Türkiye'nin İran'a beyaz eşya ihracatının 60 milyon Dolar'ı aşması beklenmektedir.

• Katar: Beyaz eşya ithalatı 2004-2008 döneminde % 400 artış gösteren ülkede, Türkiye'nin payı (% 1,8) oldukça azdır. Türkiye'nin Katar'a gerçekleştirdiği beyaz eşya ihracatının geliştirilmesi için çeşitli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

• BAE: Türkiye'nin 2009 yılında 4,5 milyon Dolarlık çamaşır makinesi, 11 milyon Dolarlık buzdolabı-dondurucu ve 2 milyon Dolarlık elektrikli ev aletleri ihracatı yaptığı ülkede, bu üç ürünün toplam ithalat değerinin 583 milyon Dolar olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin var olan potansiyeli iyi değerlendiremediği ve BAE beyaz eşya pazarından oldukça düşük pay aldığı açıkça görülmektedir.

• Mısır: 2007-2009 yılları arasında % 130 artış göstererek 6 milyon Dolar'dan 14 milyon Dolar'a ulaşan Türkiye'nin beyaz eşya ihracatının artması beklenmektedir.

• Lübnan: 2009 yılında gerçekleştirilen 4,9 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile ülkenin beyaz eşya pazarında % 8 paya sahip olan Türkiye'nin ihracatını ve pazar payını artıracağı düşünülmektedir.

• İsrail: Son yıllarda Türkiye'den gerçekleştirilen beyaz eşya ihracatının sabit kaldığı (2007'de 54 milyon Dolar, 2008'de 51 milyon Dolar ve 2009'da 53 milyon Dolar) göz önüne alındığında, Türkiye'nin İsrail beyaz eşya pazarındaki yerinin sağlam olduğu ve pazar payını koruyacağı ileri sürülebilir.

3.7.7. Bisküvi

2009 yılında 239 milyon Dolar'ı az da olsa aşan bir tutarda ihracat gerçekleştirilen Türkiye bisküvi sektöründe öne çıkan ülkeler çoğunlukla Orta Doğu ülkeleridir. Tatlı bisküviler ürün grubunda Irak % 20,7 pay ile ilk sırada yer almakta, Suudi Arabistan % 5,7 pay ile ikinci sırada yer almaktadır. Yemen (6.), İsrail (9.), Lübnan (14.), Filistin (16.), Ürdün (18.) ve Suriye (19.) tatlı bisküviler ürün grubunda

Türkiye'nin ihracat gerçekleştirdiği diğer Orta Doğu ülkeleridir. Diğer bisküviler ürün grubu ihracatında da Irak yine birincidir. Irak'a yapılan ihracat Türkiye toplam ihracatının yaklaşık % 15'idir. Yemen bu ürün grubunda % 10,4 pay ile 2. sıraya yerleşmiş, onu % 9,8 pay ile Suudi Arabistan takip etmiştir. Bu ürün grubunda ihracat yapılan diğer Orta Doğu ülkeleri ise Lübnan (6.), Filistin (10.), Ürdün (14.), BAE (15.) ve Suriye (18.)'dir.

Dünya ithalatının % 41'inin Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'nın önde gelen 4 ülkesi (Fransa, İngiltere, Almanya ve Belçika) tarafından gerçekleştirildiği bisküvi pazarında hiçbir Orta Doğu ülkesi ilk 20 ülke arasına girememiştir.

Bisküvi sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 11 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Ürdün: 2009 yılında 26 milyon Dolar tutarında tatlı bisküvi ithal eden ülkeye Türkiye'den gerçekleştirilen ihracat 2,3 milyon Dolar seviyesinde olmuştur. Ürdün'ün bu ürün grubundaki ithalatının azalmasına rağmen Türkiye'den yapılan ihracatın artması olumlu bir gelişmedir.

- Katar: Ülkenin 14,4 milyon Dolarlık tatlı bisküvi ithalatında % 6,8 pay ile 6. büyük tedarikçi konumunda bulunan Türkiye, ülkenin gofretler ithalatında da 4. sırada yer almasına rağmen ihracat istenilen düzeyde değildir.

- Suudi Arabistan: 2009 yılında bir önceki yıla göre % 47,1 artarak 7,9 milyon Dolar tatlı bisküvi ihracatı yapılan ülkede, Türkiye'nin bisküvi pazarındaki payı % 11 düzeyindedir. Suudi Arabistan ayrıca Türkiye gofret ihracatının % 12'sinin gerçekleştirildiği önemli bir pazar durumundadır. Türkiye'nin ülkeye 2009 yılı gofret ihracatı 11,6 milyon Dolar'a düşmüş olsa bile, Suudi Arabistan pazarı Türkiye bisküvi sektörü açısından önemini korumaktadır.

- Irak: 2008 yılında gerçekleştirdiği 69 milyon Dolarlık tatlı bisküvi ve göfret ithalatının % 84 gibi önemli bir miktarını Türkiye'den gerçekleştiren ülke, bu ürün grubu için Türkiye'den en fazla ihracat yapılan ülke olmuştur. 2009 yılında ise bü ürün grubunda yapılan toplam ihracat % 3,5 artarak 60 milyon Dolar'ı aşmıştır.

- Lübnan: Türkiye, ülkenin 2009 yılı bisküvi ithalatından % 18 pay alarak 2,7 milyon Dolar'ın üzerinde ihracat yapmıştır. İthalatı bir önceki yıla göre % 17 artan Lübnan'ın Türkiye açısından önemli bir pazar olduğu aşikardır.

- Umman: Toplamda 14 milyon Dolarlık tatlı bisküvi ve gofret ithalatı gerçekleştiren ülkeye, Türkiye'nin 99 bin Dolarlık ihracatı oldukça düşük seviyede olup, Türkiye'nin pazar payını artırması gerekmektedir.

- İsrail: 2009 yılında 8,4 milyon Dolar değerinde gofret ve tatlı bisküvi ihracatı gerçekleştirilen ülkeden Türkiye'nin aldığı pay % 19 civarındadır.

- BAE, Bahreyn, Mısır ve Kuveyt diğer potansiyel taşıyan pazarlardır.

3.7.8. Bitkisel Yağlar

2009 yılında 305 milyon Dolar sıvı yağ ve 93 milyon Dolar margarin ihraç eden Türkiye'nin bitkisel yağ ihracatında Orta Doğu ülkelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Türkiye'nin sıvı yağ ihracatında ilk sırayı açık ara Irak (% 54) elde ederken, Suriye % 9,7 ile 2. ve İsrail % 5,4 pay ile 3. sırada yer almıştır. Türkiye'nin kayda değer tutarlarda sıvı yağ ihracatı gerçekleştirdiği diğer Orta Doğu ülkeleri, Yemen (7.), Lübnan (10.) Suudi Arabistan (12.), BAE (13.), Filistin (15.), Ürdün (16.) ve Bahreyn (22.)'dir. Türkiye'nin margarin ihracatında ise Suriye 1. sırada yer almıştır. 16,4 milyon Dolar ve % 17,6 pay sahibi olan Suriye'yi, 11,6 milyon Dolar ve % 12,5 pay ile Irak takip etmiştir. Türkiye'nin margarin ihracatında 4. sırada yer alan İran, 10. sırada yer alan Suudi Arabistan, 13. sırada yer alan Lübnan, 14. sırada yer alan Ürdün ve 17. sırada yer alan İsrail, Orta Doğu'daki diğer önemli ihraç pazarlarıdır.

Dünya sıvı yağ ithalatında 2008 yılında 12. sırada bulunan Mısır ve 17. sırada bulunan İran ile dünya margarin ithalatı sıralamasında 9. sırada bulunan Kuveyt'in, Türkiye ihracatında önemli bir yerde bulunmaması düşündürücüdür. Bitkisel yağ ihracatı konusunda dikkat çeken bir diğer unsur da, 2008 yılında dünyanın en fazla margarin ithal eden 2. ülkesi olan Irak'a 2008 yılında 107,8 milyon Dolar olan margarin ihracatının 2009 yılında yaklaşık % 90 oranında azalma göstermesidir.

Bitkisel yağ sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 4 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Suriye: Türkiye'nin ülkedeki en önemli katı ve sıvı yağ tedarikçisi olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin pazar payını koruyacağı düşünülmektedir. Suriye'ye ihraç edilen en önemli ürün ise yaklaşık 20,2 milyon Dolar tutar ile ayçiçek yağı olmuştur.

- Irak: Türkiye'nin 2009 yılında 32 milyon Dolarla en fazla ayçiçek yağı ihraç ettiği ülke olan Irak'ın, margarin ithalatında Uzakdoğu ülkelerine yönelmesi Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. 2008 yılında 204,7 milyon Dolar olan toplam margarin ihracatı Irak'a yapılan ihracatın % 90 azalmasıyla toplamda % 54,5'lik bir azalma ile 93 milyon Dolar'a düşmüştür.

- Kuveyt: 2008 yılı itibarıyla dünyanın 9. büyük margarin ithalatçısı olan Kuveyt'e, Türkiye'nin önemli miktarlarda margarin ithal edememesi, Türkiye'nin

bu pazara yeteri kadar önem vermediğini ve var olan potansiyeli iyi değerlendiremediğini göstermektedir.

- İsrail: 2009 yılında ihracatını ayçiçek yağında % 12, mısır yağında ise % 367 artırarak 8,2 milyon Dolar ve 5,5 milyon Dolar tutarlarında ihracat gerçekleştiren Türkiye'nin, İsrail bitkisel yağ pazarında önemli bir tedarikçi konumunu sürdürmesi beklenmektedir.

3.7.9. Demir-Çelik, Demir-Çelik Eşya

2009 yılında % 41 oranında gerileyerek 12,1 milyar Dolar seviyelerinde ihracat gerçekleştirilen demir-çelik sektöründe Türkiye'nin ihracatında Orta Doğu ülkelerinin ağırlığı hissedilmektedir. Türkiye'nin en fazla demir-çelik ürünü ihraç ettiği ilk üç ülkenin % 11 pay ile Mısır, % 8 pay ile BAE ve yine % 8 pay ile Irak olması Orta Doğu ülkelerinin Türkiye demir-çelik ihracatı açısından önemini göstermektedir.

Dünya demir-çelik ithalatı sıralamasında uzun ürün sınıfında BAE'nin en büyük ithalatçı, inşaat aksamı ürün grubunda ise 5. büyük ithalatçı olduğu görülmekte, diğer Orta Doğu ülkelerinin ise hiçbiri listeye herhangi bir ürün kategorisinde giremediği görülmektedir.

Demir-çelik ve demir-çelik eşya sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 11 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- İran: 2008 yılı verilerine göre, Türkiye, ülkenin demir-çelik profil ithalatının % 11'ini (46 milyon Dolar ile 4. sırada), inşaat demiri ithalatının % 5'ini (12 milyon Dolar ile 4. sırada), filmaşin ithalatının % 14'ünü (91 milyon Dolar ile 3. sırada) ve depo ithalatının % 65'ini (12,8 milyon Dolar ile 1. sırada) tedarik etmektedir. Türkiye'nin İran'a gerçekleştirdiği demir-çelik ihracatını komşuluk ilişkilerini kullanarak artırabileceği söylenebilir.

- Suriye: 2008 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir-çelik profil ithalatının % 28'ini (2. sırada), inşaat aksamı ithalatının % 28'ini (2. sırada), filmaşin ithalatının % 21'ini (2. sırada) ve inşaat demiri ithalatının % 18'ini (2. sırada), başınçlı/sıvılaştırılmış gaz kapları/tüpleri depoları ithalatının % 63'ünü tedarik etmektedir. Suriye'nin demir-çelik ithalatında Ukrayna'nın en büyük tedarikçi olduğu görülmektedir. Türkiye'nin de son yıllarda büyüme gösteren Suriye pazarından komşuluk ilişkilerini de kullanarak aldığı payı artırması beklenmektedir.

- Ürdün: 2009 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir-çelik profil ithalatının % 8'ini (4. sırada), inşaat aksamı ithalatının % 15'ini (2. sırada), tank, varil ve fıçı ithalatının % 25'ini tedarik etmektedir. Ürdün'ün demir-çelik ithalatı azalırken Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının artması önemlidir.

• BAE: 2008 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir-çelik çubuk ithalatının % 82'sini (1. sırada) temin etmekle birlikte, filmaşin ithalatında 2. en büyük tedarikçidir. Buna rağmen BAE'nin artan inşaat aksamı ithalatında Türkiye'nin payının kısıtlı olması olumsuz bir gelişmedir.

• Mısır: 2009 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller ithalatının % 45'ini (1. sırada), demir veya alaşımsız çelikten yassı hadde ürünleri ithalatının % 14'ünü (2. sırada), demir-çelik halat ve tel ithalatının % 26'sını (1. sırada) tedarik etmektedir. Mısır'da inşaat sektörünün büyümesi ile Türkiye'nin bu ülkeye ihracatını artırması beklenmektedir.

• Suudi Arabistan: 2008 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir veya alaşımsız çelikten yarı mamuller ithalatının % 30'unu (1. sırada), demir-çelik inşaat aksamı ithalatının % 7'sini (4. sırada), demir-çelik profil ithalatının % 15'ini (3. sırada), demir-çelik çubuk ithalatının % 69'unu (1. sırada), filmaşin ithalatının % 20'sini (2. sırada) tedarik etmektedir. Suudi Arabistan'ın demir-çelik sektöründe gelişmekte olan bir pazar olduğu göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu ülkeye ihracatını artırması beklenmektedir.

• Irak: 2008 yılı verilerine göre, Türkiye ülkenin demir-çelik inşaat aksamı ithalatının % 75'inden fazlasını (1. sırada), demir-çelik profil ithalatının % 90'ını (1. sırada), demir-çelik çubuk ithalatının % 68'ini (1. sırada), demir-çelikten örme tel, ağ ve kafes ithalatının % 70'ini (1. sırada) tedarik etmektedir. Irak'ın yeniden inşa sürecinde bulunması sebebiyle Türkiye için önemli bir pazar konumunu sürdürmesi beklenmektedir.

• Kuveyt: Ülkenin demir-çelik inşaat malzemeleri ithalatında 312 milyon Dolar ihracat değeri ile % 33,4 pay alan Türkiye'nin, Kuveyt'e demir-çelik ihracatının artması beklenmektedir.

• İsrail: Demir kütüğü, demir-çelik yassı haddi, demir-çelik yassı ürün ve demir-çelik boru ve profil ithalatının 2009 yılı için 591 milyon tutar olarak gerçekleştiği ülkede, Türkiye'nin bu ürünlerdeki pazar payı % 37'dir.

• Lübnan ve Bahreyn demir-çelik ve demir-çelik eşya sektöründe diğer potansiyel sahibi Orta Doğu ülkeleri olarak belirtilmişlerdir.

3.7.10. Doğal Taşlar

2009 yılında bir önceki yıla oranla % 12 azalarak 1,2 milyar Dolar ihracat gerçekleştirilen doğal taşlar sektöründe öne çıkan Orta Doğu ülkeleri, 43 milyon Dolar ihracat gerçekleştirilen Suudi Arabistan (4.), 33 milyon Dolar ihracat gerçekleştirilen Irak (8.), 26 milyon Dolar ihracat ile İsrail (9.) ve BAE (11.), 19 milyon Dolar

ile Suriye (14.)'dir. Doğal taşlar içinde en fazla ihraç edilen ürün ise 700 milyon Dolarlık değerle işlenmiş mermer olmuştur. Blok mermer ihracatı ise 471 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir.

Doğal taşlar sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 7 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Suriye: Mermer ithalatının % 73'ünü Türkiye'den gerçekleştiren ülke, Türkiye için önemli bir pazar konumundadır.
- Ürdün: Ülkede gelişme gösteren işlenmemiş mermer ve traverten pazarından % 10 pay alan Türkiye, pazardan daha büyük pay alma kapasitesine sahiptir.

- Katar: 2009 yılında bir önceki yıla göre % 102 artış göstererek 3,4 milyon Dolar'a ulaşan mermer ihracatının, Katar'da inşaat sektörünün gelişme göstermesiyle daha da fazla artış sağlayacağı söylenebilir.

- BAE: Türkiye'nin ülkenin doğal taş ithalatındaki payının % 10 seviyelerinde olduğu BAE pazarı, ülkede inşaat sektöründeki atılımlar devam ettiği sürece gelişme gösterebilecektir.

- Suudi Arabistan: Özellikle 2008'de büyük bir artış sağlanarak (% 100'ün üzerinde) 2009'da 43 milyon Dolarlık doğal taş ihraç edilen ülkede, Türkiye'nin pazar payı % 16'dır. Diğer Orta Doğu ülkelerinde olduğu gibi, Suudi Arabistan'da da doğal taşların temel kullanım alanı inşaat sektörü olduğu için, inşaat yatırımlarının devam etmesiyle, Türkiye'nin bu ülkeye olan doğal taş ihracatını koruması ve artırması beklenebilir.

- Kuveyt ve Umman doğal taş ihracatı potansiyeli taşıyan diğer Orta Doğu pazarlarıdır.

3.7.11. Elektrikli Makineler ve Kablolar

2009 yılında bir önceki yıla göre % 20,5 oranında gerileyerek 4,4 milyar Dolar olarak gerçekleşen Türkiye'nin elektrikli makine ve kablolar ihracatı ağırlıklı olarak üç ürün grubu üzerinden yapılmaktadır. Bu ürün gruplarının en önemlisi olan kablo ve teller ihracatı (1,4 milyar Dolar) özellikle AB ülkelerine yapılmakla birlikte, Orta Doğu ülkelerinden Irak, Suudi Arabistan ve İsrail de bu ürünün ihracatında öne çıkmaktadır. 753 milyon Dolar ihracat tutarına sahip elektrik transformatörleri ihracatında ise Orta Doğu ülkelerinin payı oldukça yüksektir. Bu ürünün ihracatında başlıca Orta Doğu ülkeleri Katar, Suudi Arabistan, Irak, BAE ve Bahreyn'dir. Üçüncü ürün grubu olan elektrikli ev cihazları ihracatında (613 milyon Dolar) ise ön planda yer alan tek Orta Doğu ülkesi Irak'tır. Dünya ithalatında ön plana çıkan hiçbir Orta Doğu ülkesi yoktur.

Elektrikli Makineler ve Kablolar sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 13 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Suriye: 2008 yılında Türkiye'den ülkeye ihraç edilen ürün sıralamasında 36 milyon Dolar ile 5. sırada bulunan izole edilmiş tel ve kablolar pazarında, Türkiye % 38 pay ile ilk sırada yer almıştır.

- Ürdün: 2009 yılında 6 milyon Dolar tutarında izole edilmiş tel ihraç edilen ülkeye, 4,5 milyon Dolarlık elektrik transformatörleri ve aynı tutarda elektrik kontrol dağıtım üniteleri ihraç edilmiştir. Ürdün'ün izole tel pazarında % 8 pay ile 5. sırada bulunan Türkiye'nin ihracatının 2009 yılında % 47 azalma göstermesi (Ürdün'ün izole tel ithalatı aynı kalmasına rağmen), üzerinde durulması gereken bir durumdur.

- İran: Ülkenin elektrik jeneratörleri ithalatında % 13 pay ile 4., elektrik transformatörleri ithalatında ise % 9 pay ile yine 4. durumda bulunan Türkiye'nin İran'a ihracatını artırması beklenmektedir.

- Katar: 2008 yılında Türkiye'den ülkeye ihraç edilen ürün sıralamasında 81 milyon Dolar ile 3. sırada bulunan izole edilmiş tel ve kablolar pazarında, Türkiye % 7 pay ile 4. sırada yer almıştır. Türkiye'den Katar'a yapılan izole tel ihracatının, 2009 yılında % 76 azalarak 19 milyon Dolar'a düşmesi, Türkiye adına üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bununla birlikte, 2009 yılında Katar'a gerçekleştirilen elektrik transformatörleri ürün grubu ihracatının 2008'e göre % 148 oranında artarak 109 milyon Dolar'a ulaşması sevindirici bir gelişmedir. Aynı şekilde, 2009 yılında gerçekleştirilen elektrik kontrol-dağıtım tablo/panosu ihracatının da % 746 gibi çok büyük bir oranda artarak 15,4 milyon Dolar'a ulaşması bu alanda bir potansiyel olduğuna işaret etmektedir.

- Mısır: 2009 yılında % 44 azalma göstererek 5,4 milyon Dolar'a gerileyen kablo ve tel ihracatı ile % 3 paya sahip olan Türkiye ancak 10. tedarikçi olabilmiştir. Ulaşım, telekomünikasyon altyapı yatırımlarının arttığı ve müteahhitlik ve inşaat sektörünün gelişme gösterdiği Mısır'ın kablo ve teller pazarında Türkiye'nin pazar payını yükseltme olanağı bulunmaktadır.

- Irak: Türkiye, 2008 yılında gerçekleştirdiği 172 milyon Dolarlık kablo ve tel ihracatı ile ülke pazarında % 65 paya sahiptir. Irak'ta elektrik alanındaki yatırımların devam etmesi ile kablo ve tel ihracat miktarının artması beklenmektedir.

- Suudi Arabistan: 2008 yılı verilerine göre 124 milyon Dolarlık ihracat ile ülkenin elektrik transformatörleri pazarında % 21 payla lider durumda bulunan Türkiye'nin 2009 yılı ihracatı 71 milyon Dolar'a düşmüştür. Suudi Arabistan'ın

2008 yılı izole edilmiş kablo ve teller ithalatında ise Türkiye % 10 pay ile Mısır'ın ardından 2. sırada bulunmaktadır. Bu ürün grubundaki yıllık artış oranımızın son 5 yıl için % 150 olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin ileriki dönemlerde ihracat değerini artıracağı söylenebilir.

- Kuveyt: Türkiye'nin ülkeye gerçekleştirdiği kablo ve tel ihracatı 2008 yılı için 15,2 milyon Dolarken, 2009'da bu tutar 6,1 milyon Dolar'a düşmüştür. 2008 yılı verilerine göre % 9 pay ile 4. büyük tedarikçi konumunda bulunan Türkiye için, 2009 yılındaki % 60'lık azalma önemsenmelidir. Elektrik transformatörleri ürün grubundaki ihracatımız 2009 yılında % 14 seviyesinde artarak 820 bin Dolar'a yükselmişse de, Türkiye'nin Kuveyt'in bu ürün grubu ithalatındaki payı oldukça düşüktür.

- Bahreyn: Türkiye'nin elektrik transformatörleri ihracatını önemli ölçüde artırdığı ülkelerin başında gelen Bahreyn'e yapılan ihracat 2009 yılında % 386 artarak 45 milyon Dolar'a yükselmiştir. 2010 yılı Ocak-Haziran dönemindeki ihracatın 63 milyon Dolar'ı bulması bu artışın devam ettiğinin en önemli göstergesidir.

- BAE: 2008 yılı elektrik transformatörleri ithalatının % 8'ini Türkiye'den gerçekleştiren ülkeye 81 milyon Dolarlık elektrik transformatörü ve 21 milyon Dolarlık elektrik devresi teçhizatı ihraç edilmiştir. 2009 yılında ise bu iki ürün ihracatında % 13,5 ve % 44 oranlarında azalma gözlenmiştir. 2009 yılında 1,5 milyar Dolar tutarında izole kablo ve tel ithal eden BAE, bu tutarın sadece 38 milyon Dolar'ını Türkiye'den karşılamıştır. Bu alanda Türkiye'nin yararlanabileceği büyük bir pazar bulunmaktadır.

- İsrail: Türkiye'nin % 16 pazar payına sahip olduğu ülkeye gerçekleştirilen ihracat 2009 yılında bakır telde % 47, elektrik akümülatörlerinde % 6, izole edilmiş kablo ve telde % 33 azalmasına rağmen, İsrail pazarı Türkiye için önemini korumaktadır.

- Lübnan ve Umman elektrikli makineler ve kablolar sektörü için ihracat potansiyeli taşıyan diğer Orta Doğu ülkeleridir.

3.7.12. Ev Tekstil Ürünleri

Son 6 yıldır inişli-çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye'nin ev tekstili ürünleri ihracatı, 2009 yılında bir önceki yıla göre % 21 gibi sert bir düşüşle 1,4 milyar Dolar olarak gerçekleşmiştir. Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat Avrupa ve Amerika'ya yapılan ihracat kadar yüksek değerlere sahip olmasa da, Türkiye için önem oluşturmaktadır. Ev tekstili ürünleri ihracatında Orta Doğu ülkelerinden başlıcaları yaklaşık 38 milyon Dolar ihracat yapılan Irak (10.) ve 23,4 milyon Dolarlık ihracat yapılan İran (13.)'dır. Bu bağlamda öne çıkan diğer Orta Doğu ülkeleri ise İsrail (22.), Suudi Ara-

bistan (26.) ve BAE (29.)'dir. Dünya ithalatında öne çıkan bir tek Orta Doğu ülkesi vardır, o da % 1 paya sahip olan BAE'dir.

Ev tekstili sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 4 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Irak: Türkiye battaniye ihracatının yarısından fazlasının yapıldığı ülkede, Türkiye'nin bu üründeki pazar payı % 58 olarak gerçekleşmiştir. Ülkedeki hayatın normale dönmesini müteakip ev tekstili pazarının gelişmekte olduğu noktasından hareketle, Türkiye'nin diğer ürün gruplarında da pazar payını artırması olasıdır.

- BAE: 2009 yılında 878 milyon Dolar döşemelik/perdelik kumaş ithal eden ülkeye Türkiye'nin ihracatı 5 milyon Dolar seviyesinde kalmıştır. Yatak çarşafları, masa örtüleri ve tuvalet ve mutfak bezlerinde de % 5 pay ile 4. sırada yer alan Türkiye'nin çeşitli girişimlerde bulunarak ihracatını artırması gerekmektedir.

- Umman: Ülkede artan turizm yatırımları dolayısıyla 2009 yılında % 32 artarak 6 bin Dolar'a yükselen yatak çarşafları, masa örtüleri ve tuvalet ve mutfak bezleri ihracatının daha da artacağı düşünülmedir.

- İsrail: 2009 yılında Türkiye'nin ülkeye gerçekleştirdiği yatak çarşafları, masa örtüleri ve tuvalet ve mutfak bezleri ihracatı 9,1 milyon Dolar'dır. Türkiye'nin ihracatı % 3 azalmış olsa da, İsrail pazarından % 17 pay almayı başarmıştır.

3.7.13. Halı Sektörü

2009 yılında gerçekleştirdiği 1,07 milyar Dolarlık halı ihracatı ile dünyanın 4. büyük halı ihracatçısı konumunda bulunan Türkiye'nin ana pazarları Orta Doğu ülkeleridir. Öyle ki, Türkiye toplam halı ihracatının % 13,5'i Suudi Arabistan'a, % 9,4'ü Irak'a yapılmıştır. Öne çıkan diğer ülkeler de, diğer halılar ve yer kaplamaları ürün grubunda % 7,4 paya sahip olan BAE ve tufte edilmiş halılar ürün grubunda % 5,7 paya sahip olan Mısır'dır. Herhangi bir Orta Doğu ülkesi dünya halı ithalatında ilk 7 ülke arasına girememiştir.

Halı sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 8 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Katar: 2008 yılında 4,7 milyon Dolarlık makine halısı ihraç edilen ülkede, Türkiye'nin pazar payı % 10'dur ve Türkiye 4. büyük tedarikçidir.

- Irak: 2009 yılı toplam hali ithalatının % 90'ını Türkiye'den gerçekleştiren ülkede, Türkiye pazarda hakim ülke durumundadır.

- BAE: 2009 yılında 18 milyon Dolar makine ihracatı yapılan ülkede, Türkiye % 18 pay ile Suudi Arabistan'dan sonra en büyük 2. ithalatçı konumundadır.

- Mısır: Ülkeye ihraç edilen 8,7 milyon Dolarlık tufte edilmiş makine halısı ile Türkiye bu üründe % 59 pazar payına sahiptir.

- Suudi Arabistan: 2008 yılında gerçekleştirdiği 113 milyon Dolarlık dokunmuş halılar ve yer kaplamaları ithalatının % 78'ini Türkiye'den gerçekleştiren ülke, 2009 yılında Türkiye'nin toplam ihracatının % 13,5'inin yapıldığı pazar olmuştur.

- Kuveyt, Umman ve İsrail diğer önemli potansiyel pazarlar olarak belirtilmişlerdir.

3.7.14. Hububat

Net bir ithalatçı konumunda bulunan Türkiye, az miktarlarda da olsa hububat ihracatı gerçekleştirmektedir. Türkiye'nin 2009 yılındaki hububat ithalatı 1,2 milyar Dolar'ı bulmuşken, ihracatı sadece 205 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. İhracatı gerçekleştirilen ürünlerin başında mısır gelmekte olup, mısırı sırasıyla buğday, arpa ve pirinç izlemektedir. Türkiye'nin hububat ihracatında başlıca ülkeler Orta Doğu ülkeleridir.

Hububatta dünya ithalatçılar listesine bakıldığında, Suudi Arabistan'ın 6., İran'ın 7., Mısır'ın 10. ve BAE'nin 19. sırada yer aldığı görülmektedir.

Hububat sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında, 5 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler İran, Suriye, Kuveyt, Lübnan ve İsrail olup bu ülkelere ihraç edilebilecek başlıca ürün, buğdaydır. Ayrıca, Kuveyt için mısır, İsrail için pirinçtir. İhracatın artırılmasının temel ön koşulu ise hava şartlarının iyi olması sonucu rekolte miktarının yüksek olmasıdır.

3.7.15. İnşaat Malzemeleri

2009 yılında bir önceki yıla oranla % 33 azalarak 15,7 milyar Dolar olarak gerçekleşen Türkiye'nin inşaat malzemeleri ihracatının başlıca pazarları, büyük altyapı yatırımları gerçekleştiren Orta Doğu ülkeleridir. Bu ülkelerin başında % 10 pay ile Irak gelmekte olup, Mısır % 7 pay ile 2. ve BAE % 5 payla 4. sırada bulunmaktadır. Alt ürün bazında öne çıkan diğer Orta Doğu ülkeleri ise çimento için % 13 payla 2. gelen Suriye, boyalar ve vernikler ürün grubu için % 7 payla 3., ağaçtan inşaat malzemeleri grubu için % 38 payla 1., duvar kağıtları ürün grubu için % 55 payla yine 1. olan İran'dır.

Dünya inşaat malzemeleri ithalatı sıralamasında önemli paya sahip olan Orta Doğu ülkeleri ise BAE (7.), Suudi Arabistan (24.), Katar (36.) ve İran (42.)'dır.

İnşaat malzemeleri sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 10 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- İran: Ülkenin 2008 yılı adi metallerden donanım, tertibat vb. eşya ithalatında Türkiye 3. sırada yer alıp, pazar payı % 20'dir. İran'ın bu ürün grubundaki ithalat artış oranı (2004-2008 dönemi için yıllık % 41) ile, Türkiye'nin bu ülkeye gerçekleştirdiği ihracatın artış oranının (% 40) birbirine yakın olması, Türkiye'nin pazar payını koruduğunu göstermektedir.

- Katar: 2008 yılında Türkiye'den yapılan prefabrik yapılar ihracatının 16 milyon Dolar'ının gerçekleştirildiği ülkede, Türkiye, % 25 pazar payına sahiptir ve BAE'nin ardından bu üründe 2. büyük tedarikçidir. 2009 yılında bu ürün ihracatının % 82 oranında azalarak 3 milyon Dolar'a düştüğü görülse de, bu durumun küresel ekonomik krizden kaynaklandığı ve geçici olduğu düşünülmektedir.

- Suriye: 2008 yılında ithal ettiği 149 milyon Dolarlık çimentonun % 77'sini Türkiye'den temin eden ülkeye, 2009 yılında 165 milyon Dolar değerinde çimento ihraç edilmiştir. Bu artış eğiliminin devam edeceği öngörülmektedir. Plastik boru ithalatının da % 67'sini Türkiye'den sağlayan Suriye, altyapı ve sulama sistemleri yatırımlarına devam ettiği sürece, Türkiye için bu üründe önemli bir pazar olmayı sürdürecektir.

- BAE: Bir önceki yıla göre % 24 azalarak 2009 yılında 99 milyon Dolar tutarında prefabrik yapı ithal eden ülkeye, Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat aynı dönem için yaklaşık % 27 artarak 38 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Bir diğer deyişle, Türkiye küçülen prefabrik yapı ithalatına daha fazla tutarda ihracat gerçekleştirerek pazar payını artırmayı başarmış ve % 22,7 olan payını, % 38'e çıkarmayı başarmıştır.

- Mısır: Türkiye'nin 2009 yılı demir ve alaşımsız çelikten çubuklar ihracatının olağanüstü bir artış sergileyerek 39 milyon Dolar'dan 1,01 milyar Dolar'a yükseldiği ülke, toplam inşaat demiri ithalatının % 93'ünü Türkiye'den gerçekleştirmiştir. Muslukçu borucu eşyası ihracatı ise inşaat demiri kadar parlak bir durumda değildir. Türkiye bu ürün grubunda % 2,8 pay ile 8. durumda bulunmaktadır. Bakır levha, plaka ve şeritler ürün grubunda da benzer bir durum söz konusudur. Türkiye bu ürün grubunda 6,1 milyon Dolarlık ihracat gerçekleştirmiş ve % 6 pay ile 2. sırada yer almıştır.

- Kuveyt: 2009 yılında 72 milyon Dolar tutarında çimento ithal eden ülkeye Türkiye'nin ihracatı, bir önceki yıla oranla 12,5 kat artarak 6 bin Dolar'dan 80 bin

Dolar'a yükselmişse de, bu tutar tatmin edici değildir. Türkiye bu üründeki pazar payını artırabilecek kapasiteye sahiptir.

- Umman: Türkiye'nin ülkeye gerçekleştirdiği demir çelikten inşaat malzemeleri ihracatı 2009 yılında bir önceki yıla göre % 34 azalarak 27 milyon Dolar tutarında olmuştur. Umman Hükümeti'nin 2005-2017 yılları arasında 40 milyar Dolar değerinde altyapı ve ulaşım yatırımı yapmayı planladığı göz önüne alındığında, Türkiye'nin bu ülkeye olan inşaat malzemeleri ihracatının artacağı beklenmektedir.

- İsrail: 2009 yılında gerçekleştirdiği çimento ithalatı bir önceki yıla göre % 18 artış gösteren ülkeye Türkiye tarafından 37 milyon Dolar değerinde ihracat yapılmıştır. Bu değer ile Türkiye'nin İsrail çimento pazarından aldığı pay, % 74 olmuştur. 2008-2009 döneminde Türkiye'nin İsrail'e çimento ihracatının % 65 artmış olması da dikkati çeken bir diğer unsurdur.

- Bahreyn: 2009 yılında toplam 33 milyon tutarında ithalat gerçekleştirilen muslukçu-borucu eşyası ürün grubunda, Türkiye sadece 191 bin Dolar değerinde ihracat yapmış olup bu ürün grubunda ihracat potansiyeli mevcuttur.

- Irak: İnşaat malzemeleri sektörü alt ürün gruplarının birçoğunda Türkiye, ülkenin en büyük tedarikçisi konumundadır.

3.7.16. Kağıt ve Karton Ürünleri

2009 yılında Tükiye'nin gerçekleştirdiği kağıt ve karton ürünleri ihracatı toplam 1 milyar Dolar olmuştur. İhracat birçok farklı ülkeye yapılmakla birlikte, öne çıkan Orta Doğu ülkeleri de mevcuttur. Örneğin, Türkiye'nin bu sektörde ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Irak 102,8 milyon Dolarlık ihracat değeriyle 1. sırada yer alırken, İsrail 57,3 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla en fazla ihracat yapılan 3. ülke olmuştur. Orta Doğu ülkelerinden 35,5 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla İran 10., 24,2 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla Mısır 12., 14,8 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla Suriye 18. ve 13 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla Ürdün 22. sıradan listeye girmiştir. Toplam ihracat sıralamasında önemli bir yer edinememiş olsa da, alt ürünler bazında öne çıkan bir Orta Doğu ülkesi daha olmuştur. Suudi Arabistan kraft kağıt/kartonlar-sıvanmamış-rulo veya tabaka halinde ürün grubu için Türkiye'den yapılan 5,2 milyon Dolarlık ihracatın % 30'unun gerçekleştirildiği ülke olarak ilk sırada yer almıştır. Kağıt ve karton ürünleri dünya ithalatı sıralamasında Orta Doğu ülkeleri ilk 30 ülke arasına girememiştir.

Kağıt ve karton ürünleri sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 6 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- İran: 2008 yılında 81 milyon Dolar değerinde sargılık kağıt ithal eden ülke,

bu tutarın 11 milyon Dolar'ını Türkiye'den gerçekleştirmiştir. Bu tutar ile Türkiye % 14 pay ile İran sargılık kağıt pazarında 2. sırada yer almıştır. 2009 yılında bu ürün grubunda Türkiye'nin İran'a gerçekleştirdiği ihracat 10 milyon Dolar'a gerilemiştir.

- Ürdün: Hijyenik kağıt ürünleri pazarında Türkiye için potansiyel bir pazar olarak sunulan ülke, bu ürün grubunda gerçekleştirdiği 43 milyon Dolarlık ithalatın 2,6 milyon Dolar'ını Türkiye'den gerçekleştirmiştir. Ürdün'ün bu ürün grubundaki ithalatı bir önceki yıla göre % 10 artarken, Türkiye'nin ihracatının % 73 artması önemli bir göstergedir.

- Suriye: Türkiye'nin özellikle kuşe edilmemiş veya sıvanmamış kağıt ve karton ithalatını ciddi şekilde artırdığı ülkeye yapılan ihracat 2007'de 366 bin Dolar seviyesinde iken 2008'de 6 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Türkiye gerçekleştirdiği sıçrama ile bu ürün grubunda % 23 pay elde etmiş ve 2. büyük tedarikçi haline gelmiştir.

- Katar: Hijyenik kağıt ürünleri ihracatında 2008 yılı verilerine göre 21. sırada yer alabilen Türkiye için, bu ürün grubunda geliştirilebilecek önemli bir pazar bulunmaktadır.

- Kuveyt: 2009 yılında toplam 2,1 milyon Dolarlık kağıt ürünleri ihraç edilen ülkede hijyenik kağıt ürünlerinde değerlendirilmesi gereken bir pazar vardır.

- İsrail diğer potansiyel sahibi Orta Doğu ülkesi olarak gösterilmiştir.

3.7.17. Kanatlı Etler

Türkiye ihracatında fazla bir paya sahip olmasa da, Orta Doğu ülkelerine ciddi miktarda ihracat yaptığımız kanatlı etler sektörü, değerlendirilmesi gereken bir diğer sektördür. Türkiye'nin 2009 yılı kanatlı etler ihracat değeri bir önceki yıla göre % 80 oranında artarak 157 milyon Dolar olmuştur. Komşu ülkelerden Irak, bu ihracatın yaklaşık % 61'inin gerçekleştirildiği en önemli pazardır. Kuveyt (18.), Suudi Arabistan (23.) ve Suriye (25.) kanatlı etler ihracatı gerçekleştirilen diğer Orta Doğu ülkeleri olmuştur.

Dünya ithalatında öne çıkan Orta Doğu ülkeleri ise en fazla kanatlı etler ithal eden 7. ülke olan Suudi Arabistan, 10. ülke olan BAE ve 14. ülke olan Kuveyt olmuştur. Türkiye'nin bu ülkelerden BAE'ye ihracat gerçekleştirememiş olması, vurgulanması gereken bir noktadır.

Kanatlı etler sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 6 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler Suriye, Mısır, Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt ve Umman'dır.

3.7.18. Kimya Sektörü

Son yıllarda düzenli bir gelişme göstererek 2009 yılında yaklaşık 5,3 milyar Dolar ihracat gerçekleştirilen kimya sektörü Türkiye için gittikçe önemli bir sektör haline gelmiştir. Kimya sektöründen önemli miktarlarda ihracat yapılan Orta Doğu ülkeleri ise 317 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile 1. sırada olan Irak, 210 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile 6. olan İran, 159 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile 10. olan Mısır, 101 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile 18. olan Suriye ve 97 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile 20. olan İsrail olmuştur. Dünya ithalatında söz sahibi olan Orta Doğu ülkesi bulunmamaktadır.

Kimya sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 2 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler Mısır ve İsrail'dir.

3.7.19. Kumaş Sanayi

2009 yılında bir önceki yıla göre % 18 azalarak yaklaşık 3,4 milyar Dolar ihracat gerçekleştirilen kumaş sanayinde, Türkiye'nin başlıca ihraç pazarları arasında Orta Doğu ülkelerinden İran % 3 pay ile 7. sırada kendine yer bulabilmiştir. Alt ürün gruplarında öne çıkan Orta Doğu ülkeleri de Suudi Arabistan, Mısır ve Irak olmuştur.

Dünya kumaş ithalatında suni-sentetik iplik, filament ve şeritten dokumalar ürün grubunda % 7, suni-sentetik devamsız liften dokumalar ürün grubunda % 6 ile 2. sırada bulunan BAE'nin Türkiye ihracatında yer bulamaması dikkat çekicidir.

Kumaş sanayi için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 5 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler İran, Suriye, Mısır, Ürdün ve İsrail'dir.

3.7.20. Makarna

2009 yılında bir önceki yıla göre % 17,9'luk bir değer artışı kaydedilen Türkiye'nin makarna ihracatı toplamda 149,4 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Türkiye'nin makarna ihracatının yöneldiği asıl pazarlar genel itibarıyla daha düşük gelire sahip olan Afrika ülkeleri ile Orta Doğu ülkeleri olmuştur. Orta Doğu ülkelerinden ön planda yer alanlar Irak (1.), BAE (4.), İsrail (6.) ve Suudi Arabistan (17.)'dır.

Makarna dünya ithalatı 2008 sıralamasında hiçbir Orta Doğu ülkesi ilk 20 üke arasında girememiştir.

Makarna için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 7 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

• Katar: 2008 yılında toplam 24 milyon Dolarlık makarna ithalatı yapan ülkeye, Türkiye'nin yaptığı makarna ihracatı 70 bin Dolar olarak gerçekleşmiş olup, bu tutar oldukça düşüktür.

• BAE: 2008 yılında gerçekleştirilen 15,6 milyon Dolarlık ihracat ile Türkiye'nin en büyük tedarikçi konumunda bulunduğu ülkeye 2009 yılında yapılan ihracat tutarı 9,3 milyon Dolar olmuştur. BAE'de buğday ve pirinçten sonra sonra en fazla tüketilen gıda maddesi olması özelliğiyle makarna, Türkiye için önemli bir ihraç ürünü olmaya devam edecektir.

• Ürdün: 2009 yılında % 21 büyüme gösteren ülke makarna pazarında Türkiye'nin ihracat değerinin aynı kalması (1,2 milyon Dolar seviyesinde) dikkate alınması gereken bir husustur.

• İsrail: 2009 yılında 7,6 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile ülke makarna pazarından % 16,6 pay alan Türkiye için İsrail önemini koruyacaktır.

• Kuveyt, Umman ve Bahreyn 2009 yılında Türkiye'nin makarna ihracatının önemli oranlarda azaldığı, fakat gerekli önlemler alındığı takdirde bu eğilimin tersine döndürülebileceği pazarlar olarak sıralanmışlardır.

3.7.21. Mobilya

Türkiye'nin mobilya sektöründen gerçekleştirdiği ihracat tutarı 2009 yılında bir önceki yıla oranla % 12,7 azalarak 1,1 milyar Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin mobilya ihracatında Orta Doğu ülkelerinin payı son yıllarda artış göstermiştir. 2009 yılında en fazla mobilya ihraç edilen ülkeler sıralamasında Irak 136,6 milyon Dolarlık ihracat tutarıyla 1. sırada yer alırken, İran 70,5 milyon Dolarlık ihracat değeriyle 3. sırada yer bulmuştur. BAE (11.), Suudi Arabsitan (14.), İsrail (21.), Suriye (24.), Mısır (25.), Katar (29.), Lübnan (30.) ve Ürdün (33.) Türkiye'nin mobilya ihracatında önemli olan diğer Orta Doğu ülkeleridir.

Mobilya sektöründe dünya ithalatında öne çıkan Orta Doğu ülkeleri ise 1,1 milyar Dolarlık ithalat değeriyle 23. sırada bulunan BAE ve 1 milyar Dolar ithalat değeriyle 24. sırada bulunan Suudi Arabistan olmuştur.

Mobilya sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 8 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

• Katar: 2008 yılında ülkenin mobilya pazarından % 3,2 pay alan Türkiye, ülkeye 2009 yılında 7,2 milyon Dolar değerinde mobilya ihracatı gerçekleştirmiştir. İhracat bir önceki yıla göre % 13 oranında azalmış olsa da, Katar'da gelişme gösteren inşaat sektörü Türkiye mobilya sektörü için potansiyel oluşturmaktadır.

• Ürdün: 2009 yılında toplam 80 milyon Dolarlık mobilya ithalatı yapan ülkeye, Türkiye'nin gerçekleştirdiği toplam mobilya ihracatı yaklaşık 6 milyon Dolar olmuştur. Ülkeye yapılan mobilya ihracatının 2007-2009 döneminde yaklaşık % 47 oranında azaldığı göze çarpmaktadır.

• BAE: Dünyanın en büyük 23. ithalatçısı konumunda bulunan ülkeye Türkiye'den yapılan ihracat 30,7 milyon Dolar gibi düşük bir seviyede olup bu tutarın artırılması için gerekli çalışmaların yapılması gerekmektedir.

• Suudi Arabistan: Dünyanın en büyük 24. ithalatçısı olan ülkeye 2009 yılında Türkiye'den yapılan mobilya ihracatı 22,7 milyon Dolar'dır. Ülkenin mobilya ithalatının önümüzdeki dönemlerde de artacağı beklendiğinden, Türkiye'nin ihracat tutarını ve pazar payını artırması için gerekli çalışmaların yapılması önemlidir.

• Lübnan: 2007 yılında 3,7 milyon Dolar olarak gerçekleşen Türkiye'nin mobilya ihracatı 2009 yılında yaklaşık % 100 oranında artış göstererek 7,2 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu artış eğiliminin sürmesi beklenmektedir.

• İsrail, Kuveyt ve Umman mobilya ihracatının artırılabileceği potansiyel ülkeler olarak gösterilmektedir.

3.7.22. Otomotiv Ana ve Yan Sanayi

Türkiye için kilit sektörlerden birisi haline gelen otomotiv ana ve yan sanayinde gerçekleştirilen ihracat tutarı 2009 yılında ana sanayi için 9,8 milyar Dolar ve yan sanayi için 5,1 milyar Dolar olarak ölçülmüştür. Bu iki alanda Türkiye'nin ihracatı % 34 ve % 30 oranında azalmıştır. Otomotiv ana sanayi ihracatının en önemli ihraç pazarları Avrupa Birliği ülkeleri olurken, İsrail (13.) ve Irak (19.) sıralamada öne çıkan iki Orta Doğu ülkesi olmuştur. Yan sanayi ihracatında da benzer bir durum söz konusu olup, Orta Doğu ülkelerinin önemi bir nebze de olsa daha fazladır. İran, 195 milyon Dolar ile en fazla oto yan sanayi ihracatı gerçekleştirdiğimiz Orta Doğu ülkesi olurken, sıralamadaki diğer Orta Doğu ülkeleri Mısır (12.), Irak (13.), Suudi Arabistan (19.), BAE (20.), İsrail (24.), Suriye (25.), Ürdün (56.), Lübnan (59.), Katar (66.) ve Yemen (71.) olmuştur.

Otomotiv ana sanayinde dünya sıralamasında öne çıkan iki Orta Doğu ülkesi vardır. Bu ülkeler, 2008 yılı verilerine göre binek oto ithalatında dünya 12.'si, kamyon-kamyonet ithalatında dünya 18.'si, otobüs-minibüs ithalatında dünya 2.'si olan BAE ile binek oto ithalatında dünya 15.'si, kamyon-kamyonet ithalatında dünya 17.'si, otobüs-minibüs ithalatında dünya 10.su olan Suudi Arabistan'dır. Oto yan sanayi ithalatında öne çıkan herhangi bir Orta Doğu ülkesi bulunmamaktadır.

Otomotiv sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen

potansiyel pazarlar arasında 13 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler İran, Irak, Suriye, Katar, BAE, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan, Kuveyt, Umman, İsrail ve Bahreyn'dir.

3.7.23. Plastik İşleme Sanayi

Türkiye'nin 2009 yılında % 14 azalarak 4,3 milyar Dolar ihracat gerçekleştirdiği plastik işleme sanayinde, başlıca ihraç pazarları Orta Doğu ülkeleri olmuştur. Yaklaşık 351 milyon Dolar ihracat gerçekleştirilen Irak, listenin en üst sırasında yer alırken, İran 180 milyon Dolarlık ihracat değeriyle 5. sırada yer almıştır. 11. sırada yer alan Katar, 12. sırada yer alan Suudi Arabistan, 13. sırada yer alan BAE ve 15. sırada yer alan İsrail, Türkiye'nin plastik işleme ürünleri ihracatında öne çıkan diğer Orta Doğu ülkeleridir. Dünya ithalatında ön plana çıkan hiçbir Orta Doğu ülkesi yoktur.

Plastik işleme sanayi için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 1 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır, o ülke de İran'dır.

3.7.24. Pompa ve Kompresörler

Bir önceki yıla göre % 25 oranında azalarak 2009 yılında 342 milyon Dolar'a gerileyen Türkiye'nin pompa ve kompresör ihracatında, Orta Doğu ülkeleri orta derecede öneme sahiptir. Bu ürün grubunda Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülke 18 milyon Dolar ile Irak (4.) olurken, İran 11,5 milyon Dolarlık ihracat değeriyle 7. olmuştur. Diğer önemli Orta Doğu ülkeleri, Mısır (14.), Suudi Arabistan (16.) ve Suriye (19.)'dir.

Orta Doğu ülkelerinden sadece Suudi Arabistan dünya ithalatında kayda değer bir öneme sahip olup 2008 yılında gerçekleştirdiği 1,9 milyar Dolarlık ithalat ile dünya sıralamasında 15. sırada yer almaktadır.

Pompa ve kompresörler sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 5 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler İran, BAE, Ürdün, Katar ve Kuveyt'tir.

3.7.25. Sert Kabuklu Meyveler

Türkiye'nin 2009 yılında yaklaşık 1,2 milyar Dolar değerinde fındık ve 39,4 milyon değerinde Antep fıstığı ihraç ettiği sert kabuklu meyveler sektörünün ana ihraç pazarları Avrupa ülkeleridir. Orta Doğu ülkeleri ise özellikle Antep fıstığı ihracatında önemli bir yer kaplamaktadırlar. Fındık ihracatında sadece Mısır (17, 5 milyon Dolar değer ile 14.) ve İsrail (7,3 milyon Dolar değer ile 21.) öne çıkarken, Antep fıstığı ihracatında Suriye (3.), Suudi Arabistan (4.), Mısır (6.), İsrail (10.) ve Ürdün (16.) Orta Doğu'daki önemli ihraç pazarları olarak ortaya çıkmışlardır.

Bu iki ürünün dünya ithalatına bakıldığında, fındıkta İsrail'in 21., Mısır'ın 26., Irak'ın 28., Lübnan'ın 34. ve Suriye'nin 35. büyük ithalatçı olduğu, Antep fıstığında da BAE'nin 12., İsrail'in 15., Ürdün'ün 24., Suudi Arabistan'ın 27., Suriye'nin 31. ve İran'ın 35. büyük ithalatçı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, fındık için Irak, Lübnan ve Suriye'nin; Antep fıstığı için de BAE ve İran'ın Türkiye için önemli ihraç pazarları olabileceği ileri sürülebilir.

Sert kabuklu meyveler için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında, 3 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkelerden Mısır ve İsrail için fındık, Kuveyt için Antep fıstığı ihracatı artırılabilecek ürünlerdir.

3.7.26. Sofra Mutfak Eşyası

Türkiye'nin 2009 yılında yaklaşık 901 milyon Dolar ihracat gerçekleştirdiği sofra mutfak ürünlerinin başlıca pazarları arasında, Orta Doğu ülkelerinden İran 56,4 milyon Dolarlık ihracat ile 2., Irak 51,5 milyon Dolarlık ihracat ile 4., Mısır 35,9 milyon Dolarlık ihracat ile 7. ve İsrail 34,1 milyon Dolarlık ihracat ile 9. sırada bulunmaktadır. Öne çıkan diğer Orta Doğu ülkeleri ve sıraları şu şekildedir: Suriye 17., Suudi Arabistan 19. ve BAE 22. Dünya ithalatında gelişmiş ülkelerin ilk sıralarda bulunduğu gözlenmekle birlikte, herhangi bir alt ürün grubunda öne çıkan Orta Doğu ülkesi yoktur.

Sofra mutfak eşyaları için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 6 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Ürdün: Ülkeye 2009 yılında gerçekleştirilen sofra mutfak eşyası ihracatı bir önceki yıla göre % 44 gibi ciddi bir oranla artarak 1,5 milyon Dolar'a yükselmişse de, Türkiye'nin Ürdün'ün bu ürün grubundaki pazar payını artırmaması için engel bulunmamaktadır.

- Irak: Cam ve demir-çelik ev eşyalarının ithalatında Türkiye'nin en büyük tedarikçi olduğu ülkede, Türkiye'nin bu pozisyonunu koruyacağı düşünülmektedir.

- BAE: Gelişmekte olan turizm sektörünün etkisiyle ülkeye gerçekleştirilen cam ev eşyaları ihracatının artacağı söylenebilir.

- İran ve Kuveyt'in özellikle cam ev eşyaları ürün grubunda Türkiye içi potansiyel teşkil ettiği düşünülmektedir. İsrail için de Türkiye'nin sofra mutfak eşyalarındaki pazar payını koruyacağı söylenebilir.

3.7.27. Süt Ürünleri

Türkiye toplam ihracatında oldukça küçük bir paya sahip olan süt ürünleri ihracatının başlıca pazarları Orta Doğu ülkeleridir. 2009 yılında Türkiye'nin toplam

süt ürünleri ihracatı 150 milyon Dolar gerçekleşmiş olup, öne çıkan pazarlar Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, BAE, Suriye, Katar, Ürdün, Bahreyn, Mısır ve Lübnan'dır.

Süt ürünleri sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 5 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler, Katar, Suudi Arabistan, Kuveyt, Lübnan ve Bahreyn olup, bu ülkelere ihraç potansiyeli taşıyan ürünün ise peynir olduğu göze çarpmaktadır.

3.7.28. Şekerli ve Çikolatalı Mamuller

Türkiye'den 2009 yılında 585 milyon Dolar ihracatı gerçekleştirilen şekerli ve çikolatalı mamullerin en fazla ihraç edildiği pazar her iki alt ürün grubu için Irak'tır. Bu ülkeye gerçekleştirilen ihracat toplamı yaklaşık 103 milyon Dolar'dır. BAE şekerli mamuller ihracatında 10., çikolatalı mamuller ihracatında da 4. olarak öne çıkan bir diğer Orta Doğu ülkesi olmuştur. İsrail sadece şekerli mamuller ihracatında, Suudi Arabistan da sadece çikolatalı mamuller ihracatında öne çıkan diğer Orta Doğu ülkeleridir.

Dünya ithalatında gelişmiş ülkelerin ilk sıralarda bulunduğu gözlenmekle birlikte, herhangi bir alt ürün grubunda öne çıkan Orta Doğu ülkesi yoktur.

Şekerli ve çikolatalı mamuller sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 10 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Ürdün, Umman, Kuveyt, Lübnan, BAE ve Bahreyn düzenli artış gösteren ithalatları ile, Katar şekerli ve çikolatalı mamuller sektöründe en fazla büyüme gösteren (% 24) iki pazardan birisi olması (diğeri de Suudi Arabistan'dır) özelliğiyle önemli potansiyel taşıyan ülkeler olarak gösterilmişlerdir.

- İsrail, Mısır ve Irak'ta Türkiye'nin en büyük tedarikçi durumunu sürdüreceğine inanılmaktadır.

3.7.29. Takım Tezgahları Sektörü

2009 yılında küresel ekonomik krizden olumsuz etkilenerek % 42 oranında azalan Türkiye'nin takım tezgahları ihracatı yaklaşık 293 milyon Dolar olarak gerçekleşmiştir. Orta Doğu ülkelerinden Irak % 7,2 payla en fazla ihracat yaptığımız 2. ülke, İran % 5,7 payla 3., Suudi Arabistan da % 4,1 ile 4. ülke olmuştur.

Takım tezgahları sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 3 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler İran, Mısır ve Suriye'dir.

3.7.30. Yaş Meyve ve Sebze

2009 yılında artış gösteren ihraç kollarından birisi olan yaş meyve ve sebze sektöründe Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat tutarı yaklaşık 1,9 milyar Dolar'a yükselmiştir. Bu sektörde en fazla ürün ihraç edilen Orta Doğu ülkeleri; 125,7 milyon Dolar ile Irak (5.), 88 milyon Dolar ile Suudi Arabistan (7.), 27,6 milyon Dolar ile İran (11.) ve 4,6 milyon Dolar ile Ürdün (30.) olmuştur.

Yaş meyve ve sebze sektörü için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 9 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır.

- Narenciye için İran, Katar, Suudi Arabistan, Irak, Kuveyt, Umman ve Bahreyn, elma için Ürdün, Katar, Mısır ve Umman, domates için Katar ve Kuveyt potansiyel pazarlar olarak belirtilmişlerdir.

3.7.31. Zeytinyağı

2009 yılında 96 milyon Dolar tutarında ihracat gerçekleştirilen zeytinyağı sektöründe Türkiye'nin en önemli ihraç pazarları arasında Orta Doğu ülkeleri de bulunmaktadır. Suudi Arabistan (3.) 9 milyon Dolar ile en fazla zeytinyağı ihraç edilen Orta Doğu ülkesi olurken, onu 3,7 milyon Dolarlık ihracat tutarı ile BAE (6.) izlemektedir. Diğer önemli Orta Doğu pazarları; Irak (10.), İsrail (15.), İran (17.) ve Kuveyt (20.)'tir.

Dünya ithalatına bakıldığında, İsrail'in 9. ve Suudi Arabistan'ın 11. büyük ithalatçı olduğu görülmektedir. Zeytinyağı için İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi tarafından belirlenen potansiyel pazarlar arasında 4 Orta Doğu ülkesi bulunmaktadır. Bu ülkeler, Katar, BAE, Ürdün ve Bahreyn'dir.

4. ORTA DOĞU ÜLKELERİNİN TRC1 BÖLGESİ İLE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

TRC1 Bölgesi; Gaziantep, Adıyaman, Kilis illerini içeren ve Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin batısında yer alan bölgeyi ifade etmektedir. TRC1 Bölgesi'nin en büyük ili olan Gaziantep, şehirleşme oranı, yıllık nüfus artış hızı ve sanayi iş kolu istihdam oranı bakımından Türkiye ortalamalarının oldukça üzerindedir.

31.12.2010 tarihli Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre TRC1 Bölgesi'nin toplam nüfusu 2.414.833 kişidir (Gaziantep: 1.700.763, Adıyaman: 590.935, Kilis: 123.135). Bu rakam, 73.722.988 kişilik Türkiye nüfusunun yaklaşık % 3,3'üne tekabül etmektedir. TRC1 Bölgesi'nde 2010 yılı nüfus artış hızı ‰ 21,4 olarak gerçekleşmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan bölgenin 15.280 km^2'lik yüzölçümü ise Türkiye yüzölçümünün % 2'sine denk gelmektedir.

Bölgenin nüfus yoğunluğu (158 kişi/km^2), ülke nüfus yoğunluğunun (96 kişi/km^2) oldukça üzerindedir (Tablo 38).

Tablo 38: TRC1 Bölgesi Nüfus Göstergeleri

	Türkiye	TRC1 Bölgesi	Gaziantep	Adıyaman	Kilis
Nüfus	73.722.988	2.414.833	1.700.763	590.935	123.135
Yüzölçümü (Göl Hariç-Km^2)	769.603	15.280	6.819	7.033	1.428
Nüfus Yoğunluğu (Kişi/Km^2)	96	158	249	84	86

Kaynak: TÜİK

Güneydoğu Anadolu'yu batı bölgelere, Türkiye'yi ise Orta Doğu'ya bağlayan kara ve demir yollarının geçiş yolu üzerinde olması bakımından ticaret, sanayi ve lojistik bakımından çok gelişmiş olan TRC1 Bölgesi, Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan önemli bir kapısı konumundadır.

2009 yılı işgücüne katılma oranı ülke genelinde % 47,9 iken, TRC1 Bölgesi'nde % 42 olmuştur. Bölgenin işsizlik oranı % 17,2 seviyesinde olup Türkiye işsizlik oranının 3 puan üzerinde gerçekleşmiştir. Bölgenin istihdam oranı ise % 34,8 değerle, Türkiye ortalamasının % 5,3 gerisindedir. TRC1 Bölgesi'nin işgücüne katılma ve istihdam oranı verileri düşük olmasına rağmen, sanayi sektöründe istihdam edilenlerin toplam istihdam içerisindeki payı % 32 ile yüksek bir orana sahiptir. Bu oran, TRC1 Bölgesi'nde sanayi sektörünün gelişmiş olmasının bir göstergesi niteliğindedir. Nitekim ülke çapında bu oran % 25 ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin genelinde ise çok daha düşük seviyelerdedir. Yakınlık bakımından değerlendirildiğinde ise, özellikle Gaziantep ilinin Orta Doğu ülkelerine en yakın sanayi kenti olduğu söylenebilir. TRC1 Bölgesi'nden yapılan ihracatın ülke bazında sıralamasında, Orta Doğu ülkeleri ön sıralarda yer almaktadır. Irak, Suudi Arabistan, Suriye ilk üçte yer alırken; bu üç ülkeyi Almanya, İtalya, Amerika, İngiltere, İran, Polonya ve İsrail takip etmektedir.

Türkiye ile Suriye arasında Gaziantep, Kilis ve Halep illerini kapsayan, ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel işbirliğini geliştirmek amacıyla başlatılan Türkiye-Suriye Bölgelerarası İşbirliği Programı'nın (TS-BİP) TRC1 Bölge ekonomisine olumlu yansımaları olmuştur. Bölgenin Orta Doğu ülkeleri ile bağlantısını sağlayan Öncüpınar ve Karkamış sınır kapılarının Suriye ile gelişen ilişkiler doğrultusunda bölge ekonomisine olumlu etkileri olduğu gözlemlenmektedir. 1 Ocak 2007 tarihinde yürürlüğe giren ve Serbest Ticaret Alanı tesis eden ortaklık anlaşması ile 17 Eylül 2009'da Suriye ile vizelerin kaldırılması, Türkiye ile Suriye arasındaki işbirliğine ekonomik anlamda önemli katkı sağlamıştır.

4.1. TRC1 BÖLGESİ – ORTA DOĞU TİCARETİ

Küresel ekonomik krizin etkilerinin yoğun şekilde görüldüğü ve makroekonomik verilere yansıdığı 2009 yılında çoğu ülkede olduğu gibi Türkiye'de de ihracat rakamları önemli oranda düşmüştür. TRC1 Bölgesi toplam ihracatının % 98'ini gerçekleştiren Gaziantep ilinin ihracatında ise önemli bir gerileme yaşanmazken, ülke ihracatı içindeki payı % 2,7'den, % 3,4'e çıkmıştır. İl düzeyinde toplam ihracat sıralamasında Gaziantep; nüfus, sanayi ve sosyo-ekonomik birçok veride ilk beşte yer alan illerin hemen ardından 6. sırada yer almaktadır. Gaziantep, toplam ihracatta 2010 yılının itibarıyla da 3.888 milyon Dolar ile % 3,5'lik paya sahiptir (Tablo 39).

Tablo 39: İl Düzeyinde Toplam İhracat (Milyon Dolar)

	2008		2009		2010	
	Değeri	Payı (%)	Değeri	Payı (%)	Değeri	Payı (%)
İstanbul	66.112	51,9	45.800	47,2	51.834	46,2
Bursa	11.585	9,1	9.317	9,6	10.928	9,7
Kocaeli	8.194	6,4	6.646	6,8	8.880	7,9
İzmir	8.279	6,5	6.421	6,6	7.202	6,4
Ankara	5.297	4,2	4.508	4,6	5.186	4,6
Gaziantep	**3.481**	**2,7**	**3.260**	**3,4**	**3.888**	**3,5**
Manisa	3.145	2,5	3.125	3,2	3.524	3,1
Denizli	2.315	1,8	1.739	1,8	2.144	1,9
Sakarya	2.884	2,3	1.714	1,8	1.665	1,5
Hatay	1.821	1,4	1.441	1,5	1.732	1,6
Diğer	14.380	11,3	13.098	13,5	15.236	13,6
Toplam	**127.498**	**100,0**	**97.074**	**100,0**	**112.219**	**100,0**

Kaynak: TİM

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kalkınmasında önemli bir konuma sahip olan TRC1 Bölgesi'nin ekonomisi genel olarak imalat sanayine dayalı olmakla birlikte bölge, gelişmiş sanayisi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin lokomotifi konumundadır. Sanayi sektöründeki yatırımlar, gerek mevcut sanayi altyapısının yeterli olması, gerekse ticaret yollarına yakın olması gibi birçok faktörün bir arada olmasını gerektiren üst ölçekli yatırımlardır. Önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ve mevcut sanayi altyapısı ile sanayi yatırımlarını çekme konusunda önemli bir potansiyele sahip olan Gaziantep, ihracata dayalı imalat sektörü ile ön plana çıkmaktadır. Ekonomisi büyük ölçüde ticaret ve tarıma dayalı olan Kilis ve Adıyaman illerinde ise teşvik kapsamında olmasına rağmen sanayi sektörü yeterince gelişememiştir.

Gaziantep ili gelişmiş sanayisi ve ticari potansiyeli ile yurtiçi pazarlarda söz sahibi olmanın yanı sıra, yükselen dış ticaret trendi ile dış pazarlarda da söz sahibi olduğunu göstermektedir. 2000'li yılların başında 400–450 milyon Dolar seviye-

lerinde seyreden ihracat rakamları 2003 yılından sonra büyük bir ivme yakalamış ve 2010 yılında 3.9 milyar Dolar rakamına ulaşmıştır. İthalat rakamları ise 2003 yılından itibaren ihracata paralel olarak bir artış sergilemesine karşın, ihracat rakamlarının oldukça gerisinde kalmıştır (Tablo 40).

Tablo 40: Gaziantep İlinin Yıllara Göre İhracat ve İthalatı (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
2010	3.888	3.430	113
2009	3.260	2.127	153
2008	3.481	2.709	128
2007	2.573	2.241	115
2006	1.928	1.846	104
2005	1.746	1.686	104
2004	1.272	1.332	96
2003	866	1.000	87
2002	619	658	94
2001	599	440	136
2000	435	510	85
1999	412	338	122

Kaynak: TÜİK ve TİM.

Yıllar itibarıyla Gaziantep ili dış ticareti incelendiğinde, 2006 yılına kadar dış ticaret dengesinin büyük ölçüde korunduğu görülmektedir. Bu yıldan itibaren Gaziantep ekonomisinin Orta Doğu pazarında kendine yer bulması ile birlikte ihracat rakamlarında önemli bir sıçrama olmuş, ihracatın ithalatı karşılama oranı giderek artmıştır. 2009 yılı ihracatın ithalatı karşılama oranı Türkiye için % 72,5 olarak gerçekleşirken, Gaziantep için bu oran % 153 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 40).

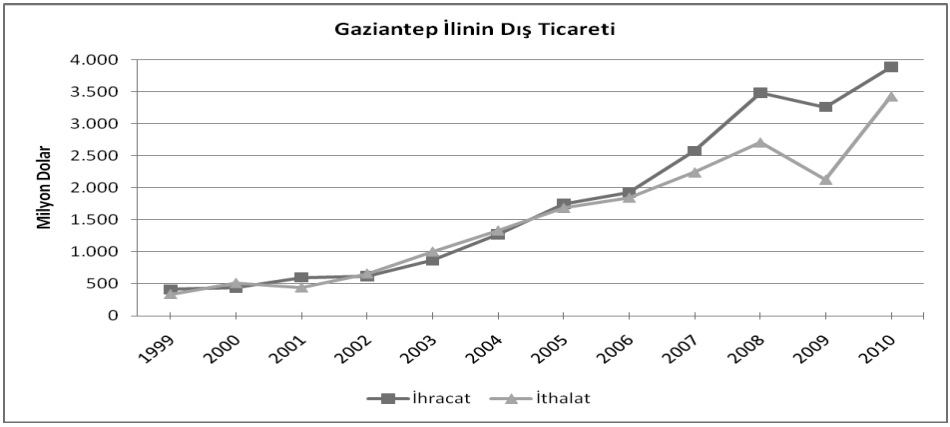

Şekil 4: Yıllar İtibarıyla Gaziantep İli Dış Ticareti
Kaynak : DTM ve TİM.

TRC1 Bölgesi, 2010 yılı itibarıyla ihracatının yarıdan fazlasını Orta Doğu ülkelerine yapmaktadır. TRC1 Bölgesi toplam ihracatındaki artışa paralel olarak Orta Doğu

ihracatında da önemli bir artış gerçekleştiği görülmektedir. TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat rakamları incelendiğinde, Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın TRC1 Bölgesi toplam ihracatı içindeki payının artmakta olduğu görülmektedir. 2008 yılında % 50 olan Orta Doğu ülkelerinin payı, 2009 ve 2010 yıllarında % 56 seviyesine yükselmiştir. TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu ülkelerine toplamda 2009 yılında 1.9 milyar, 2010 yılında ise 2.2 milyar Dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca 2008-2010 döneminde Orta Doğu ülkelerine yapılan toplam ülke ihracatının yaklaşık onda birinin TRC1 Bölgesi'nden gerçekleştirildiği görülmektedir (Tablo 41).

Tablo 41: TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu Ülkelerine Yapılan İhracat (Bin Dolar)

Ülkeler	2008		2009		2010	
	Değeri	Payı (%)	Değeri	Payı (%)	Değeri	Payı (%)
Irak	1.229.933	34,7	1.317.077	39,6	1.545.368	39,0
Suudi Arabistan	119.259	3,4	143.630	4,3	159.701	4,0
Suriye	145.316	4,1	131.537	4,0	150.012	3,8
İran	52.529	1,5	60.923	1,8	87.241	2,2
Mısır	20.869	0,6	42.397	1,3	76.385	1,9
İsrail	67.477	1,9	54.544	1,6	56.892	1,4
BAE	38.268	1,1	35.305	1,1	40.798	1,0
Lübnan	26.490	0,7	33.046	1,0	22.553	0,6
Ürdün	19.128	0,5	25.120	0,8	22.513	0,6
Kuveyt	13.056	0,4	14.522	0,4	14.929	0,4
Yemen	9.271	0,3	10.687	0,3	12.420	0,3
Umman	3.357	0,1	7.505	0,2	9.866	0,2
Katar	2.765	0,1	4.748	0,1	8.120	0,2
Bahreyn	1.882	0,1	2.282	0,1	2.241	0,1
Filistin	699	0,0	487	0,0	1.362	0,0
TRC1 Orta Doğu İhracatı	**1.749.599**	**49,3**	**1.883.322**	**56,6**	**2.210.402**	**55,8**
TRC1 Toplam İhracatı	3.545.670	100,0	3.325.560	100,0	3.960.137	100,0
Türkiye Orta Doğu İhracatı	24.628.465		19.699.779		23.789.589	

Kaynak: TİM

2006 yılından itibaren TRC1 Bölgesi dış ticaretindeki büyüme Orta Doğu bölgesinde yaşanan siyasi ve ekonomik istikrar ile büyük ölçüde paralellik göstermiştir. TRC1 Bölgesi ihracatı ülke bazında incelendiğinde ise, bölgeden Orta Doğu'ya yapılan ihracat içinde Irak'ın payının çok yüksek olduğu görülmektedir. Irak'ın 2008 yılındaki % 35'lik payı, 2009-2010 döneminde % 40 seviyelerine yükselmiştir.

İkinci Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın yeniden yapılanması sürecinde TRC1 Bölgesi ve özellikle Gaziantep ekonomisi Irak pazarında önemli bir yer edinmiştir. Türkiye'den Irak'a yapılan ihracatın önemli bir kısmı Gaziantep ilinden yapılmak-

tadır. 2008 yılında 1,3 milyar Dolar olan Gaziantep'ten Irak'a yapılan ihracat, 2010 yılı itibariyle 1,5 milyar Dolar'ı aşmıştır. Gaziantep'in ihracat payının, diğer Güneydoğu Anadolu illerinden ve İstanbul'dan yüksek olduğu görülmektedir. Gaziantep ilinden sonra sırası ile İstanbul, Şırnak, Mardin ve Ankara yer almıştır (Şekil 5).

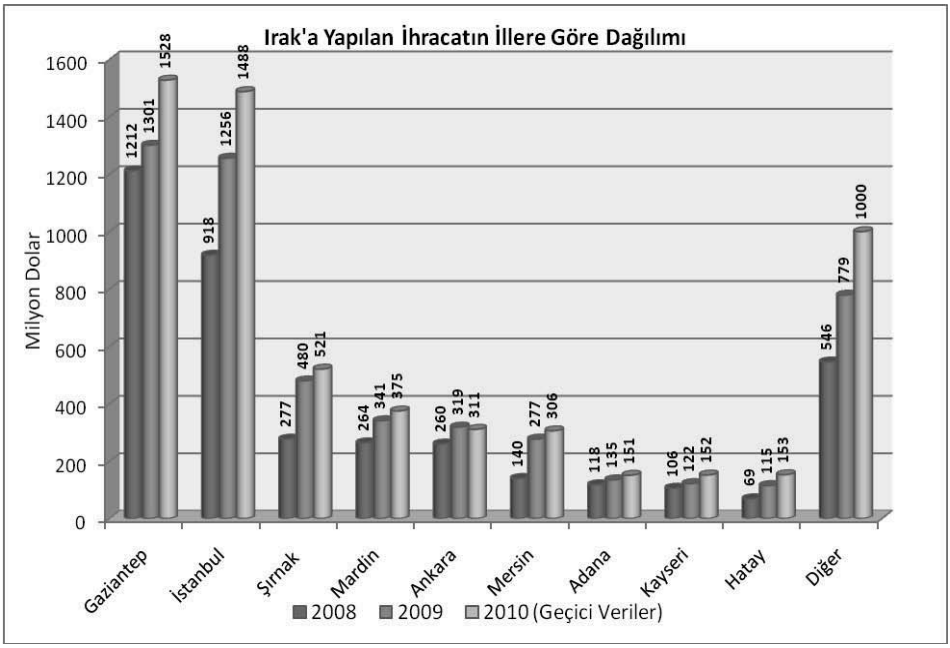

Şekil 5: Irak'a Yapılan İhracatın İllere Göre Dağılımı
Kaynak : TİM

Irak'ın ardından TRC1 Bölgesi ihracatında en büyük payı sırası ile Suudi Arabistan, Suriye, İran ve Mısır almaktadır. 2009 ve 2010 yıllarında Suudi Arabistan'a yapılan ihracatta önemli bir artış olmuştur. Yine aynı dönemde Mısır'a yapılan ihracatın bir önceki yıla göre % 100'ün üzerinde artış gösterdiği, 2010 yılı itibarıyla da artışın devam ettiği görülmektedir. TRC1 Bölgesi'ne sınır komşusu olan Suriye'ye yapılan ihracat ise bu dönemde yatay bir seyir izlemiştir.

Son yıllarda siyasi ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesi, Türkiye'nin Orta Doğu ihraç rakamlarının istikrarlı şekilde artan bir seyir izlemesini sağlamıştır. Türkiye'nin Orta Doğu'ya açılan önemli bir kapısı olan TRC1 Bölgesi ise bu fırsatı iyi değerlendirerek ihracat payını önemli ölçüde artırmıştır. TRC1 Bölgesi Orta Doğu ile ihracatını esas olarak gıda, halıcılık, demir-çelik ve tekstil sektörleri üzerine kurmuştur. Ülkeler bazında ise; yeniden yapılanma süreci yaşayan Irak, artan nüfusuyla Suudi Arabistan ve Suriye ihracatta en önemli pazarlar olarak öne çıkmaktadır. Yüksek gelir düzeyine sahip diğer Orta Doğu ülkelerinden Katar, BAE gibi Arap ülkeleri ise

coğrafi uzaklıkları ve lüks tüketim eğilimleri sebebiyle istenen dış ticaret hacminin yakalanamadığı ülkeler arasındadır.

Yeniden yapılanma sürecini henüz tamamlayamayan Irak, TRC1 Bölgesi'nin tüketim malı, ara malı ve yatırım malı ihracatı için en önemli pazarı niteliğindedir. Diğer ülke ekonomilerine ait bilgiler değerlendirildiğinde ise TRC1 Bölgesi'nin Orta Doğu'ya ihracatının önümüzdeki yıllarda daha da artan bir seyir izleyeceği öngörülmektedir.

2009 yılı ihracatının önemli bir kısmını % 24,6 oranında hububat, bakliyat, yağlı tohumlar ve mamulleri oluşturmaktadır. Bu sektörde gerçekleştirilen ihracatın ise büyük bir kısmı (% 73 oranla) Irak'a yapılmaktadır. Irak, hububat, bakliyat ve makarna sektörlerinde çok gelişmiş olan Gaziantep ekonomisi için önemli bir pazar konumundadır. Ülke içi piyasada önemli bir konuma sahip olan Gaziantep'in makarnacılık sektörü son yıllarda dış piyasalara özellikle Orta Doğu'ya yapılan ihracatla birlikte daha da büyüme imkânı bulmuştur.

Demir ve demir dışı metaller TRC1 Bölgesi'nin Orta Doğu ihracatında 275 milyon Dolar ve % 15'lik pay ile 3. sırada yer almaktadır. Bu ihracatın % 93'ü 2. Körfez Savaşı sonrası yeniden yapılanma sürecinde olan Irak'a yapılmaktadır. Yine aynı şekilde ağaç mamulleri ve orman ürünleri ile çimento ve toprak ürünleri ihracatında da Irak'ın toplamda 135 milyon Dolar ile Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat içinde % 80'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Tekstil ve hazır giyim sektörü gelişmiş olan TRC1 Bölgesi 2009 yılında Orta Doğu'ya toplamda 186 milyon Dolar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu ihracatta Irak'a yapılan hazır giyim ihracatı 73 milyon Dolarlık bir pay alırken, Suriye ile sınır komşusu olan TRC1 Bölgesi tekstil ihracatı ise 34 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer ülkeler için pazara yakınlık avantajının hazır giyim ve tekstil ürünleri açısından çok iyi değerlendirilemediği görülmektedir.

Irak toplamda olduğu gibi birçok sektörde de TRC1 ihracatının lokomotifi konumundadır. Irak'a yapılan ihracatın başlıca kalemleri arasında; demir ve demir çelik ürünleri, çimento ve toprak ürünleri, makine halısı, kimyevi maddeler, hazır giyim ürünleri, ev tekstili, buğday unu, bitkisel sıvı yağlar, bisküvi-pasta, kakaolu mamuller, makarna, şeker mamulleri ve margarin yer almaktadır. TRC1 ihracatı içinde % 55'lik paya sahip olan Orta Doğu ülkeleri ile bu ülkeler içinde % 70'lik bir paya sahip olan Irak'ın TRC1 Bölge ekonomisi için hayati öneme sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 42: 2009 Yılında TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu Ülkelerine Yapılan İhracat ve Sektör Payları (Bin Dolar)

Sektör	Toplam		Irak	S.Arab.	Suriye	İran	İsrail	Mısır	BAE	Lübnan	Ürdün	Diğer
		Pay (%)	68,4	7,8	7,3	3,4	3,0	2,3	1,9	1,8	1,4	2,6
Hububat, Bakliyat, Yağlı Tohumlar ve Mamulleri	446.342	**24,6**	325.913	12.192	33.978	20.074	13.004	3.143	10.150	4.294	10.319	13.272
Halı	297.017	**16,3**	88.545	108.522	3.964	11.577	12.504	18.195	19.147	3.601	3.184	27.773
Demir ve Demir Dışı Metaller	274.625	**15,1**	255.563	161	17.662	405	17	135	56	72	97	453
Kimyevi Maddeler	240.878	**13,2**	190.853	867	12.427	1.939	17.577	784	2.131	5.527	6.142	2.626
Ağaç Mamulleri ve Orman Ür.	115.688	**6,4**	99.424	114	5.399	5.844	994	2.326	124	269	572	618
Tekstil ve Ham Maddeleri	110.180	**6,1**	22.201	14.880	34.169	12.253	3.931	11.841	710	5.054	4.900	235
Hazır Giyim ve Konfeksiyon	76.175	**4,2**	72.673	424	804	1.001	342	274	183	113	31	326
Meyve Sebze Mamulleri	72.736	**4,0**	71.879	183	72	-	257	-	104	59	38	139
Çimento ve Toprak Ürünleri	54.616	**3,0**	35.824	0,15	12.924	698	-	4.313	2	-	4	848
Deri ve Deri Mamulleri	27.294	**1,5**	24.763	2.059	138	-	126	26	66	54	-	59
Makine ve Aksamları	26.227	**1,4**	12.550	611	6.847	4.265	182	929	275	81	131	352
Elektrik – Elektronik	19.323	**1,1**	14.691	-	632	-	3.658	2	-	-	0,03	338
Canlı Hayvan, Su Ürünleri ve Mamulleri	18.555	**1,0**	5.869	-	-	-	-	-	-	12.686	-	-
Kuru Meyve ve Mamulleri	11.749	**0,6**	3.280	1.758	2.356	1.670	1.325	373	697	180	11	95
Zeytin ve Zeytinyağı	9.609	**0,5**	8.763	72	-	-	-	-	774	-	-	-
Diğer	16.957	**0,9**	11.279	582	1.610	1.219	296	137	936	341	79	469
TOPLAM	**1.817.982**	**100,0**	**1.244.080**	**142.431**	**132.989**	**60.950**	**54.218**	**42.485**	**35.363**	**32.340**	**25.513**	**47.609**

Kaynak: GAİB

Halıcılık, Türk kültüründeki yeri ve artan ihracat payı ile Gaziantep ilinde öne çıkan sektörlerden biridir. Halıcılık kültürünün Gaziantep ilinde önemli bir geçmişi olması, ham madde tedariğinde, makine, yedek parça ve teçhizata ulaşımdaki avantajlar halıcılık sektörünün Gaziantep ilinde gelişmesini sağlamıştır. Türkiye'de yıllık 200 milyon m^2 dokuma kapasitesi olan makine halısı sektörünün 110 milyon m^2'si Gaziantep'e aittir[12]. Gaziantep'teki fabrikaların bilgisayarlı modern tezgâhlara yapmış oldukları yatırımlar ile maliyet avantajı sağlanmış, böylece dış pazarlarda rekabet gücü artmıştır. Türkiye'de 2000'li yılların başından itibaren el dokumasından makine halıcılığına doğru hızlı bir geçiş yaşayan halı sektörü üretiminin 2010 yılı itibarıyla % 90'ı makine halısından oluşmaktadır. Makine halısı üretiminin yaklaşık % 70'i ise Gaziantep'te gerçekleştirilmektedir.

2000 yılından bu yana çıkış trendini sürdüren Gaziantep halıcılık sektörünün ihracatı 1 milyar Dolar seviyelerine doğru tırmanmaktadır. 2000 ve 2002 yılları arasında % 30 seviyesinde seyreden Gaziantep'in ülke ihracat payında 2003 yılından itibaren önemli bir artış gerçekleşmiştir. 2010 yılında Türkiye makine halısı ihracatı 1 milyar 286 milyon Dolar olarak gerçekleşirken, Gaziantep 883,5 milyon Dolarlık ihracat değeri ile Türkiye toplam halı ihracatının % 69'unu tek başına gerçekleştirmiştir (Şekil 6).

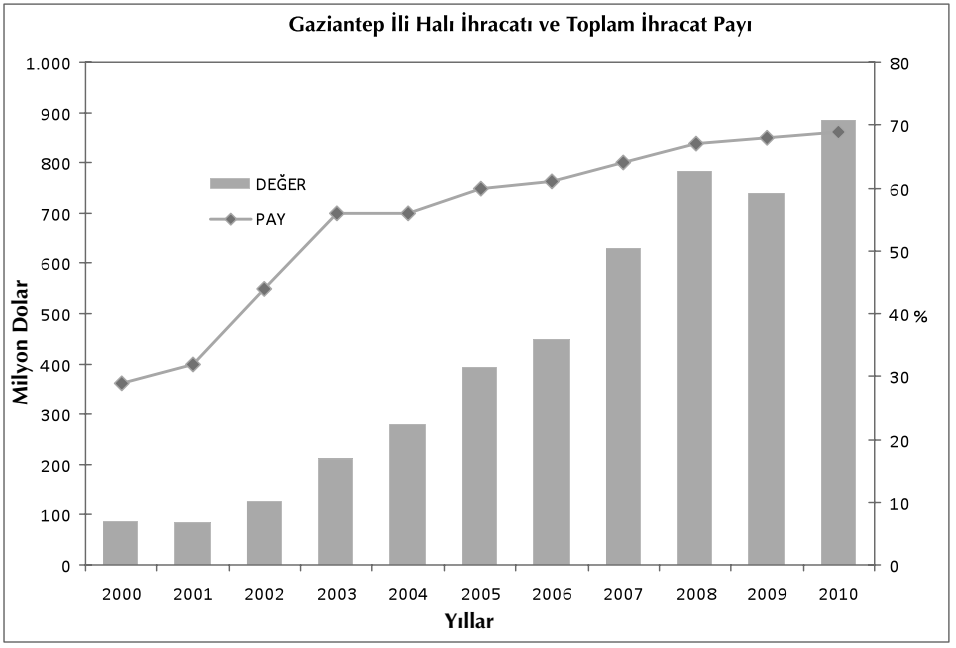

Şekil 6: Yıllar itibarıyla Gaziantep İli Halı İhracatı ve Türkiye Toplam Halı İhracatı İçindeki Payı
Kaynak : TİM.

12 Kaynak TOBB–2009.

Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracat içinde halı sektörü ihracatı 2. sırada yer almaktadır. 2009 yılında TRC1 Bölgesi toplam halı ihracatının % 40'lık oranla 297 milyon Dolarlık kısmı, Orta Doğu ülkelerine yapılmıştır. Bu ülkelerin başında 108,5 milyon Dolar ile Suudi Arabistan ve 88,5 milyon Dolar İle Irak gelmektedir. TRC1 Bölgesi'nin 2010 yılı halı sektörü ihracatı toplam bölge ihracatı (3,96 milyar Dolar) içinde % 22,3'lük oranla 884 milyon Dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Orta Doğu'daki siyasi ve ekonomik istikrarla paralel olarak, TRC1 Bölgesi'nden Orta Doğu ülkelerine yapılan halı ihracatı giderek artmaktadır.

5. GENEL DEĞERLENDİRME

"Orta Doğu Durum Raporu" çalışması, Orta Doğu ülkelerinin genel özelliklerinin yanı sıra, sektörler bazında ticaret hacimlerinin incelenerek bölgenin ticaret potansiyeli ve yatırım alanları hakkında fikir vermesi amacıyla hazırlanmıştır.

Sanayi Devrimi sonrasında enerji kaynaklarının ekonomik kalkınma için kritik bir öneme sahip olduğunun ortaya çıkması üzerine, enerji üretiminde yoğun olarak kullanılan fosil kaynakların bolca bulunduğu bir bölge olan Orta Doğu, çeşitli güç mücadelelerinin odak noktası haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında dönemin süper güçleri arasında paylaşılan bölge, bu dönemden itibaren bağımsız bir politika izleyememiş, gelişimini içsel/doğal yollardan gerçekleştirememiştir. Bu güç mücadelelerinin yanı sıra, sahip olduğu karmaşık etnik ve dinî yapı sebebiyle çatışmaların sıkça görüldüğü bir bölge olan Orta Doğu, ekonomik açıdan gelişme gösterememiş ve iktisadi çeşitlilik sağlayamamıştır. 2000'li yıllardan sonra ise, göreceli olarak istikrarlı bir yapıya kavuşan bölge, ülke ekonomilerinin de canlanmaya başlaması ve çeşitlenmesi ile büyük ekonomilerin dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bu sebeple, Orta Doğu ülkelerine en yakın büyük ekonomilerden birisi olan Türkiye, bölgeyi göz ardı etmemeli ve bölgeyle olan ticari ilişkilerini kendi çıkar ve dengeleri doğrultusunda geliştirme stratejilerine odaklanmalıdır.

Geniş bir yer altı zenginliğine sahip olan bölgenin ekonomik açıdan cazip koşulları, Türkiye-Orta Doğu ilişkilerini de temelden etkilemektedir. Diğer taraftan Türkiye, önemli ekonomik merkezlerin ve enerji kaynakları bakımından zengin bölgelerin bulunduğu Asya ve Avrupa'nın kesişme noktasında yer alması sebebiyle Orta Doğu ülkeleri için ayrı bir jeostratejik öneme sahiptir. Bu bağlamda, karşılıklı bağımlılık içerisinde bulunan Türkiye ve Orta Doğu arasındaki ticari ilişkiler, son yıllarda uygulanan 'komşularla sıfır sorun politikası' ve 'çok yönlü dış politika' doğrultusunda yeni bir ivme kazanmış ve Orta Doğu ülkeleri ile olan ticaret hacmi gözle görülür bir artış sergilemiştir.

2009 yılında Türkiye'nin dış ticaret hacmi Orta Doğu ülkelerinden en fazla Irak ile olup, bu hacim 6 milyar Dolar'ı aşmıştır. Türkiye'nin sırasıyla İran (5,4 milyar Dolar), Birleşik Arap Emirlikleri (3,5 milyar Dolar), Suudi Arabistan (3,4 milyar Dolar) ile yüksek düzeyde dış ticaret hacmi söz konusudur. Çalışma sonucunda komşu ülkeler ile olan ticari ilişkilerimizde; daha çok sanayi ürünlerine, özellikle

Türkiye'nin rekabet gücünün yüksek olduğu otomotiv, elektrik ve elektronik, beyaz eşya, inşaat malzemeleri ve kimya sektörüne öncelik verilmesinin faydalı olacağı tespit edilmiştir.

Orta Doğu ülkeleriyle ticareti artırma konusunda yapılabilecek önemli faaliyetlerden biri, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sınır illerinde Sınır Ticaret Merkezi olarak adlandırılan, vergisiz alışveriş imkânının sağlanacağı merkezlerin kurulması olacağı söylenebilir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sınai ve ticari gelişmenin hızlandırılmasını da temin edecek Sınır Ticaret Merkezleri sayesinde kaçakçılığın önlenebileceği ve sınır ticaretinin kontrol altına alınabileceği tahmin edilmektedir. Bununla birlikte, Eximbank kredileri, Orta Doğu ülkelerinin Türkiye'den ithalat yapabilmesi için kullanılacak etkin bir finansman aracı olarak görülmektedir. Türk Eximbank'ın, Orta Doğu pazarında Türkiye'nin payının artırılması amacıyla özellikle bölge ülkeleriyle ilişkilere önem vererek, Türkiye açısından öncelik taşıyan bu pazarlarda ihracatçı ve yatırımcıların uzun vadede kalıcılığını temin için gerekli finansman desteğinde bulunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Orta Doğu ülkelerine yönelik fuar, alım ve ticaret heyeti ziyaret sayılarının artırılması da bölge ülkelerinin Türkiye'nin ihracatı içerisindeki payının artmasını sağlayacaktır.

Genel olarak, iklim koşulları ve sulama imkânlarının yetersizliği dolayısıyla tarımsal üretimin oldukça düşük düzeyde gerçekleştiği Orta Doğu ülkeleri, gıda ürünleri bakımından dışa bağımlılık göstermektedir. Türkiye, özellikle hububat, şeker, et ve süt mamullerinde Orta Doğu ülkelerinin net ithalatçı konumunda bulunmasını fırsata dönüştürebilecek olanaklara sahiptir. Bu minvalde, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hayata geçirilen ve önceliklerinden birisi tarımsal üretimin artırılarak ihracata kanalize edilmesi olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin Orta Doğu'ya olan coğrafi yakınlığı, Türkiye için zaman ve nakliye açısından büyük bir avantaj oluşturarak tarımsal ürün ihracatının artırılması için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Türkiye'nin hububat, bisküvi, gofret, bitkisel yağ ve salça ürünlerinde en çok ihracat yaptığı ülkelerin başında Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Irak gelmektedir. Tarımsal üretim miktarında Birleşik Arap Emirlikleri, Orta Doğu ülkeleri içinde en son sırada yer almaktadır. Türkiye'nin yüksek tarımsal büyüme kapasitesine sahip olduğu düşünüldüğünde, Birleşik Arap Emirlikleri'ne tarımsal ürün ihracatı önemli bir potansiyel olarak değerlendirilmektedir.

GAP Bölgesi'nin genel itibarıyla tarım üretiminin ihracata yönelik şekillendirilmesinin, hem bölgesel kalkınma açısından, hem de ulaştırma maliyetlerinin düşük olmasından kaynaklı, Orta Doğu pazarında karşılaştırmalı rekabet üstünlüğü kazanılması bakımından önemli olduğu vurgulanmalıdır. Gıda, deri ve tekstil gibi pek çok değişik alanda istihdam imkânı sağlayan hayvancılık ürünlerinin Orta Doğu'ya yönelik ihracatının tekrar canlandırılması yönünde gerekli önlemlerin alınması da bölgeye yönelik ihracat potansiyeli açısından önemli görülmektedir. Burada göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husus, özellikle komşu ülkelerle olan siyasi ilişkilerin ekonomik ve ticari ilişkilerden bağımsız değerlendirilmesinin gerekliliğidir.

Orta Doğu ülkeleriyle çeşitli sanayi sektörlerindeki ticaret oranlarına bakıldığında, halıcılık ve ev tekstilinde, Türkiye avantajlı bir konuma sahiptir ve Orta Doğu ülkeleri için güçlü bir tedarikçi niteliğindedir. Türkiye'nin halıcılık ve ev tekstili sektörü ihracatında, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Irak ilk sıralarda yer almakta olup, bu ülkelere daha fazla ihracat potansiyeli bulunmaktadır. Kablo ve tel pazarında Türkiye, Orta Doğu ülkeleri için en önemli tedarikçi olup, özellikle Umman ve Suudi Arabistan'a ihracatın artırılması potansiyeli söz konusudur. Türkiye'nin beyaz eşya, elektrikli makine ve halı sektöründe ihracat potansiyelinin en yüksek olduğu ülke İsrail'dir. Aynı zamanda düşük maliyetler sebebiyle tekstil sektöründe Türk firmaları İsrail pazarında öndedir. Mobilya sektöründe en çok ihracat 136,5 milyon Dolar ile Irak'a yapılmakta olup, bu sektör ihracatında öne çıkan diğer ülkeler İran ve Suudi Arabistan'dır. İsrail ve Irak otomotiv sektöründe en çok ihracat yapılan ülkeler olmakla birlikte, özellikle özel amaçlı taşıt, vinç ve beton mikser pazarında Türkiye ihracat payını artırabilecek bir konumdadır.

Enerji konusuna göz atıldığında, Türkiye'nin, Orta Doğu ülkeleri içerisinde enerji bağımlılığı en yüksek ülke pozisyonunda olduğu görülebilir. Bu noktada, Türkiye'nin petrol ithalatının en yüksek olduğu ülkeler İran, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri'dir. Orta Doğu ülkeleri içinde, Türkiye'nin doğal gaz ithalatının en fazla olduğu ülke ise İran'dır. İnşaat sektörü incelendiğinde ise, Orta Doğu'da yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'nin, inşaat alanında önemli yatırımlar gerçekleştirmekte olduğu söylenebilir. Bu anlamda, müteahhitlik faaliyetleri yoğun olarak sürdürülmeye devam etmektedir. Türkiye'nin inşaat alanında yatırım yapabileceği en avantajlı ülkeler ise Irak, Suriye ve Lübnan'dır.

TRC1 Bölgesi ve Orta Doğu ilişkileri incelendiğinde, Türkiye'nin Orta Doğu'ya yapmış olduğu ihracat kapsamında yer alan bazı sektörlerde bölgenin ciddi bir paya sahip olduğu görülebilir. Özellikle halıcılık ve imalat sanayinde gelişmiş altyapısıyla Gaziantep önemli bir tedarikçi konumundadır. TRC1 Bölgesi'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Irak, Suudi Arabistan ve Suriye ilk üç sırayı almaktadır. 2007 yılında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ve vize uygulamasının 2009 yılında sona ermesiyle birlikte, Suriye ve TRC1 Bölgesi'nin ticaret hacmi oldukça gelişmiştir. Gaziantep ilinin Orta Doğu ülkelerine ihracatı TRC1 Bölgesi'nden gerçekleştirilen ihracatın % 98'ini teşkil etmektedir. TRC1 Bölgesi'nin ihracatında yaklaşık % 40 ile Irak ilk sırada yer alırken, yeniden yapılanmayla temel tüketim maddelerinin ihracatında % 50 oranında bir artış olması muhtemeldir. TRC1 Bölgesi Türkiye'nin halı ihracatının % 70'ini gerçekleştirmektedir ve bu sektörde Gaziantep imalat sanayisi Orta Doğu için büyük bir ihracat potansiyeline sahiptir.

İpekyolu Kalkınma Ajansı'nın TRC1 Bölgesi için hazırladığı 2010-2013 Bölge Planı vizyonunda da belirtildiği üzere, değişerek gelişen "Orta Doğu ekonomisinin lojistik merkezi olma" amacına hizmet edeceği düşünülen bu çalışma, hem Orta Doğu'nun hem de TRC1 Bölgesi'nin ekonomik potansiyellerini ortaya çıkararak ileriki yıllarda yatırımcılara yön gösterici olacaktır.

KAYNAKLAR

1. Akal, Z., Nilgün, E., Aksoy, S., 'Türk İnşaat Sektörünün Güncel Sorunları', Ankara, 1983.
2. Arı, Tayyar, 'Geçmişten Günümüze Orta Doğu' , Siyaset, Savaş ve Diplomasi, Alfa Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2005.
3. Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma İndeksi Raporu 2010.
4. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (2008), Türkiye-Katar Ticari Ekonomik İlişkiler, İstanbul.
5. Dünya Bankası, 2010 İş Yapma Kolaylığı Sıralaması.
6. Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Rekabetçilik Endeksi 2010-2011.
7. EIU Country Profiles.
8. Euromonitor International (2008). Qatar- Country Profile.
9. Heritage Foundation, 2010 Ekonomik Serbesti Endeksi.
10. IMF Regional Economik Outlook, World Economic and Financial Survey, Middle East&Central Asia, October 2010.
11. Lewis, Bernard, 'Orta Doğu İki Bin Yıllık Orta Doğu Tarihi', Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2007.
12. Parlar, Suat , 'Orta Doğu Vaad edilmiş Topraklar', Bibliotek Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 1997.
13. T.C. Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (2008). Katar Ülke Raporu.
14. Transparency International, 2010 Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik Raporu, Kamuda Yolsuzluk Algılaması Endeksi.
15. www.bp.com/statisticalreview Erişim Tarihi : 07.10.2010
16. www.cia.gov Erişim Tarihi : 01.10.2010
17. www.cso-yemen.org Erişim Tarihi : 01.10.2010
18. www.docstoc.com/docs/55343645/TYD_2009_KITAP Erişim Tarihi : 07.10.2010
19. www.dtm.gov.tr Erişim Tarihi : 04.10.2010
20. www.eiu.org Erişim Tarihi : 04.10.2010
21. www.fao.org Erişim Tarihi : 03.10.2010
22. www.finansgundem.com Erişim Tarihi : 03.102010
23. www.gaib.org.tr Erişim Tarihi : 02.10.2010
24. www.gumruk.gov.tr Erişim Tarihi : 01.10.2010
25. www.iacci.org Erişim Tarihi : 01.10.2010
26. www.igeme.org.tr Erişim Tarihi : 02.10.2010
27. www.ilo.org Erişim Tarihi : 02.10.2010
28. www.intracen.org Erişim Tarihi : 03.10.2010
29. www.kultur.gov.tr Erişim Tarihi : 03.10.2010
30. www.mfa.gov.tr Erişim Tarihi : 01.10.2010
31. www.oecd.org Erişim Tarihi : 04.10.2010
32. www.omanet.om Erişim Tarihi : 04.10.2010
33. www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009616_harun3f5z.pdf Erişim Tarihi : 29.09.2010
34. www.tasam.org/index.php?altid=486&syf=1 Erişim Tarihi : 09.10.2010
35. www.tim.gov.tr Erişim Tarihi : 05.10.2010
36. www.trademap.org Erişim Tarihi : 05.10.2010
37. www.tuik.gov.tr Erişim Tarihi : 06.10.2010
38. www.worldbank.org Erişim Tarihi : 04.10.2010

İPEKYOLU
KALKINMA AJANSI

İncilipınar Mh. Muammer Aksoy Blv.
Vakıflar Güven İş Mrk. Kat: 1-2-3
Şehitkamil / GAZİANTEP
Tel: 0 342 231 07 01
Faks: 0 342 231 07 03
Web: www.ika.org.tr